

ERICHAS MARIJA REMARKAS

VAKARŲ FRONTE
NIEKO NAUJO

ROMANAS

Spausdinama pagal leidinį: E. M. Remarkas. Vakarų fronte nieko
naujo. V., Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1960.

Iš vokiečių kalbos vertė JONAS KABELKA.

*Ši knyga nėra nei kaltinimas, nei išpažintis.
Ji tik mėgina papasakoti apie kartą, kurią
pražudė karas, apie tuos, kurie tapo jo auka, net
jeigu ir išvengė jiems skirtų granatų.*

I

Mes stovime devyni kilometrai nuo fronto. Vakar mus pakeitė. Mūsų pilvai net braška nuo pupelių su jautiena, ir dabar mes sotūs bei patenkinti. Net ir vakarienei kiekvienas galėjo pasiimti po pilną katiliuką; be to, dar turime po dvigubą davinį dešros ir duonos,— vadinasi, gyventi galima. Tokio atsitikimo jau seniai nebuvo: mūsų virtuvės karalius, kurio galva raudonuoja kaip pomidoras, tiesiog bruka valgį; kiekvienam, kuris eina pro šalį, jis pamoja su savo samčiu ir smagiai įverčia atskančią porciją. Jis visai nusimineš,— nebeišmano, kaip ištuštinti savo pabūklą. Tjadenas ir Miuleris kažkur susirado porą praustuvių ir davė jas prikrauti lygmalas — atsargai. Tjadenas tai daro iš rajumo, Miuleris — iš apdairumo. Kur Tjadenas visa tai deda,— tikra mįslė. Jis kaip buvo, taip ir pasiliko liesas kaip silkė.

Bet svarbiausia — gavome ir po dvigubą davinį rūkalų. Kiekvienam teko dešimt cigarų, dvidešimt cigarečių ir po du gabalus kramtomojo tabako. Žodžiu, tai visai padoru. Aš savo tabaką iškeičiau su Katčinskiu į cigaretes ir dabar turiu keturiasdešimt cigarečių. Tiek jau užtenka vienai dienai.

Tiesą sakant, visos šitos dovanos mums nepriklauso. Prūsai ne tokie jau dosnūs. Už tai turime dėkoti tik nesusipratimui.

Prieš dvi savaites buvome pasiūsti į priešakines linijas pakeisti kitos kuopos. Mūsų bare buvo gana ramu, ir todėl mūsų grįžimo dienai maistininkas gavo normalų kiekį produktų ir parūpino maisto visai šimto penkiasdešimt vyrų kuopai. Bet kaip tik paskutinę dieną anglų artilerija netikėtai iš savo ilgavamzdžių pabūklų taip ėmė pilti sunkiaisiais sviediniais, kurie be paliovos daužė mūsų pozicijas, kad mes patyrėme didelių nuostolių ir grįžome tik aštuoniasdešimt žmonių.

Mes atvykome į užnugarį naktį ir tuojuo sugulėme norėdami pirmiausia gerai išsimiegoti; Katčinskis sako tiesą: kare visai nebūtų jau taip bloga, jeigu žmogus galėtų kiek ilgiau pamiegoti. Juk priešakinėse linijose nėra kada apie tai ir pagalvoti, o dvi savaitės vis dėlto — ilgas laikas.

Jau buvo pietūs, kai pirmieji mūsų kariai ėmė lįsti iš barakų. Po pusvalandžio kiekvienas pasičiupo savo katiliuką, ir visi susirinkome prie virtuvės, nuo kurios sklido riebus ir malonus kvapas. Priešakyje, aišku, sustojo al-kaniausieji: mažasis Albertas Kropas, geriausia galva mūsų kuopoj ir todėl neseniai pakeltas į grandinius; Miuleris Penktasis, kuris dar tebetampo su savimi vadovėlius ir svajoja apie lengvatinius egzaminus; uraganinės ugnies metu jis kala fizikos dėsnius; Lėras, kuris nešioja didelę barzdą ir kurio širdis linksta į merginas iš karininkų bordelio; jis dievagojasi, kad įsakymu armijai jos įpareigos nešioti šilkinis marškinius ir, prieš priimdamos svečius nuo kapitono laipsnio ir aukščiau — išsimaudyti vonioje; ketvirtasis — aš, Paulius Boimeris. Visi keturi po devyniolika metų, visi keturi išėję į karą iš tos pačios klasės.

Čia pat už mūsų stovi mūsų draugai: Tjadenas, liesas šaltkalvis, mūsų vienmetis, didžiausias rajūnas visoje kuopoje,— jis sėda valgyti lieknas, o atsikelia išsipūtęs kaip prisisiurbusi blakė; Ha j è Vesthusas, to paties amžiaus, durpių kasikas, kuris lengvai gali sugniaužti rankoje kareiviškos duonos kepaliuką ir paklausti: „Atspėkit, ką aš turiu saujoj?“ Dėteringas, valstietis, kuris galvoja tik apie savo ūkį ir savo žmoną; ir pagaliau Stanislavas Katčinskis, mūsų skyriaus siela, išstvermingas, gudrus, suktas žmogus. Jis turėjo keturiasdešimt metų, jo veidas buvo žemių spalvos, akys mėlynos, pečiai nustumę, ir jis nuostabiai mokėjo užuosti pavojų, skanų kšną ir tokias vietas, kur galima gerai pasislėpti nuo viršininkų akies.

Mūsų skyrius buvo pats pirmutinis eilėje prie lauko virtuvės. Mes jau ėmėme nekantrauti, nes nieko nenumanantis virėjas vis kažko dar stovėjo ir laukė.

Pagaliau Katčinskis jam šuktelėjo:

— Na, Henrichai, denk savo barštpuodį! Ir taip ma tyti, kad pupelės gatavos.

Tasai mieguistai papurtė galvą:

— Pirma tegul visi susirenka.

Tjadenas parodė dantis:

— Mes visi čia.

Puskarininkis vis dar nieko nesuprato:

— Taip, jums tai patiktų! O kurgi kiti?

— Juos ne tau šiandien reikės maitinti! Vieni lauko ligoninėje, kiti po žemėm.

Tai sužinojęs, virėjas buvo priblokštas. Jis net pasverdėjo:

— O aš išviriau šimtui penkiasdešimčiai žmonių.

Kropas stuktelėjo jam į pašonę:

— Vadinasi, ir mes bent kartą sočiai pavalgysime. Na, pradėk!

Bet staiga Tjadenui šovė į galvą mintis. Jo smailas kaip pelės snukutis veidas šviste nušvito, akys klastingai prisimerkė, skruostai ėmė virpčioti, ir jis priėjo arčiau:

— Žmogau plaukuotas, bet tu ir duonos gavai šimtui penkiasdešimčiai žmonių, ar ne?

Apstulbęs puskarininkis linktelėjo išsiblaškęs. Tjadenas stvėrė ji už skverno:

— Ir dešros?

Pomidoro galva vėl linktelėjo.

Tjadeno žandas suvirpėjo:

— Ir tabako?

— Taip, visko.

Tjadenas, visas nušvites, atsigrėžė.

— Velniai griebtų, čia tai sekasi! Juk tai viskas da bar bus mums! Tada kiekvienam išeina — palaukit! — taip ir yra, lygiai po dvigubą porciją!

Bet dabar Pomidoras vėl atsigavo ir pareiškė:

— Taip negalima.

Tačiau dabar ir mes atkutome ir pasislinkome arčiau.

— Kodėl gi negalima, morka tu? — paklausė Katčinskis.

— Kas yra skirta šimtui penkiasdešimt žmonių, negali juk būti atiduota aštuoniasdešimčiai.

— Tai mes tau dar parodysim, kaip tai padaryti,— suurzgė Miuleris.

— Sriubą galite imti, tiek jau to, bet duoną ir dešrą galiu išduoti tik aštuoniasdešimčiai žmonių,— spyrėsi Pomidoras.

Katčinskis supyko:

— Tave turbūt reikėtų pakeisti, ką? Tu gavai maistą ne aštuoniasdešimčiai žmonių, o antrajai kuopai, ir baigtas kriukis. Jį tu ir išduosi! Antroji kuopa — tai mes.

Vyruką pradėjome imti į nagą. Niekas jo nemėgo, keletą kartų jau buvo kaltas, kad valgį apkasuose gavome per vėlai ir šaltą; užtekdamo sukaukti vienam kitam sviediniui, ir jis jau nedrįsdavo su savo katilu privažiuoti arčiau, tad mūsų valgianėšiai turėdavo sukarti daug ilgesnį kelią negu kitų kuopų. Bulkė iš pirmosios kuopos kur kas geresnis. Nors jis buvo riebus kaip žiurkėnas žiemą, bet prireikus pats tempdavo puodus iki pat priešakinės linijos.

Mes buvome nusiteikę karingai ir tikriausiai būtume susipešę, jeigu nebūtų staiga pasirodęs mūsų kuopos vadas. Jis pasiteiravo, ko mes čia ginčijamės, ir tiek tepasakė:

— Taip, vakar mes turėjome didelių nuostolių... Paskui jis žvilgtelėjo į katilą:

— Pupelės, atrodo, neblogos.

Pomidoras linktelėjo:

— Su taukais ir mėsa.

Leitenantas pažvelgė į mus. Jis žinojo, ką mes galvojame. Iš viso jis daug ką žinojo, nes iš mūsų tarpo iškilo: į kuopą jis atėjo puskarininkiu. Leitenantas dar kartą kilstelėjo katilo dangtį ir pauostė. Nueidamas pasakė:

— Ir man atneškite kokią lėkštę. O daivinius reikia išdalyti visus. Jie mums pravers.

Pomidoras nutaisė kvailą miną. Tjadenas šokinėjo aplink jį.

— Juk tau nieko dėl to neatsitiks! Atrodo, lyg jo žinioje būtų visa intendantūra. Na, pradėk gi, senas sukčiau, ir neapsiskačiuok tiktai...

— Pasikark! — sušnypštė Pomidoras. Jis vos nesprogo iš piktumo, jo galva neišnešė tokių dalykų, jis nesuprato, kas dedasi šiame pasaulyje. Ir, lyg norėdamas parodyti, kad dabar viskas vis tiek, jis dar pats nuo savęs išdavė kiekvienam po pusę svaro dirbtinio medaus.

•

Šiandien iš tikrųjų gera diena. Net ir paštas atėjo, ir beveik kiekvienas gavo po keletą laiškų ir laikraščių. Dabar mes velkamės į pievą už barakų. Kropas nešasi po pažastimi apvalų margarino statinės dangtį.

Dešiniame pievos pakraštyje pastatyta didelė bendra išvietė, dengtas, tvirtas pastatas. Tačiau tai naujokams, kurie dar nėra išmokę iš kiekvieno daikto turėti naudos. Mes ieškome ko nors geresnio. Mat čia vienur, čia kitur stovi nedidelės atskiros dėžės, skirtos šiam pačiam tikslui. Jos yra keturkampės, švarios, sukaltos iš lentų, visiškai uždaros, su puikia, labai patogia sėdyne. Prie šonų yra rankenos, tad jas galima kilnoti.

Tris tokias dėžes sustumiamo ratu vieną prie kitos ir patogiai sutupiname. Anksčiau kaip po dviejų valandų mes iš čia nepasikelsime.

Lyg šiandien atsimenu, kaip iš pradžių mes varžyda-vomės, kai dar buvome naujokai kareivinėse ir mums reikėdavo naudotis bendra išvietė. Durų ten nėra, ir dvidešimt vyrų tupi šalia vienas kito kaip traukinyje. Juos galima apžvelgti vienu žvilgsniu — kareivis turi būti nuolatinėje priežiūroje.

Per šį laiką mes išmokome daug daugiau, o ne vien nugalėti truputį gėdos. Ilgainiui ir ne prie tokių dalykų pripratome.

Čia, tyrame ore, šitaip patupėti tikras malonumas. Aš nebesuprantu, kodėl anksčiau mes gėdydavomės tokių dalykų — juk tai taip pat natūralu kaip valgymas arba gėrimas. Ir galbūt nereikėtų apie tai tiek daug kalbėti, jeigu šie dalykai mūsų gyvenime nebūtų vaidinę tokio esminio vaidmens ir nebūtų mums buvę tokie nauji, — kaip tik mums, nes kitiems visa tai jau seniai buvo savaime suprantama.

Kareiviui skilvys ir virškinimas yra kur kas reikšmingesnė sritis negu bet kuriam kitam žmogui. Iš čia yra paimti trys ketvirtadaliai jo žodyno, ir kaip tik čia kareivis randa tas sodrias spalvas, kurios padeda jam išreikšti tiek didžiausią džiaugsmą, tiek ir stipriausią pasipiktinimą. Niekaip kitaip negalima taip trumpai ir drūtai pareikšti. Kai grįšime namo, mūsų namiškiai ir mūsų mokytojai gerokai nustebs, bet čia visi taip kalba.

Mums visi šie procesai vėl atgavo savo nekaltą pobūdį, nes norom nenorom turime juos atlikti viešai. Dar

daugiau: mums jie yra tokie savaime suprantami, kad proga atlikti savo reikalus jaučioje aplinkoje yra vertinama lygiai taip, kaip, sakysim, graži kombinacija lošiant skato partiją. Ne veltui visokiems plepalams pavadinti atsirado posakis „išvietės naujienos“; šitos vietos karo tarnyboje yra liežuvavimo kampeliai ir pakeičia nuolatinį staliuką alinėje.

Šiuo metu mes jaučiamės geriau negu kokiame baltais kokliais išklotame liuksusiniame klozete. Ten gali būti tik higieniška, o čia yra puiku.

Tai nuostabios, nerūpestingos valandos. Virš mūsų mėlynas dangus. Horizonte kybo ryškiai apšviesti geltoni aerostatai ir balti zenitinių pabūklų sviedinių debesėliai. Kartais, persekiodami lakūną, jie išlekia į viršų kaip pėdas.

Tik kaip tolimas tolimas griaustinis pasiekia mus duslus fronto dundenimas. Suzvimbiam pro šalį lekianti kamanė, ir to gausmo nebegirdėti.

O aplink mus žaliuoja žydinti pieva. Supasi švelnios žolių šluotelės, ties jomis plazdena kopūstinukai, jie plevena maloniam, šiltame vėlyvos vasaros vėjelyje, mes skaitome laiškus bei laikraščius ir rūkome, nusiimame kepures ir pasidedame šalia, vėjas žaidžia mūsų plaukais, jis žaidžia mūsų žodžiais ir mintimis.

Trys dėžės stovi švytinčių raudonų laukinių aguonų viduryje.

Mes pasidedame ant kelių margarino statinės dangtį. Taip pasidarome gerą padėklą lošti skatui. Kropas pasiėmė kortas. Po kiekvieno lošimo atidengtomis kortomis eina ramso partija. Būtų galima amžinai taip sėdėti.

Iš barakų atskrenda armonikos garsai. Kartais padedame kortas ir žiūrime vienas į kitą. Tuomet kuris nors Bako: „Vaikai, vaikai...“, arba: „O galėjo baigtis liūdnei...“— ir valandėlę nutylame. Mus pagauna stiprus jausmas, kurio nė vienas nerodo, kiekvienas jį jaučia, ir čia nereikia daug žodžių. Kiek čia betrūko, kad šiandien mes jau nesėdėtume ant savo dėžių,— juk mes, šimts pypkių, išlikome tik per plauką. Ir todėl viskas mums yra taip nauja ir ryšku — raudonos aguonos ir geras valgis, cigaretės ir vasaros vėjelis.

Kropas klausia:

— Ar kas matėt Kemerichą po to?

— Jis Sen Žozefe, ligoninėje,— sakau aš.

Miuleris pastebi, kad jam kiaurai peršauta šlaunis— tikras šansas grįžti namo.

Nusprendžiam po pietų jį aplankyti.

Kropas išsitraukia kažkokį laišką:

— Labų dienų nuo Kantoreko.

Mes juokiamės. Miuleris numeta cigaretę ir sako:

«— Norėčiau, kad jis būtų čia.

•

Kantorekas, griežtas, mažo ūgio žmogelis, pilku surdutu, smailiu kaip pelės snukutis veidu, buvo mūsų klasės auklėtojas. Jis maždaug tokio pat sudėjimo kaip ir puskarininkis Himelštosas—„Klosterbergo siaubas". Beje, juokinga, kad visokias pasaulio nelaimes taip dažnai sukelia mažo ūgio žmonės; jie yra daug energingesni ir labiau nesugyvenami negu aukšto ūgio. Aš visuomet stengdavausi nepatekti į dalinį, kuriame kuopų vadai mažo ūgio; tai daugiausia baisūs šunkaros.

Per gimnastikos pamokas Kantorekas mums tol sakė ilgas kalbas, kol visa mūsų klasė, išsirikiavusi ir jo vadovaujama, nužygiavo į apygardos karo valdybą ir užsirašė savanoriais. Dar ir dabar man stovi akyse, kaip jis, žvelgdamas į mus pro žybciojančius akinių stiklus, klausdavo: „Juk jūs irgi eisite su visais, draugai?"

Tokie auklėtojai visuomet nešiojasi savo jausmus liemenės kišenėje jau gatavus ir prireikus ištraukia juos nustatytomis valandomis. Tačiau tuomet apie tai mes dar negalvojome.

Vienas iš mūsų, tiesa, delsė ir nelabai norėjo eiti su visais. Tai buvo Jozefas Bėmas, storas, nuoširdus vaikinas. Bet pagaliau ir jis leidosi prikalbamas,— kitaip būtų neturėjęs kur dėtis. Gali būti, kad dar vienas kitas galvojo kaip ir jis, tačiau ir išsisukti ne taip pigu buvo, nes tuo metu net ir tėvai lengvai tėkšdavo žodį „bailys". Žmonės stačiai neturėjo jokios nuovokos, kas įvyks. Tiesą sakant, protingiausi buvo neturtingi ir paprasti žmonės,— jie išsyk pažiūrėjo į karą kaip į nelaimę, tuo tarpu tie, kurie geriau gyveno, visai neteko galvų iš džiaugsmo, nors kaip tik jie turėjo greičiau numatyti, kas iš viso to išeis.

Katčinskis tvirtina, kad čia kalti mokslai, nuo jų, *esq*, žmonės eina kvailyn. Kas jau kas, o Katas tuščiai burnos neaušina.

Ir atsitik tu man taip, kad Bėmas žuvo vienas iš pirmųjų. Atakos metu jis buvo sužeistas į akis, ir mes palaikėme jį nukautu. Pasiimti jo negalėjome, nes turėjome skubiai trauktis. Po pietų staiga išgirdome jį rėkiant ir pamatėme, kad jis šliaužia prieš apkasus. Pirmą jis buvo tikrai netekęs sąmonės. Aklas ir pamišęs iš skausmo, jis neieškojo priedangos, ir buvo pašautas, niekam iš mūsų nespėjus prie jo prišliaužti ir pasiimti.

Žinoma, Kantorekui to negalima prikišti,— kas gi būtų, jeigu tokius dalykus imtume laikyti nusikaltimu. Juk tokių Kantorekų buvo tūkstančiai, ir visi jie buvo įsitikinę, kad tokiu sau patogiu būdu jie dirbą gerą darbą.

Tačiau kaip tik dėl to jie mūsų akyse ir subankrutavo.

Jie turėjo įvesti mus, aštuoniolikmečius berniokus, į brandų gyvenimą, į darbo, pareigos, kultūros ir pažangos pasaulį, tarpininkauti tarp mūsų ir mūsų ateities. Kartais mes pasityčiodavome iš jų ir iškrėsdavome jiems kokią pokštą, bet širdies gilumoje jais tikėjome. Tikėdami jų autoritetu, mes savo mintyse siejome jį su didesniu išmanymu ir geresniu gyvenimo pažinimu. Tačiau pirmas nukautasis, kurį pamatėme, sutriuškino šį įsitikinimą. Mes supratome, kad mūsų karta yra garbingesnė negu jų; jie pralenkė mus tikrai mokėjimu gražiai pakalbėti ir apskrumu. Pirmoji uraganinė ugnis parodė mums, kad klydome, ir šioje ugnyje sugriuvo ta pasaulėžiūra, kurią jie buvo mums įskiepiję.

Jie vis dar rašė ir kalbėjo, o mes jau matėme ligonines ir mirštančiuosius; jie vis dar kalė, kad tarnauti valstybei yra kilniausia pareiga, o mes jau žinojome, kad mirties baimė yra stipresnė. Nuo to mes netapome nei maištininkais, nei dezertyrais, nei bailiais,— jie taip lengvai svaidydavosi visais šiais žodžiais,— mes mylėjome savo tėvynę ne mažiau kaip jie ir drąsiai ėjome į kiekvieną ataką; bet dabar jau šį tą supratome, tartum mums iš karto būtų atsivėrusios akys. Ir matėme, kad iš jų pasaulio nieko nebeliko. Staiga pasijutome baisiausiai vieniši ir išeitį iš tos vienatvės turėjome susirasti patys.

•

Prieš eidami pas Kemerichą, sudėjome jo daiktus; pravers jam kelionėje.

Lauko ligoninėje didelis judėjimas; kaip ir visuomet, čia atsiduoda karboliu, pūliais ir prakaitu. Pagyvenęs

barakuose, daug prie ko pripranti, bet čia ir pripratusiam gali pasidaryti bloga. Mes klausinėjame, kur čia rasti Kemerichą; jis guli vienoje palatoje, ir, mus pamačius, jo veide šmėsteli džiaugsmas ir bejėgiškas susijaudinimas. Kai jis buvo be sąmonės, kažkas pavogė jam laikrodį.

— Juk aš tau visuomet sakiau, kad nereikia nešiotis tokio gero laikrodžio.

Miuleris truputį nerangiai galvoja ir mėgsta pasiginčyti. Kitaip jis būtų prikandęs liežuvį, nes kiekvienas mato, kad Kemerichas jau nebeišeis iš šitos palatos. Ar jo laikrodis atsiras, ar ne,— visai vis tiek, geriausiu atveju jį bus galima nusiųsti namo.

— Na, Francai, kaip sekasi? — klausia Kropas.

Kemerichas nuleidžia galvą:

— Būtų nieko, tik baisiai skauda koją.

Mes žiūrime į antklodę. Jo koja guli po vielų gurbu, virš jo styro pasipūtusi antklodė. Aš stukteliu Miuleriui į blauzdą, nes jis, kad kokios, ims ir pasakys Kemerichui, ką mums pasakojo lauke sanitarai: Kemerichas jau nebeturi pėdos. Koją amputuota.

Jis atrodo baisiai, pageltęs ir išblyškęs, veide atsirado svetimų bruožų, kuriuos mes taip gerai pažįstame, nes jau šimtus kartų esame juos matę. Tiesą sakant, tai jau ne veido bruožai, tai greičiau ženklai. Po oda jau nebe-pulsuoja gyvybė; ji nustumta į tolimiausius kūno kraštelius, iš vidaus skinasi kelią mirtis, jinaį jau akyse. <Šia guli mūsų draugas Kemerichas, kuris dar taip neseniai kartu su mumis kepavo arklėną ir tupėdavo sviedinio išraustoje duobėje; tai dar jis, ir vis dėlto tai jau ne jis; jo vaizdas kažkoks išblukęs, neaiškus, kaip fotografijos plokštelė, kurioje padarytos dvi nuotraukos. Net ir jo balsas skamba kaip pelenai.

Aš atsimenu, kaip mes išvažiavome į frontą. Jo motina, stora, geraširdė moteris, palydėjo jį į stotį. Ji verkė be paliovos, nuo to jos veidas papurto ir išbrinko. Ke-merichui buvo nesmagu, kad motina taip verkia, niekas taip nesantūriai nesielgė kaip ji,— atrodė, kad visi jos taukai ištirps nuo ašarų. Be to, ji kažkodėl nužiūrėjo mane: vis svarstė man už rankos ir maldavo fronte prižiūrėti Francą. Ir tikrai jo veidas buvo kaip vaiko ir tokie minkšti kaulai, kad, keturias savaites panešiojęs kuprinę, jis jau pasidarė plokščiapėdis. Bet prižiūrėk, kad geras, žmogų fronte!

— Dabar tu greitai važiuosi namo,— sako Kropas,— o šiaip būtum turėjęs tris keturis mėnesius laukti ato stogų.

Kemerichas linkteli galva. Aš negaliu žiūrėti į jo rankas — jos atrodo kaip vaškinės. Panagės pilnos apkasų purvo. Man staiga ateina į galvą, kad nagai dar augs ir tada, kai Kemerichas jau bus išleidęs paskutinį atodūsi, jie augs dar ilgai ilgai, tarsi vaiduokliški grybai rūsyje. Aš aiškiai įsivaizduoju: jie susiraito kaip kamščiatraukiai ir vis auga ir auga, o kartu su jais auga ir plaukai ant dūlėjančio kiaušo, tarsi žolė riebioje žemėje, visai kaip žolė... Argi iš tikrųjų taip gali būti?..

Miuleris pasilenkia:

— Mes atnešėme tavo daiktus, Francai.

Kemerichas parodo ranka:

— Padėkite po lova.

Miuleris kiša daiktus į palovį. Kemerichas vėl pradeda kalbėti apie laikrodį. Kaip čia jį nuraminus nesukeliant įtarimų?

Miuleris išlenda iš palovio su pora lakūnų batų. Tai puikūs angliški batai iš minkštos, geltonos odos, aulai iki kelių, iki pat viršaus suvarstomi,— kiekvienas tokių norėtų. Miuleris negali jais atsigėrėti, jis prideda jų padus prie savo gremėzdiškų batų padų ir klausia:

— Francai, ar tu juos imsiesi?

Mes visi trys galvojame tą patį: net jeigu jis ir pasveiks, jam tereikės vieno bato, vadinasi, jie nereikalingi jam. O dabar tiesiog baisiai gaila, kad jie liks čia: juk vos tik jis numirs, tuoj juos nudžiaus sanitarai.

Miuleris dar kartą klausia:

— O gal tu juos paliksi čia?

Kemerichas nenori. Tai geriausi jo daiktai.

— Mes galėtume juos iškeisti į ką nors,— vėl pasiūlo Miuleris,— čia, fronte, tokie dalykai labai reikalingi.

Tačiau Kemerichas neperkalbamas. Aš užminu Miuleriui ant kojos; jis nenoromis kiša gražiuosius batus po lova.

Mes dar truputį pasikalbame, o paskui atsisveikiname:

— Sveik greičiau, Francai!

Aš jam prižadu rytoj vėl ateiti. Miuleris irgi apie tai užsimena: jis vis tebegalvoja apie suvarstomus batus ir todėl nutarė juos pasaugoti.

Kemerichas sudejuoja. Jis turi karščio. Išėję mes sustabdome sanitarą ir įkalbinę jame jį įleisti Kemerichui vieną adatą.

Tas atsisako:

— Jeigu mes kiekvienam duotume morfijaus, reikėtų Jo turėti pilnas statines...

— Tu tikriausiai rūpiniesi tik karininkais,— kandžiai sako Kropas.

Aš greitai įsikišu į kalbą ir pirmiausia duodu sanitarui cigaretę. Jis paima. Tuomet klausiu:

— Ar tu iš tiesų turi teisę duoti morfijaus? Jis įsižeidžia:

— Jei netikit, kam klausiat?..

Aš įspraudžiau jam į saują dar keletą cigarečių:

— Būk malonus, padaryk...

— Na, gerai,— sako jis.

Kropas nueina su juo į vidų,— jie nepasitiki sanitaru ir nori pamatyti savo akimis. Mes laukiame kieme. Miuleris vėl ima kalbėti apie batus:

— Jie man tiktų, kaip ant mano kojos siūti. Su šitomis eldijomis aš tik pūsles prisitrinu. Kaip tu manai, ar jis dar ištvėrs iki ryto, ligi to laiko, kai mes baigsime tarnybą? Jeigu jis numirs naktį, tiek ir tematysim tuos batus...

— Grįžta Albertas.

— Manot, kad?..— klausia jis.

— Po visam,— užbaigia Miuleris.

Mes grįžtame į savo barakus. Aš galvoju apie laišką, kurį turiau rytoj parašyti Kemericho motinai. Mane krečia šaltis, mielai išgerčiau degtinės. Miuleris skabo žolių stiebelius ir kremta juos. Staiga mažasis Kropas numeta savo cigaretę, sutrypia ją įtūžęs, apsižvalgo kažkokia apstulbusia ir sutrikusia veido išraiška ir sumurma:

— Prakeiktas šūdas, šitas prakeiktas šūdas!

Mes einame toliau, einame ilgai. Kropas nusiramino; mes žinome, kas jam buvo užėję: tai fronto pasiutys, kurį išgyvena kiekvienas.

Miuleris jį klausia:

— O ką gi tau rašo Kantorekas?

— Jis rašo, kad mes esame geležinis jaunimas,— juokiasi Kropas.

Visi trys piktai nusijuokiamo. Kropas plūstasi; jam džiugu, kad gali kalbėti.

Taip, šitaip galvoja jie, šitaip galvoja jie, šimtai tūkstančių Kantorekų! Geležinis jaunimas. Jaunimas! Iš mūsų nėra nė vieno vyresnio kaip dvidešimt metų. Bet argi mes jauni? Argi tai jaunimas? Tai buvo seniai. Dabar mes jau seniai.

II

Keista pagalvojus, kad namie, rašomojo stalo stalčiuje, guli pradėta rašyti drama „Saulius“ ir šūsnis eilėraščių. Ne vieną vakarą aš prasėdėjau prie šių savo kūrinų — beveik visi mes esame ši tą panašaus darę; bet visa tai dabar atrodo taip nepanašu į tiesą, kad aš to nebegaliu kaip reikiant nė įsivaizduoti.

Nuo to laiko, kai mes atsidūrėme čia, ankstyvesnis gyvenimas trūkte nutrūko, nors mes nė pirštu prie to neprisidėjome. Kartais mėginame visa tai peržvelgti ir išsiaiškinti, tačiau tai mums kažkodėl nepavyksta. Ypač viskas neaišku yra kaip tik mums, dvidešimtmečiams,— Kropui, Miuleriui, Lėrui, man, — visiems tiems, kuriuos Kantorekas vadina geležiniu jaunimu. Vyresni žmonės yra tvirtai susiję su praeitimi, jie turi pagrindą po kojomis, jie turi žmonas, vaikus, profesiją, turi savo interesus, ir šie saitai yra jau tokie stiprūs, jog karas neįstengia jų sutraukti. O mes, dvidešimtmečiai, turime tik savo tėvus ir vienas kitas — mergaitę. Tai nedaug, nes mūsų amžiuje ryšys su tėvais yra silpniausias, o mergaitės dar nėra svarbiausias daiktas. O be šito, mes nedaug ką teturėjome: truputį svajonių, vieną kitą pomėgį ir mokyklą; daugiau dar nebuvo spėję pergyventi. Ir iš to nieko nepasiliko.

Kantorekas pasakytų, kad mes stovėjome kaip tik prie gyvenimo slenkščio. Panašiai ir yra. Mes dar nebuvo spėję įleisti šaknų. Karo banga mus nunešė. Kitiems, vyresniesiems, karas tėra pertrauka, ir jie gali mintimis per jį peršokti. O mus karas pastvėrė ir nusinešė, ir nežinome, kaip visa tai baigsis. Tuo tarpu tiek nežinome, jog kažkaip keistai surambėjome, kad tas surambė-jimas kažkoks melancholiškas, nors dabar ir liūdime ne taip jau dažnai.

•

Jeigu Miuleris labai nori Kemericho batų, dar nereiškia, kad jis mažiau jo gailisi negu bet kuris kitas, kuris iš skausmo nedrįstų apie tai ir pagalvoti. Tik jam tai skirtingi dalykai. Jeigu batai Kemerichui galėtų bent

kiek padėti, Miuleris mieliau basas vaikščiotų spygliuota viela, o ne galvotų, kaip juos gauti. Bet dabar batai yra toks dalykas, kuris neturi nieko bendro su Kemericho būkle, o Miuleriui jie labai praverstų. Kemerichas mirs, ir ar ne vis tiek, kam jie teks? Kodėl tad Miuleris negali jų tykoti,— juk jis turi į juos daugiau teisių negu koks nors sanitaras! Kai Kemerichas mirs, bus jau per vėlu. Štai kodėl Miuleris jau dabar nenuleidžia nuo jų akių.

Mes nebemokame kitaip galvoti, nes visa kita yra dirbtina. Mes pripažįstame tik faktus, tik jie mums svarbūs. O geri batai niekur nesimėto.

•

Anksčiau ir tai buvo ne taip. Kaiėjome į apygardos karo valdybą, mes dar buvome klasė iš dvidešimties jaunuolių, kurie, prieš išengdami į kareivinių kiemą, išdidžiai užsuko į kirpyklą bendrai nusiskusti; kai kurie tai darė pirmą kartą. Mes neturėjome jokių tvirtų ateities planų, tiktai nedaugelio mintys apie karjerą ir profesiją buvo jau tiek susiformavusios, kad galėjo šį tą reikšti gyvenime; užtat mes turėjome daugybę neaiškių idėjų, kurios mūsų akyse idealizavo gyvenimą ir karą, teikė jiems romantinio pobūdžio.

Dešimt savaitių mesėjome karinį mokymą, ir per šį laiką mus labiau perauklėjo negu per dešimtį metų mokykloje. Mes mokėmės, kad nušveista saga yra svarbiau negu keturi tomiai Šopenhauerio. Iš pradžių nustebe, paskui įpykę ir pagaliau abejingi sužinojome, kad viską lemia ne protas, bet batų šepetys, ne mintis, bet sistema, ne laisvė, bet muštras. Mes tapome kareiviais iš entuziazmo, laisva valia; bet čia darė viską, kad mums išvartų tokius jausmus. Po trijų savaitių jau nesistebėjome, kad laiškanešys su puskarininkio juostelėmis turėjo mums daugiau galios negu anksčiau mūsų tėvai, mūsų auklėtojai ir visi kultūros atstovai nuo Platono iki Gėtės, į krūvą sudėjus. Savo jaunomis, išvalgiomis akimis matėme, kad mūsų mokytojų įskiepyta klasikinė tėvynės sąvoka čia buvo realizuota tokiu atsisakymu nuo individualybės, kokio niekam neateitų į galvą reikalauti net iš žemiausio tarno. Atidavinėti pagarbą, stovėti išsitempus, paraduoti, gerbti šautuvu, suktis kairėn, suktis dešinėn, sudaužti kulnėmis, klausyti keiksmų ir kentėti tūkstančius priekabių,—

savo uždavinį mes visai kitaip vaizdavomės ir manėme, kad mus ruošia žygdarbiams kaip cirko arklius arenai. Bet greitai prie to pripratome. Mes net supratome, jog kai kurie iš šių dalykų yra reikalingi, o kiti lygiai taip nereikalingi. Kareiviai tokiems dalykams turi gerą uoslę.

•

Mūsų klasė po tris ir keturis buvo išblaškyta po skyrius, kartu su frizų žvejais, valstiečiais, darbininkais ir amatininkais, su kuriais mes greitai susidraugavome. Kropas, Miuleris, Kemerichas ir aš patekome į devintąjį skyrių, kuriam vadovavo puskarininkis Himelštosas.

Jis buvo žinomas kaip didžiausias kirvis visose kareivinėse ir tuo didžiavosi. Mažas, kresnas vyrukas, ištarnavęs dvylika metų, šviesiai rudais, riestais ūsais, civiliniame gyvenime laiškanešys. Ant Kropo, Tjadeno, Vest-huso ir manęs jis ypač neturėjo akies, nes jautė mūsų tylų pasipriešinimą.

Vieną rytą aš keturiolika kartų klojau jo lovą. Kiekvieną kartą jis rasdavo prie ko prikibti ir vėl viską sujaukdavo. Pasidarbavęs dvidešimt valandų,— žinoma su pertraukomis,— aš taip nublizginau porą prieštvaninių, kaip akmuo kietų batų, kad jie pasidarė minkšti kaip sviestas ir net pats Himelštosas nerado prie ko prisikabinti; jo įsakytas, aš su dantų šepetėliu ko švariausiai iššveičiau mūsų skyriaus kambario grindis; jo paliepimu,, mudu su Kropu, pasiėmę šepetį ir semtuvėlę, turėjome išvalyti kareivinių kiemą nuo sniego ir, galimas daiktas, būtume sušalę bevalydam, jeigu atsitiktinai nebūtų pasirodęs vienas leitenantas, kuris mus pasiuntė į kareivinės, o Himelštosui davė gerokai pipirų. Deja, po to Himelštosas dar labiau ant mūsų įdūko. Keturias savaites iš eilės aš kiekvieną sekmdienį turėdavau stovėti sargyboje ir per visą šį laiką budėti kareivinėse; su visa apranga ir šautuvu jis mane tol vaikė po patįžusį, šlapią arimą komanduodamas „kelk!“, „bėgte marš!“ ir „gulk!“ kol aš pavirtau purvo gniutulu ir išgriuvau; po keturių valandų aš parodžiau Himelštosui savo švarutėliai išvalytą aprangą,— tiesa, mano rankos buvo pratrintos ligi kraujo. Mes su Kropu, Vesthusu ir Tjadenu per didžiausią šaltį, be pirštinių ketvirtį valandos mokėmės stovėti „ramiai“, plikais pirštais spausdami ledinį šautuvo vamz-

dį, o Himelštosas, norėdamas apkaltinti mus komandos nevykdymu, visą laiką slankiojo aplinkui, tykodamas, ar nekrustelsime nors trupučiuką. Aštuonis kartus antrą valandą nakties vienmarškinis turėjau bėgti iš viršutinio kareivinių aukšto į kiemą už tai, kad mano apatinės kelnės per keletą centimetrų buvo išsikišusios nuo suolelio krašto, ant kurio visi turėdavo sudėti nakčiai savo drabužius. Greta manęs, lipdamas man ant pirštų, bėgo budintis puskarininkis Himelštosas. Durtuvų kautynių pratimuose man visada reikėdavo grumtis su Himelštosu, ir aš turėdavau rankose sunkią geležinę lazda, o jis lengvą medinį šautuvą, kuriuo man puikiausiai galėdavo iki mėlynumo apdaužyti rankas; tiesa, kartą aš taip įsiutau, kad, nieko nežiūrėdamas, puoliau jį ir taip dėją į pilvą, kad jis išsitiesė. Kai jis nuėjo pasiskūsti, kuopos vadas jį išjuokė ir pasakė, kad nereikia žiopsoti; jis pažino savo Himelštosą ir, atrodo, neturėjo nieko prieš, jei tas kartais apsimulkindavo. Aš tobulai išmokau karstyti spintomis; po kurio laiko niekas nemokėjo taip pritūpti kaip aš; mes drebėdavome vos išgirdę jo balsą, tačiau mūsų įveikti šitam pasiutusiam pašto arkliui nepavyko.

Vieną sekmadienį mudu su Kropu nešėme pro barakus, pasimovę ant kartelės, kibirus iš išvietės. Tuo tarpu pasirodė visas išsipustęs Himelštosas, pasirengęs eiti į miestą. Mus pamatęs, jis sustojo priešais ir paklausė, kaip mums patinkas šis darbas. Mes tarsi netyčia suklupome ir išvertėme kibirą jam ant kojų. Jis visai pasiuto, tačiau ir mūsų kantrybė buvo pasibaigusi.

— Aš jus įgrūsiu į tvirtovę! — suriko jis.

Kropas neištvėrė.

— Bet pirma bus tardymas, ir tuomet mes viską išklosim,— pasakė jis.

— Kaip jūs kalbate su puskarininkiu! — subliovė Himelštosas.— Jūs iš galvos išėjote? Palaukite, kol jus paklausu! Ką jūs žadate pasakyti?

— Iškloti viską apie poną puskarininkį! — atsakė Kropas ir prispaudė rankas prie kelių siūlių.

Dabar Himelštosas vis dėlto pajuto, kuo viskas kvepia, ir, netares nė žodžio, pasitraukė. Nors nueidamas jis dar amtelėjo: „Na, palaukit, aš jums parodysiu“,— bet jo valdžiai buvo atėjęs galas. Jis dar kartą pamėgino mus pavaikyti po arimus komanduodamas „gulk!“ ir „kelk, bėgte marš!“. Mes, be abejo, klausėme kiekvieno įsakymo, nes įsakymas yra įsakymas, jį reikia vykdyti.

Tačiau tai darėme taip lėtai, kad Himelštosą suėmė neviltis. Mes pamažu atsiklaupdavome, paskui atsiremdavome alkūnėmis ir taip toliau; tuo tarpu jis įsiutęs jau duodavo kitą komandą. Mes nespėjome suprakaituoti, o jis jau buvo užkimęs.

Tuomet jis paliko mus ramybėje. Tiesa, jis mus vis tebevadino kiaulėmis. Bet šiuose žodžiuose buvo jaučiama pagarba.

Buvo daug ir padorių puskarininkių, kurie elgėsi protingiau; padorių buvo netgi daugiau. Bet kiekvienas norėjo pirmiausia kaip galima ilgiau išlaikyti gerą vietelę čia, tėvynėje, o tai pavykdavo tik tam, kuris griežtai elgdavosi su naujokais.

Mes išmėginome savo kailiu turbūt visoki, koks tik galimas, kareivinių muštą ir ne sykį esame kaukė iš pykčio. Kai kurie iš mūsų net susirgo, o Volfas net ir numirė plaučių uždegimu. Bet mes būtume buvę juokingi patys sau, jeigu būtume pasidavę. Mes tapome kieti, įtarūs, negailestingi, kerštingi, šiurkštūs,— ir tai buvo gerai, nes kaip tik šitų ypatybių mums ir trūko. Jeigu, neišėję šios mokyklos, būtume patekę į apkasus, tikriausiai daugumas iš mūsų būtų išėję iš proto. O šitaip mes buvome paruošti tam, kas mūsų laukė.

Mes nepalūžome, mes prisitaikėme; čia mums padėjo mūsų dvidešimt metų, kurie daug ką kita mums labai pasunkino. Bet svarbiausia, kad mummyse pabudo stiprus, praktiškas vieningumo jausmas, kuris fronte virto tuo geriausiu dalyku, kurį tik gali duoti karas,— draugiškumui

•

Aš sėdžiu prie Kemericho lovos. Jis vis labiau gęsta. Aplink mus didelis triukšmas. Atėjo sanitarinis traukinys, ir renkami sužeistieji, kuriuos galima evakuoti. Pro Kemericho lovą gydytojas praeina net nežvilgtelėjęs į jį.

— Kitą kartą, Francai,— sakau aš.

Jis, pasirėmęs alkūnėmis, kiek pasikelia nuo pagalvio.

— Jie man amputavo koją.

Vadinasi, vis dėlto jis jau žino. Aš linktelio galva ir atsakau:

— Džiaukis, kad tik tuo baigėsi.

Jis tyli.

Aš toliau kalbu:

— Galėjai likti ir be abiejų kojų, Francai. Vegeleris neteko dešinėsios rankos. Tai daug blogiau. Ir tu juk vyksi namo.

Jis žiūri į mane:

— Tu taip manai?

— Žinoma. Jis

pakartoja:

— Tu taip manai?

— Tikrai, Francai. Tau tik reikia pirma atsigauti po operacijos.

Jis pamoja, kad aš prisislinkčiau arčiau. Aš pasilenkiu prie jo, ir jis šnibžda:

— Aš netikiu.

— Nekalbėk niekų, Francai; po poros dienų tu pats tai pamatysi. Baisus daiktas — amputuota koja; čia sulopomi ne tokie dalykai.

Jis pakelia ranką:

— Pažiūrėk čia, į šiuos pirštus.

— Tai nuo operacijos. Tik kirsk gerai ir tuoju atkusi. O čia jus padoriai maitina?

Jis parodo dubenį, kuris tebėra artipilnis. Aš susijaudinau.

— Francai, tau reikia valgyti. Svarbiausia valgyti. O maistas čia visai neblogas.

Jis neklauso. Po valandėlės Francas iš lėto prataria:

— Kitados aš norėjau tapti vyresniuoju girininku.

— Tai tu puikiausiai galėsi,— raminu aš.— Dabar yra nepaprastų protezų; tu net ir nepastebėsi, kad tau ko trūksta. Jie pritaistomi prie raumenų. Su rankos protezu galima judinti pirštus ir dirbti, net rašyti. Be to, dabar visą laiką žmonės išranda ką nors naujo.

Kurį laiką jis guli tylėdamas. Paskui sako:

— Gali paimti mano suvarstomus batus ir atiduoti Miuleriui.

Aš linkteliu ir galvoju, ką galėčiau pasakyti jam padrašinti. Jo lūpos išnyko, burna pasidarė didesnė, dantys išsiskiria, tarsi jie būtų kreidiniai. Kūnas tirpsta, kakta darosi statesnė, išsišauna skruostų kaulai. Skeletas veržiasi į išorę. Akys jau dumba. Po kelių valandų bus viskas baigta.

Kemerichas ne pirmas, kurį aš matau mirštantį; bet mes kartu užaugome, o tai jau visai kas kita. Aš nusirašinėdavau nuo jo rašomuosius darbus. Mokykloje jis dažniausiai nešiodavo rudą eilutę su diržu, kuris ties alku-

nėmis būdavo nutrintas — net blizgėjo. Taip pat ne vienas iš mūsų nesugebėdavo taip gerai suktis ant skersinio kaip jis. Kai jis sukdavosi, plaukai tarsi šilkas uždengdavo jam veidą. Kantorekas juo didžiudavosi. Tačiau cigarečių Kemerichas negalėdavo pakęsti. Jo oda buvo labai balta, ir jis šiek tiek priminė mergaitę.

Aš pažvelgiu į savo batus. Jie dideli ir sunkūs, į juos sukištos kelnės; kai atsistoji su šiais plačiais vamzdžiais, atrodai storas ir stiprus. Bet kai mes nueiname maudytis ir nusirengiame, staiga mūsų kojos vėl pasidaro laibos ir pečiai siauri. Tuomet mes nebe kareiviai, o beveik vaikai, ir niekas nepatikėtų, kad mes galime valkioti sunkias kuprines. Keista pasidaro, kai mes nusirengiame nuogi; tuomet mes civiliai ir beveik taip jaučiamės.

Maudydamasis Kemerichas atrodydavo mažas ir lieknas kaip kūdikis. Ir štai dabar jis guli — kaipgi čia dabar? Reikėtų pro šią lovą praveisti visą pasaulį ir pasakyti: tai Francas Kemerichas, devyniolikos su puse metų, jis nenori mirti. Neleiskite jam numirti!

Mano mintys pinasi. Nuo šio karboliu ir pūliais atsi-duodančio oro apgleivėja plaučiai, tai kažkokia lipni košė, kuri dusina.

Temsta. Kemericho veidas išblykšta, jis pasikelia nuo pagalvio ir yra toks išbalęs, kad net žiba. Lūpos tyliai kruta. Aš pasilenkiu prie jo. Jis šnibžda:

— Jeigu surasite mano laikrodį, nusiųskite jį namo.

Aš neprieštarauju. Nebeverta. Jo negalima įtikinti.

Man baisu, kad nieku negaliu jam padėti. Ši kakta su įkritusiais smilkiniais, ši burna, iš kurios telikę dantys, ši susmailėjusi nosis! Ir stora verkianti moteris namie, kuriai aš turiu parašyti. O kad šis laiškas jau būtų išsiųstas!

Aplinkui su buteliais ir kibirais vaikščioja sanitarai. Vienas prieina, tiriamai žvilgteli į Kemerichą ir vėl nueina. Matyti, kad jis laukia,— turbūt jam reikalinga lova.

Aš pasislenku arčiau prie Franco ir imu kalbėti, lyg tai jį galėtų išgelbėti:

— Francai, galbūt tu pateksi į Klosterbergo sanato-riją, žinai, tarp vilų. Tuomet tu galėsi pro langą matyti visą lauką iki tų abiejų medžių horizonte. Dabar gražiausias laikas — bręsta javai, ir vakarais laukai mirga saulėje lyg perlamutras. O topolių alėja ties vienuolyno upeliu, kuriame mes gaudydavome dygles! Tu vėl galėsi įsitaisyti akvariumą ir auginti žuvis, galėsi niekieno ne-

siklausęs išeiti, galėsi net pianinu skambinti, jeigu tik panorėsi.

Aš pasilenkiu ties jo veidu, ant kurio krinta šešėlis. Francas dar kvėpuoja, tyliai tyliai. Jo veidas drėgnas, jis verkia. Na, ir pridirbau aš su savo kvailiom kalbom!

— Nereikia, Francai,— aš apkabinu jį per pečius ir priglaudžiu savo veidą prie jo veido.— Ar tu nenori miego?

Jis neatsako. Ašaros teka jam per veidus. Aš norėčiau jas nušluostyti, bet mano nosinė per daug nešvari.

Praeina valanda. Aš sėdžiu ir susikaupęs stebiu jo veido išraišką,— gal jis dar norės ką pasakyti. Ak, kad jis atvertų burną ir imtų rėkti! Bet jis tik verkia nusisukęs į šalį. Jis nieko nekalba apie savo motiną, savo brolius ir seseris, jis nieko nesako,— visa tai turbūt jam nebe galvoj; dabar jis visiškai vienas su savo trumpučiu devyniolikos metų gyvenimu ir verkia, nes tas jį palieka.

Niekad nebuvau matęs, kad kas taip sunkiai, su tokia neviltim būtų atsisveikinęs su gyvenimu, nors ir jį Tjadeno mirtį nelengva buvo žiūrėti; tas stiprus kaip lokys vaikinys visa gerkle šaukėsi motinos ir, išplėtęs baimės sklidas akis, su durtuvu vijo nuo savo lovos gydytoją, kol pagaliau susmuko.

Staiga Kemerichas sudejuoja ir pradeda" gargaliuoti.

Aš pašoku, paknopstom lekiu lauk ir klausiu:

— Kur gydytojas? Kur gydytojas?

Pamatęs žmogų su baltu chalatu, aš čiumpu jį už rankos:

— Einam greičiau, kitaip Francas Kemerichas numirs. Jis ištraukia ranką ir klausia šalia stovintį sanitarą:

— Kas čia dabar? Tas atsako:

— Dvidešimt šešta lova, amputuota koja aukščiau kelio.

Gydytojas piktai šaukia:

— Kaip aš galiu visus žinoti, šiandien amputavau penkias kojas.— Jis pastumia mane į šalį, pasako sani tarui: — Pažiūrėkit! — ir nubėga į operacinę.

Eidamas su sanitaru, aš drebu iš pykčio. Jis pažvelgia į mane ir sako:

— Operacija po operacijos, nuo penkių ryto, pasiust gali, sakau aš tau. Tiktai šiandien mirė šešiolika — tava sis bus septynioliktas. Tikriausiai pasieks dvidešimt...

Man darosi bloga, aš daugiau nebegaliu. Nebenoriu nė plūstis — tai beprasmiška, aš norėčiau kristi ir daugiau nebeatsikelti.

Mes prie Kemericho lovos. Jis miręs. Veidas dar drėgnas nuo ašarų. Akys praviros, jos pageltusios kaip senos kaulinės sagos...

Sanitaras kumšteli man į pašoną:

— Jo daiktus pasiimsi?

Aš linkteliu.

Jis kalba toliau:

— Turim jį tuojau išnešti, mums reikia lovos. Ten jau guli priebutyje.

Aš paimu daiktus ir nusegu Kemericho atpažinimo ženklą. Sanitaras klausia kareivio knygelės. Jos nėra. Aš sakau, kad ji turbūt raštinėje, ir išeinu. Užpakaly manęs sanitarai jau neša Franca ir guldo ant palapinės audeklo.

Prie durų tarsi išganymą pajuntu tamsą ir vėją. Kiek galėdamas aš įkvepiu oro ir jaučiu, kad jis, toks šiltas ir švelnus kaip niekad, glosto man veidą. Staiga mano galvoje blyksteli mintys apie mergaites, apie žydinčias pievas, apie baltus debesis. Mano batuotos kojos neša mane pirmyn, aš einu vis greičiau, aš bėgu. Pro mane eina kareiviai, jų kalbos mane jaudina, nors aš ir nesuprantu, apie ką jie kalba. Žemė sklidina jėgų, kurios per batų padus plūsta į mane. Naktis spraga tarsi įelektrinta, dusliai dunda frontas lyg būgnų orkestras. Mano kūnas lankstus, aš jaučiu, kokie tvirti mano sąnariai, aš šnarpščiu ir prunkščiu. Naktis gyvena, aš gyvenu. Aš jaučiu alkį, didesnę negu pilvo alkis...

Miuleris stovi prie barako ir laukia manęs. Aš atiduodu jam batus. Mes sueiname į vidų, ir jis prisimatuoja juos. Batai kaip jam siūti...

Jis pasirausia savo atsargose ir pasiūlo man gerą gabalą servalato. Be to, yra karštos arbatos su romu.

III

Į mūsų dalinį atvyko naujų kareivių. Tuščios vietos gultuose užimamos, ir greitai barake nebelieka laisvų čiužinių. Iš dalies tai seni kareiviai, bet gavome ir dvi-

dešimt penkis vyrus iš naujokų apmokymo stovyklų. Jie beveik metais jaunesni už mus. Kropas man kumšteli.

— Ar matei tuos vaikus?

Aš linkteliau. Mes vaikščiojame gurklius patempę, surengiame kieme barzdų skutimą, susikišame rankas į kelnų kišenes, žiūrime į naujokus ir jaučiamės kaip seni seni kareiviai.

Prie mūsų prisideda Katčinskis. Mes einame per arklides ir atsiduriame prie jaunųjų kareivių, kurie kaip tik šiuo metu gauna dujokauses ir kavą. Katas klausia vieną iš pačių jaunųjų:

— Na, turbūt jau ilgai nieko padoresnio negavote užkrimsti, ar ne.

Tas susiraukia:

— Iš ryto runkelių duona, pietums runkelių vine gretas, vakarienei — runkelių kotletai su runkelių salo tomis.

Katčinskis, nutaisęs žinovo miną, švilpteli:

— Runkelių duona? Tai jums dar pasisėkė, šiaip jie kepa ją ir iš pjuvenų. O ką tu galvoji apie pupeles, ar nenorėtum kokio samtelio?

Jaunuolis parausta:

— Nėra ko čia tau laikyti mane ant juoko.

Katčinskis daug nešneka:

— Pasiimk katiliuką.

Mes smalsiai sekame juos. Jis atveda mus prie statinės, kuri stovi šalia jo čiužinio. Iš tikrųjų statinė pilna pupelių su jautiena. Katčinskis atsistoja prie jos kaip generolas ir sako:

— Nežiopsok ir čiupk! Tai prūsų šūkis. Mes pritrenkti. Aš klausiu:

— Po šimts pypkių, Katai, kur tu gavai?

— Pomidoras apsidžiaugė, kad aš sutikau paimti. Už tai aš daviau tris gabalus parašutinio šilko. Na, pupelės juk visai skanios ir šaltos.

Jis kaip koks globėjas įkrauna jaunuoliui porciją ir sako:

— Jei kitą kartą čia ateisi su katiliuku, kairiojo rankoj atsisėsk cigarą arba kramtomąjo tabako. Su pratai?

Paskui jis atsisuka į mus:

— Jūs, žinoma, gausit dykai.

•

Katčinskis yra nepakeičiamas žmogus,— jis turi šeštąjį pojūtį. Visur yra tokių žmonių, tačiau niekad jų iš karto nepažinsi. Kiekviena kuopa tokių turi po vieną arba du. Katčinskis — labiausiai velnių priėdęs iš visų, kuriuos aš pažįstu. Iš profesijos jis, rodos, kurpius, bet tai nieko nereiškia,— jis moka visus amatus. Gera su juo draugauti. Mudu su Kropu draugaujame su juo, Hajė Vesthusas, galima sakyti, irgi priklauso mūsų šutvei. Tiesa, tai daugiau vykdomasis organas: kai pasitaiko koks reikalas, kur neapsieisi be stiprių kumščių, jis darbuojasi Kato vadovaujamas. Už tai jis gauna savo dalį.

Pavyzdžiui, naktį mes atvykstame į visiškai nežinomą vietą, į koki apgailėtiną miesčiuką, kur iš karto matyti, kad čia viskas jau išgrobstyta, likusios tik plikos sienos. Buveinę mums paskiria mažame, tamsiame fabrikėlyje, kuris ką tik šiam reikalui pritaikytas. Jame stovi lovos, tiksliau medinės kartelės, tarp kurių ištemptas vielų rezginys.

Vielų rezginys yra kietas. Mes neturime ko pasikloti — antklodės mums reikalingos užsikloti. Palapinės brezentas per plonas.

Katą viską apžiūri ir sako Ha j ei Vesthusui:

— Eime.

Jie išeina į visiškai nepažįstamą vietovę. Už pusvalandžio grįžta su dideliais glėbiais šiaudų. Katą rado arklidę ir joje šiaudų. Dabar galėtume šiltai išsimiegoti, jeigu mums taip žarna žarnos nerytų.

Kropas kreipiasi į vieną artileristą, kuris jau senokai stovi šioje apylinkėje:

— Ar čia nėra kur nors kantinos? ¹

Tas juokiasi:

— Dar ko užsimanysi! Čia nieko nepeši. Net ir plu telės duonos čia negausi.

— Argi čia nebėra nė vieno gyventojų?

Artileristas nuspjauna:

— Kur nebus, vienas kitas yra. Bet ir jie patys traukiasi aplink kiekvieną lauko virtuvę ir elgetauja.

Reikalai prasti. Matyt, reikės susiveržti diržus ir laukti iki ryto, kol atgabens maisto.

Bet čia aš matau, jog Katą užsideda kepurę, ir klausiu:

¹ *Kantina* — valgykla, bufetas, užkandinė (kareivinėse). 24

— Kur tu, Katai?

— Eisiu pasižvalgyti. Gal ką dar išsunksim. Jis išeina.

Artileristas šaiposi:

— Sunk, sunk! Tik nepatrūk besunkdamas.

Nusivylę mes virstame į lovas ir svarstome, ar nesusgraužti kokio kąselio iš neliečiamo davinio. Bet tai per daug rizikinga. Todėl pamėginame užmigti.

Kropas perlaužia cigaretę ir pusę duoda man. Tjadenas pasakoja apie pupas su lašiniais — valgi, kurį visi labai mėgsta jo krašte. Jis keikia tuos, kurie jas taiso be ankščių. Svarbiausia, reikia viską virti kartu, jokių būdų negalima atskirai virti bulvių, pupų ir lašinių. kažkas ima niurnėti, kad jis patį Tjadoną sutrinsias į pupų košę, jeigu šis tučtuojau nenutilsiąs. Po to dideliame ceche pasidaro tylu. Tik pora žvakių mirksi butelių kakluose, ir kartkartėmis nusispjauna artileristas.

Mes jau pradėdame po truputį snūduriuoti, kai staiga atsidaro durys; ir įeina Katas. Aš tariuosi sapnuojąs: po pažastimi jis turi du kepaliukus duonos, o rankoj — kruviną maišą su arkliena.

Artileristui iškrinta pypkė iš burnos. Jis apčiupinėja duoną.

— Iš tiesų tikra duona ir dar šilta.

Katas apie tai nekalba. Jis gavo duonos, o visa kita nesvarbu. Aš esu įsitikinęs, kad, jeigu jį kas išsodintų dykumoje, per valandą jis sumedžiotų vakarienę iš datulių, kepsnio ir vyno.

Jis trumpai pasako Ha j ei:

— Priskaldyk malkų.

Paskui iš po munduro išsitraukia keptuvę ir iš kišenės išsiima saują druskos ir net gabalą taukų; jis nieko nepamiršo. Hajė asloje užkuria ugnį. Ji garsiai spraga tuščiam fabrikų ceche. Mes išlipame iš lovų.

Artileristas svyruoja. Jis svarsto, ar reikia girti,— tuomet galbūt ir jam šis tas nukristų. Bet Katčinskis net nepažvelgia į jį, tai tuščia vieta. Tada artileristas keikdamas išeina.

Katas žino, kaip minkštai iškepti arklieną. Nereikia jos iš karto dėti į keptuvę,— tuomet ji bus kieta. Iš pradžių ją reikia truputį pavirinti vandenyje. Mes su savo peiliais sutupiame ratu aplink ugnį ir prisikemšame, kiek tik lenda.

Tai toks yra Katas. Jeigu būtų kur nors pasaulyje tokia vieta, kur tiktai vieną valandą per visus metus būtų galima gauti ką nors valgomo, jis kaip tik šią valandą, tarsi kokio įkvėpimo genamas, užsidėtų kepurę, išeitų, nueitų tiesiai lyg pagal kompasą ten, kur yra valgis, ir jį surastų.

Jis randa viską: kai šalta, jis ras mažą krosnelę ir malkų, šieno ir šiaudų, stalų, kėdžių, bet pirmiausia — ką nors paėsti. Tai yra kažkokia mįslė, galima pamanyti, kad jis iš žemės iškasa. Didžiausias jo laimėjimas buvo keturios dėžės omarų. Beje, mums mieliau būtų buvę taukai.

•

Mes drybsome prie barakų iš saulės pusės. Atsiduoda degutu, vasara ir prakaituotomis kojomis.

Katąs sėdi šalia manęs, nes mėgsta paplepėti. Šiandien vidurdienį mes visą valandą mokėmės atiduoti pagarbą, nes Tjadenas nerūpestingai pasveikino kažkokį majorą. Katui tai niekaip neišėina iš galvos. Jis pareiškia:

— Pamatysit, mes pralaimėsime karą, nes per daug gerai mokame atiduoti pagarbą.

Atstypčioja Kropas, basas, pasiraitojęs kelnes. Jis padžiauna ant žolės savo išskalbtas kojines. Katąs žiūri į dangų, paleidžia stiprų garsą ir priduria svajingai:

— Kiekviena pupelė išleidžia garselį.

Juodu abu pradeda diskutuoti. Tuo pačiu metu jie susilažina iš butelio alaus: kas laimės oro kautynės, kurios kaip tik vyksta virš mūsų.

Katąs tvirtai laikosi savo nuomonės, kurią jis, kaip senas fronto veteranas, vėl išreiškia rimuotą: „Jei lygybę mes turėtum, nė kariauti nereikėtų.“

Kropas, priešingai, yra filosofas. Jo nuomone, karo paskelbimas turėtų būti savotiška liaudies šventė su bilietais ir muzika, kaip bulių kovose. Į areną turėtų išeiti abiejų šalių ministrai ir generolai su maudymosi kelnaitėmis, apsiginklavę lazdomis, ir tegu mušasi tarp savęs. Kurie liktų gyvi, tų šalis ir nugalėtų. Tai būtų daug paprasčiau ir geriau negu čia, kur kovoja visai ne tie žmonės.

Tas pasiūlymas visiems patinka. Paskui pokalbis nukrypsta į kareivinių muštą.

Aš atsimenu tokį vaizdą. Karštas vidurdienis kareivinių kieme. Aikštę užliejusi tyli kaitra. Kareivinės lyg išmirusios. Visi miega. Girdėti tik, kaip treniruojasi būgnininkai; jie kažkur netoli sustoję ir būgnija nevykusiai, monotoniškai, bukaprotiškai. Kas per derinys: vidurdienio kaitra, kareivinių kiemas ir būgnijimo pratybos!

Kareivinių langai tušti ir tamsūs. Kai kur ant palangių kybo džiūstančios kareiviškos kelnės. Į šiuos langus žvelgi ilgesingai. Kareivinėse dabar vėsu...

O jūs, tamsios, tvankios kareivinės su geležinėmis lovomis, languotomis antklodėmis, spintelėmis ir taburetėmis prieš jas! Net ir jūsų galima trokšti; čia, fronte, jūs esate pasakiškas gimtinės atspindys, o jūs, kareivinės, kareivinės, pakvipusios užsigulėjusiu maistu, miegančių žmonių tvaiku, tabako dūmais ir drabužiais!

Katčinskis jas piešia labai spalvingai ir su įkvėpimu. Ką mes duotume, kad galėtume į jas grįžti! Juk daugiau apie ką nors pagalvoti mes net ir nedrįstame...

O rytmetinės pamokos: „Iš kurių dalių susideda šautuvas 98?" ' O gimnastikos pratimai po pietų: „Kas skambina pianinu,— žingsnį pirmyn. Deši-nėn. Prisistatyti į virtuvę bulvių skusti..."

Mes žavimės atsiminimais. Staiga Kropas nusijuokia ir sako:

— Lionėje persėsti.

Tai buvo mėgstamiausias mūsų kapralo žaidimas. Lionė yra persėdimo stotis. Kad mūsų atostogininkai ten neklaidžiotų, Himelštosas mokė mus kareivinėse, kaip reikia persėsti. Mes turėjome išmokti, kaip Lionėje tuneliu patekti iš vieno traukinio į kitą. Lovos atstodavo tunelį, ir kiekvienas iš mūsų atsistodavo savo lovos kairėje pusėje. Paskui pasigirsdavo komanda: „Lionėje persėsti!“, ir visi žaibo greitumu lįsdavo pro palovį į kitą pusę. Tai darydavome ištisas valandas...

Tuo tarpu vokiečių lėktuvas buvo numuštas. Kaip kokia kometa krito jis žemyn palikdamas paskui save dūmų uodegą. Kropas pralaimėjo butelį alaus ir nenoriai skaičiuoja pinigus.

— Būdamas laiškanėšiu, Himelštosas tikriausiai buvo kuklus žmogus,— tariau aš, kai Albertui praėjo nusivy limas,— ir kaip galėjo atsitikti, kad, tapęs puskarininkiu, jis pasidarė toks šunkara?

¹ 1898 metų pavyzdžio šautuvas.

Šis klausimas atgaivina Kropą:

— Toks yra ne vienas Himelštosas, tokių yra labai daug. Kai tik jie gauna antsiuvus arba kardą, tuojau pasidaro kiti žmonės, tarsi būtų betono prisiriję.

— Tai padaro uniforma,— spėju aš.

— Apskritai taip,— sako Katas ir atsisėda pasiruošęs ilgai kalbai,— bet priežasties reikia ieškoti kitur. Matai, jei tu pripratinsi šunį ėsti bulves ir paskui pakiši jam gabalą mėsos, tai jis vis dėlto griebis mėsą, nes tokia jau jo prigimtis. O jeigu tu žmogui duosi šiek tiek valdžios, bus lygiai taip pat: jis griebis ją. Tai pasidaro savaiame, nes žmogus, kaip toks, pirmiausia yra gyvulys, ir galbūt tik iš paviršiaus jis pateptas kiek padorumu nelyginant duona taukais. Karo tarnybos esmė ir yra ta, kad visuomet vienas turi valdžią kitiems. Bloga tik tai, kad kiekvienas turi per daug valdžios: puskarininkis gali gauti eilinių, leitenantas — puskarininkį, kapitonas — leitenantą, ir dar taip, kad žmogus gali iš galvos išsikraustyti. Ir kadangi kiekvienas iš tų gautojo ją žino, kad jis turi teisę taip daryti, jie greitai prie to pripranta. Imkim paprasčiausią pavyzdį: mes einame iš pratimų aikštės pavargę kaip šunys. Ir štai komanda: „Dainą!“ Na, daina išeina prasta, nes kiekvienas džiaugiasi, kad jis dar gali pavilkti savo šautuvą. Kuopa gražinama atgal į aikštę ir už bausmę turi dar valandą pasimokyti rikiuotės. Žygiuojant atgal į kareivines vėl komanda: „Dainą!“, ir dabar jau dainuojame kaip reikiant. Koks viso to tikslas? Kuopos vadas pasiekė savo, nes turi valdžią. Niekas jo nepapeiks, atvirkščiai, visi jį laiko šauniu karininku. Bet tai juk tik mažmožis, jie ne tokių dalykų gali sugalvoti žmogui pakamuoti. Ir dabar aš klausiu jus: ar gali žmogus civilinėje tarnyboje, kad ir kažin kas jis būtų, ką nors panašaus leisti nebijodamas gauti į snukį? Tai galima tik kariuomenėje! Matot, tas viskas ir apsuka kiekvienam galvą! Ir kuo mažesnę vietą žmogus užėmė civiliniame gyvenime, tuo labiau jis stato šerį čia.

— Na taip, bet, kaip sakoma, drausmė turi būti,— atsainiai įterpia Kropas.

— Žinoma,— suurzgia Katas,— jie visuomet turi kuo paaiškinti. Gal taip ir turi būti. Bet nereikia kankinti žmonių. Ir pamėgink tai paaiškinti kokiam šaltkalviui, bernui ar darbininkui, paaiškink tai paprastam eiliniui,— o tokių čia kaip tik daugiausia,— jis mato tik, kad visi jam joja ant sprando, o paskui, kai ateina į frontą, jis puikiai

žino, kas reikalinga ir kas ne. Ir jeigu paprastas kareivis čia, priešakinėse linijose, taip šauniai laikosi, tai labai daug, sakau aš jums! Tai labai daug!

Visi sutinka, nes kiekvienas žino, kad dresūra baigiasi tiktai apkasuose, bet jau už keleto kilometrų nuo fronto ji vėl prasideda, ir tai su didžiausiomis nesąmonėmis — su pagarbos atidavimu ir parado maršais. Toks jau yra geležinis dėsnis: kareivis visuomet turi būti užimtas.

Tuo metu pasirodo Tjadenas, jo veidas išmuštas raudonomis dėmėmis. Jis taip susijaudinęs, kad net mikčioja. Švytėdamas iš džiaugsmo, jis sako aiškiai tardamas kiekvieną skiemenį:

— Himelštosas atvažiuoja pas mus. Jis vyksta į frontą.

•

Tjadenas ypač įsiutęs ant Himelštosos, nes šis barakuose auklėjo jį pagal savo metodą. Tjadenas prišlapindavo lovą, tai pasitaiko jam miegant. Himelštosas griežtai tvirtino, kad tai tik tinginystė, ir sugalvoja puikią, savo išradėjo vertą priemonę, kaip išgydyti Tjadoną.

Gretimame barake jis surado kitą kareivį, pavarde Kinderfateris, kuris taip pat prišlapindavo naktį lovą. Jį perkėlė pas Tjadoną. Barakuose stovėjo paprastos kareiviškos lovos, dviem aukštais, jų apačios buvo iš vielos tinklų. Himelštosas juodu taip suguldė, kad vienas gavo viršutinę, o kitas apatinę lovą. Suprantama, apatiniam buvo bjauru. Užtat kitą vakarą juodu turėdavo pasikeisti vietomis: apatinis eidavo į viršų, kad galėtų atsilyginti. Tai buvo Himelštosos saviukla.

Sumanymas buvo niekšiškas, tačiau sąmojingas. Deja, jis nieko nepadėjo, nes prielaidos buvo neteisingos: abiem tai atsitikdavo ne iš tinginystės. Tai galėjo kiekvienas pastebėti vos pažvelgęs į jų blyškią odą. Viskas baigėsi tuo, kad vienas iš jų visuomet miegodavo ant grindų. Čia jis lengvai galėjo nušalti...

Tuo tarpu ir Hajė prigulė šalia mūsų. Jis mirteli man ir pagarbiai trina savo leteną. Kartu su juo mes esame pergyvenę gražiausią mūsų kareiviško gyvenimo dieną. Tai buvo mūsų išvažiavimo į frontą išvakarėse. Buvome

paskirti į pulką su labai dideliu numeriu, bet prieš tai mus dar gražino į įgulą gauti mundiruotės, tačiau ne į naujokų stovyklą, bet į kitas kareivines. Kitą rytą anksti mums reikėjo išvažiuoti. Vakare susiruošėme atsisteisti su Himelštosu. Jau prieš keletą savaičių buvome viens kitam prisiekę tai padaryti. Kropas net nuėjo taip toli, jog buvo pasiryžęs po karo stoti į pašto tarnybą ir vėliau, kai Himelštosas vėl bus laiškanėšys, tapti jo viršininku. Jam širdis salo iš džiaugsmo, pagalvojus, kaip jis šokdins Himelštosą. Kaip tik todėl Himelštosas niekaip negalėjo mūsų palaužti; visuomet buvome įsitikinę, kad vieną kartą jis pateks mums į nagus, jei ne kitaip, tai bent karui pasibaigus.

Tuo tarpu rengėmės jį kaip reikiant apkulti. Ir kas galėjo atsitikti, jeigu jis mūsų nepažins, o rytoj anksti iš ryto juk vis tiek išvažiuojam?

Žinojome, kurioje smuklėje jis kiekvieną vakarą sėdėdavo. Grįždamas iš ten į kareivines, jis turėjo eiti tamsia, neapstatyta gatve. Ten, pasislėpę už akmenų krūvos, mes ir tykojome jo. Aš turėjau antklodės užvalkalą. Mes drebėjome iš nekantrumo. O gal jis bus ne vienas? Pagaliau išgirdome jo žingsnius, kuriuos puikiai pažinojome,— juk mes juos tiek kartų buvome girdėję rytais, kai kareivinių durys ūmai atsidarydavo ir pasigirdavo riaumojimas: „Kelk!“

— Vienas? — sušnibždėjo Kropas.

— Vienas!

Mudu su Tjadenu ėmėme šliaužti aplink akmenų krūvą.

Štai jau sublizgėjo jo diržo sagtis. Himelštosas atrodė kiek įkaušęs: jis dainavo. Nieko nenujausdamas jis praėjo pro mus.

Mes čiupome užvalkalą, tyliai šokome prie jo, užmovėme iš užpakalio jam ant galvos, patraukėme žemyn, tad Himelštosas stovėjo lyg baltas maišas, negalėdamas pakelti rankų. Daina nutrūko.

Per akimirksnį prie jo prišoko Hajė Vesthusas. Išskėtęs alkūnes, jis atstūmė mus, norėdamas būti pirmasis. Su pasigardžiovimu jis užėmė parankią poziciją, išklė tarsi semaforą savo ranką su plačia lyg kastuvus plaštaka ir taip vožė į baltąjį maišą, kad tokiu kirčiu jautį galėjo užmušti.

Himelštosas persivertė kūliu, nulėkė kokius penkis metrus ir paleido gerkle. Bet mes buvome numatę ir tai:

su savimi turėjome pagalvį. Hajė atsitūpė, pasidėjo ant kelių pagalvį, čiupo Himelštosą už tos vietos, kur buvo galva, ir prispaudė ją prie pagalvio. Tonas tuojuo pasidarė duslesnis. Hajė kartkartėmis jį atleisdavo, duodavo atgauti kvapą, ir tuomet gargaliavimas pavirsdavo šauniu skambiu riksmu, kuris tučiuojau vėl nusilpdavo.

Dabar Tjadenas atsegė Himelštos petnešas ir nusmaukė kelnės. Tai darydamas, rimbą jis laikė dantyse. Paskui atsistojo ir ėmė darbuotis.

Tai buvo nuostabus vaizdas: gulįs ant žemės Himelštosas, pasilenkęs ties juo ir pasidėjęs jo galvą ant kelių Hajė, šypsas velniška šypsena ir išsižiojęs iš malonumo, paskui krūpčiojančios dryžuotos apatinės kelnės su kreivomis kojomis, kurios nusmuktose kelnėse sulig kiekvienu kirčiu išdarinėjo originaliausius judesius, ir virš jo darbuojasi kaip malkakirtys nepavargstantis Tjadenas. Pagaliau turėjome jį tiesiog plėšte atplėšti, nes ir mes norėjome savo atsiimti.

Paskui Hajė vėl pastatė Himelštosą ant kojų ir pabaigai atliko individualų numerį. Užsimojęs dešiniąja vos ne ligi pačių žvaigždynų, jis smogė antausį. Himelštosas parvirto. Hajė vėl jį pakėlė, pastatė priešais save ir skėlė jam antrą, puikiai nutaikytą smūgį — šįsyk jau kairiąja ranka. Himelštosas sustaugė ir leidosi bėgti keturpėsčias. Jo dryžuotas laiškanešio užpakalis bolavo mėnesienoje.

Mes nudūmėme kiek įkabindami.

Hajė dar kartą atsigręžė ir pasakė su pasitenkinimu, pikta ir kiek mįslingai:

— Kerštas — tai kraujinė dešra...

Iš tikrųjų Himelštosas galėjo džiaugtis, nes jo žodžiai, kad vienas visuomet turi auklėti kitą, davė vaisių, kurių paragavo jis pats. Pasirodo, mūsų būta supratingų mokinių, kurie gerai išmoko jo metodą.

Jis niekad ir nesužinojo, kam turi už visa tai dėkoti. Vis dėlto iš šio pėrimo jis laimėjo užvalkalą; nes, po keleto valandų grįžę į tą vietą dar kartą pasižvalgyti, jo ten neberadome.

Šis vakaras buvo kaltas, kad kitą rytą mes išvažiavome gana ramūs. Kažkoks senis su plačia plevenančia barzda, kurį sujaudino žvali mūsų išvaizda, mus pavadino jaunais didvyriais.

IV

Vykstame į priešakines linijas daryti įtvirtinimų. Temstant privažiuoja sunkvežimiai. Mes sulipame į juos. Vakaras šiltas, ir prietema atrodo mums lyg marška, kurios apsaugoje mes jaučiamės visai gerai. Ji suartina mus; net šykštusis Tjadenas pasiūlo man cigaretę ir duoda ugnies.

Mes stovime prisipaudę vienas prie kito, atsisėsti niekas negali. Mes ir nepripratę sėdėti. Pagaliau ir Miulerio nuotaika pasitaisė: jis su naujais batais.

Suburzgia motorai, ima trinkseti ir žvangėti sunkvežimiai. Keliai išvažinėti ir pilni duobių. Šviesos įjungti negalima, todėl mus taip mėto, kad vos neišlekiamo iš mašinos. Tačiau tai mūsų nejaudina. Kas gi gali čia atsitikti? Sulaužyta ranka vis geriau negu peršautas pilvas, ir ne vienas apsidžiaugtų gavęs tokią gerą progą patekti namo.

Greta mūsų važiuoja ilgos voros mašinų su šaudmenimis. Jos skuba ir visą laiką mus lenkia. Mes šukaujam jas lydintiems kareiviams visokius juokus, o jie atsakinėja tuo pačiu.

Pasirodo mūrinė siena — tai toliau nuo kelio stovinčio namo aptvaras. Staiga pastatau ausis. Ar neapsirinku? Ne, vėl aiškiai girdžiu žasų gagenimą. Aš žvilgteliu į Katčinskį, jis į mane, mes suprantame vienas kitą.

— Katai, aš girdžiu kandidatą į puodą...

Jis linkteli:

— Sudorosim, kai grįšime. Aš čia viską žinau. Žinoma, Katas puikiai žino. Jis tikriausiai žino kiek vieną žąsies koją dvidešimties kilometrų spinduliu.

Mašinos įvažiuoja į artilerijos rajoną. Pabūklai nuo lakūnų akių užmaskuoti krūmais, tarsi būtų rengiamasi savotiškai kariškai lapinių šventei. Šitos lapinės atrodytų linksmai ir taikiai, jeigu jose nelindėtų patrankos.

Nuo pabūklų dūmų ir miglos oras darosi tvankus. Liežuvis jaučia karčius parako dūmus. Šūviai dunksi, net mūsų mašina dreba, po jų ritasi triukšmingas aidas, viskas aplinkui siūbuoja. Mūsų veidai nepastebimai keičiasi. Tiesa, mes važiuojame ne į priešakinę liniją, o tik įtvirtinimų daryti, tačiau kiekviename veide parašyta: čia yra frontas, mes įžengėme į jo sferą.

Tačiau tai dar nėra baimė. Tam, kuris taip dažnai yra važinėjęs į priešakines linijas kaip mes, kailis surambėja. Tik jaunieji naujokai jaudinasi. Katas juos pamoko:

— Tai buvo 30,5 cm pabūklas. Girdit, kaip iššovė, tuoj bus sprogimas.

Bet duslus sprogimų garsas mūsų nepasiekia. Jis dingsta fronto gaudesyje. Katas įsiklauso:

— Šiąnakt duos garo.

Klausomės visi. Frontas neramus. Kropas sako:

— Tomiai jau šaudė.¹

Šūviai aiškiai girdėti. Tai anglų baterijos, į dešinę nuo mūsų baro. Jos pradėjo valanda anksčiau. Kai mes čia buvome, jos visuomet pradėdavo lygiai dešimtą.

— Ką jie ten sugalvojo,— sušunka Miuleris,— matyt jų laikrodžiai skuba.

— Duos garo, sakau aš jums, man prieš tai visada kaulus maudžia.

Katas įtraukia galvą į pečius.

Šalia mūsų sugriaudi trys šūviai. Ugnies stulpas pajstrižai perrežia miglą, pabūklai gaudžia ir griaudžia. Mus nupurto šaltis, ir džiaugiamės, kad rytoj is ryto vėl būsime barakuose.

Mūsų veidai neišblyško ir neparaudo labiau kaip paprastai; jie nepasidarė ir labiau įtempti ar suglebę, ir vis dėlto jie yra kitokie. Jaučiame, kad mūsų kraujyje įjungtas kažkoks kontaktas. Tai ne tušti žodžiai, tai faktas. Frontas, suvokimas, kad esi fronte,— štai kas įjungia šį kontaktą. Tą akimirksnį, kai nušvilpia pirmosios granatos, kai šūviai ima draskyti orą, staiga mūsų gyslose, mūsų rankose, mūsų akyse atsiranda įtemptas laukimas, saugojimasis, padidėjęs budrumas, nuostabus pojūčių jautrumas. Kūnas iš karto pasidaro viskam pasiruošęs.

Man dažnai atrodo, kad čia kaltas oras, kuris vibruoja nuo sprogimų ir tuo tyliu savo virpėjimu sudirgina visus mūsų pojūčius; o gal tai daro ir pats frontas — iš jo spinduliuoja lyg kokia elektra, kuri mobilizuoja nežinomus nervų galiukus.

Visuomet tas pats: kai išvažiuojame, mes esame stačiai kareiviai, kartais paniurę, kartais gerai nusiteikę, bet vos tik pasirodo pirmosios artilerijos pozicijos, kiekvienas mūsų pokalbių žodis ima skambėti kitaip...

¹ *Tomiai* — pajuokiantis anglų pėstininkų pavadinimas.

Kai Katas, stovėdamas ties barakais, pasako: „Duos garo...“, tai tėra tik jo nuomonė, ir tiek; bet, kai jis tai pasako čia, jo žodžiai švysteli kaip durtuvas mėnesienoje, jie perskrodžia mintis lyg peilio ašmenys, jie yra svaresni ir savo grėsminga prasme: „Duos garo“ prabyla į tą nesąmoningą instinktą, kuris pabunda mumyse. Gal tai mūsų vidinė ir slapčiausia gyvybė sudreba ir pakyla gintis.

•

Man frontas atrodo kaip kraupus verpetas. Dar būdamas toli nuo jo centro, ramiame vandenyje, jau pradėdi justti jo traukiamąją jėgą, kuri suka tave į savo gelmes lėtai, ir tu negali atsilaikyti, negali daug pasipriešinti.

Tačiau iš žemės, iš oro į mus plūsta jėgos, padedančios mums gintis,— labiausiai iš žemės. Niekam žemė neturi tokios reikšmės kaip kareiviui. Kai jis tvirtai prisispaudžia prie jos ir ilgai laiko ją apkabinęs, kai fronto ugnyje jis, mirties baimės pagautas, iširsia į ją veidu ir visu kūnu, ji yra vienintelis jo draugas, jo brolis, jo motina, jai, tyliajai savo užtarėjai, aimana ir riksmu jis išlieja visą savo baime, jinai išklauso ir vėl paleidžia jį dešimčiai sekundžių bėgti ir gyventi, paskui vėl priglaudžia, kartais amžinai.

Žeme... žeme... žeme!..

Žeme, su savo raukšlėmis, duobėmis ir lomelėmis, kur galima išokti ir pasislėpti! Kai mes raitydavomės iš siaubo, kai iš visų pusių tikšdavo viską naikinanti ugnis, riaumodavo mirtį nešantys sproginiai, tu, žeme, gražindavai mums gyvenimą, kuris galinga vilnimi vėl siūbteldavo į mūsų gyslas. Paklaikusių, bemaž sudraskytų gyvų būtybių sąmyšis, atsimušęs į tave, plūsdavo atgaline srove per mūsų rankas, ir mes, pajutę, kad išsigelbėjome, rausdavomės į tave ir, be žado baukščiai džiaugdamiesi, jog pergyvenome dar vieną minutę, įsisiurbdavome į tave savo lūpomis!..

Pirmųjų granatų sproginų trenksmas vienu smūgiu nusviedžia kažkokią dalį mūsų būties tūkstančius metų atgal. Mumyse pabunda žvėries instinktas, kuris mums vadovauja ir mus saugoja. Jis nėra sąmoningas, jis daug greitesnis, daug tikresnis, daug labiau neklaidingas negu

sąmonė. To negalima išaiškinti. Eini sau nieko negalvodamas ir staiga pasijunti begulįs duobėje, o virš tavęs pasipila skeveldros; bet niekaip negali atsiminti, kad būtum girdėjęs atlekiančią granatą arba galvojęs, kad reikia atsigulti. Jeigu būtum tuo pasiklojęs, iš tavęs jau tebūtų likusi tik išdrabstytos mėsos krūva. Tai buvo kas kita,— tai buvo mūsų aiškiaregė nuojauda, kuri mus partrenkė ir išgelbėjo nuo mirties, nors mes visai nežinome, kaip čia atsitinka. Jeigu ne ji, jau seniai nuo Flandrijos iki Vogežų nebebūtų nė vieno gyvo žmogaus.

Išvažiuodami mes esame stačiai kareiviai, kartais paniurę, kartais gerai nusiteikę, bet vos tik patenkame į zoną, kur prasideda frontas, ir tuojau pavirstame pusiau žmonėmis, pusiau gyvuliais.

•

[važiuojame į nuskurdusį miškelį. Riedame pro lauko virtuves. Už miškelio išlipame. Mašinos grįžta. Rytoj dar su patamsiu jos turi mus vėl paimti.

Virš pievų mums ligi krūtinės driekiasi rūkas ir pabūklų dūmai. Šviečia mėnuo. Keliu žygiuoja kažkokie daliniai. Blyškiai žvilga mėnesienoje plieno šalmai. Galvos ir šautuvai kyšo iš balto rūko, linguojančios galvos, svyruojantys šautuvų vamzdžiai.

Toliau į priekį rūko nėra. Galvos čia virsta žmogystomis; mundurai, kelnės ir batai išnyra iš rūko lyg iš pieno kūdros. Jie susiformuoja į koloną. Kolona žygiuoja tiesiai, žmogystos susilieja į kažkokį pleišta, atskirų žmonių nebegalima išžiūrėti, tik tamsus pleištas slenka į priekį, ir jį keistai papildo iš rūko išnyrančios galvos ir šautuvai. Tai kolona, o ne žmonės.

Vienu skersiniu keliu priešais mus važiuoja lengvieji pabūklai ir vežimai su šaudmenimis. Mėnesienoje žvilga arklių nugaros, jų judesiai gražūs, jie mojuoja galvomis, matyti, kaip blizga jų akys. Pabūklai ir vežimai plaukia pro mus sklidžiam mėnesienos fone, raiteliai su savo plieno šalmais atrodo kaip praėjusių laikų riteriai, visa tai yra kažkaip gražu ir jaudinama.

Mes einame į pionierių sandėlį. Vieni užsidedame ant pečių riestus, smailius geležinius mietus, kiti ant lygių geležinių lazdų užsimauname ritinius spygliuotų vielų ir einame toliau. Naštos nepatogios ir sunkios.

Žemė vis labiau išrausta. Einantys priekyje nuolat išpėja: „Dėmesio, kairėje gili granatos duobė“, „Atsargiai, apkasai.“

Mūsų akys įtemptos, mūsų kojos ir lazdos, prieš priimdamos ant savęs mūsų kūno svorį, apčiupinėja žemę. Staiga kolona sustoja; kai kurie veidu atsitrenkia į vielų ritinį, kurį neša priešais einas kareivis, ir ima keiktis.

Ant kelio guli keletas sudaužytų vežimų. Naujas įsakymas: „Baigt rūkyti!“ Mes priėjome prie pat apkasų.

Tuo tarpu visai sutemo. Apeiname nedidelį miškelį, ir prieš mus atsiveria fronto baras.

Visą horizontą, nuo vieno dangaus krašto iki kito, buvo užlieję neaiškūs rausvi gaisrai. Jie visą laiką juda, blykčiojimų virš pabūklų vamzdžių raizomi. Į viršų kyla raketos, sidabriniai ir raudoni kamuoliai, kurie sprogsta iškilę ir krinta žemyn žalių bei raudonų žvaigždžių lietumi. Išlekia į padangę prancūzų raketos, kurios išskleidžia ore šilkinis parašiusus ir pamažėliais leidžiasi žemyn. Nuo jų visur pasidaro šviesu kaip dieną, jų šviesa pasiekia ir mus, ir mes matome žemėje aiškius savo šešėlius. Raketos kabo ore po keletą minučių, kol sudega. Tučtuojau iš visų pusių kyla naujos, ir į jų tarpą vėl įsimašo žalios, raudonos ir mėlynos.

— Prasti popieriai,— sako Katas.

Pabūklų perkūnija stiprėja ir susilieja į vieną duslų griausmą, paskui vėl suskyla į atskirus grupinius sprogimus. Trata sausos kulkosvaidžių salvės. Virš mūsų galvų kažkas nematoma lekia, kaukia, švilpia ir šnypščia, ir tų garsų pilnas oras. Tai mažesnieji sviediniai; tačiau protarpiais naktį užgroja ir stambaus kalibro pabūklai, kurių sunkūs sviediniai krinta kažkur toli už mūsų. Jų garsas primena kimų baubimą, einantį kažkur iš toli, sakytum, tai būtų elnių maurojimas poravimosi metu, ir jie plaukia aukštai virš mažesniųjų sviedinių kaukimo ir švilpimo.

Juodą dangų pradeda griozti prožektoriai. Jie slankioja po dangų kaip didžiulės, į galus siaurėjančios liniuotės. Vienas sustoja ir tik truputį virpa. Tuojuo prie jo atsiranda kitas, juodu susikryžiuoja, tarp jų matyti juodas vabzdys, jis mėgina pabėgti: tai lėktuvas. Prožektoriai išmuša jį iš kelio, apakina, ir jis krypteli.

•

Mes kalame į žemę geležinius kuolus lygiais tarpais vieną nuo kito. Du vyrai laiko ritinį, kiti nuvynioja spygliuotą vielą. Tai bjauri viela, jos spygliai tankūs, ilgi. Aš atratęs nuo tokio darbo ir susidraskau ranką.

Po keleto valandų mes savo padarėme. Bet, kol atvyks mašinos, dar turime laiko. Daugumas iš mūsų sugula pamiegoti. Aš irgi mėginu užmigti. Tačiau per vėsu. Jaučiama, kad mes esame netoli jūros: nuolat pabundame nuo šalčio.

Pagaliau giliai užmiegu. Paskui staiga pabundu ir nežinau, kur aš esu. Matau žvaigždes, matau raketas, ir akimirksnį man atrodo, kad esu užmiges per kokią šventę sode. Aš nežinau, ar dabar rytas, ar vakaras, guliu balzganame priešaušrio lopšyje ir laikiu švelnių žodžių, kurie turi tuoj pasigirsti,— švelnių žodžių, kurie tarsi globtė priglobia tave,— ar aš neverkiu? Aš paliečiu savo akis,— kaip keista, negi aš kūdikis? Oda švelni... Tai trunka tik sekundę, paskui aš pažįstu Katčinskio siluetą. Jis sėdi ramiai, šis senas kareivis, ir rūko pypkę,— žinoma, pypkę su dangteliu. Pastebėjęs, kad aš pabudau, jis sako:

— Tu smarkiai krūptelėjai. Tai buvo tik degtuvas. Ana — i krūmą nukrito.

Aš atsisėdu; jaučiuosi nuostabiai vienišas. Gera, kad Katas čia. Jis susimąstęs žiūri į fronto pusę ir sako:

— Visai gražus fejerverkas, jei tik nebūtų toks pa vojingas.

Už mūsų sprogsta sviedinys. Keletas naujokų išsigandę pašoka. Po kelių minučių sprogsta dar vienas, šįsyk arčiau. Katas iškrato savo pypkę.

— Dabar užkurs pirtį.

Artillerijos ugnis prasideda. Mes šliaužiamo į šalį, kiek tai galima padaryti per tokią skubą. Kitas sviedinys jau krinta tarp mūsų.

Kažkas rėkia. Horizonte kyla žalios raketos. Purvas tyška į viršų, švilpia skeveldros. Girdėti, kaip jos žneksi dar ir tada, kai sprogimų triukšmas jau seniai nutyla.

Šalia mūsų guli mirtinai išsigandęs naujokas su lininiais plaukais. Veidą jis užsidengęs rankomis. Šalmas nusirites į šalį. Aš prisitraukiu jį ir noriu užvožti jam ant galvos. Jis pakelia akis, nustumia šalmą ir kaip vaikas pakiša galvą po pažastimi, spausdamas ją prie krū-

tinės. Siauri pečiai virpčioja. Tokie pečiai buvo Kemericho.

Aš neatstumtu jo. Bet, kad ir šalmas duotų šios tokios naudos, aš jį užvožiu jam ant užpakalio,— tai darau ne dėl to, kad norėčiau pasijuokti, o todėl, kad tai labiausiai atsikišusi jo kūno vieta. Tiesa, ten daug mėsos, tačiau šūviai į tą vietą yra pasiutusiai skausmingi, be to, reikia išstisus mėnesius gulėti ligoninėje, visą laiką ant pilvo, o paskui dar gerokai pasiūbuoti.

Kažkur vėl smarkiai sprogo sviedinys. Tarp sprogimų girdėti riksmas.

Galiausiai pasidaro ramu. Ugnis prašvilpė viršum mūsų ir dabar svilina tolimuosius atsargos apkasus. Mes ryžtamės pasižvalgyti. Danguje plevena raudonos raketos. Matyt, tuojau prasidės puolimas.

Pas mus vis dar ramu. Aš atsisėdu ir papurtau už peties naujoką.

— Ei mažyli! Šisys viskas gerai baigėsi. Jis sumišęs apsižvalgo. Aš jį kalbinu:

— Na, niekis, priprasi.

Jis pamato savo šalną ir užsideda jį. Palengva atsikvoši. Staiga parausta kaip ugnis, jo veide pasirodo sumišimas. Jis atsargiai paliečia ranka užpakalį ir gailiai žiūri į mane. Aš tuojau suprantu, kas atsitiko: jis susirgo patrankų drugiu. Aš, tiesą sakant, ne todėl jam buvau kaip tik ant tos vietos uždėjęs šalną, tačiau vis tiek jį raminu:

— Čia nėra ko gėdytis; ne tokie vyrai kaip tu, pirmą kartą patekę į ugnį, pridirbo kelnes. Eik už krūmo, nusi mauk apatines, ir baigtas kriukis..

•

Jis dūlina už krūmo. Pasidaro tyliau, tačiau riksmas nesiliauja.

— Kas atsitiko, Albertai? — klausiu aš.

— Ten tiesioginis pataikymas į porą kolonų. Riksmas vis nenutyla. Tai ne žmonės, žmonės negali taip baisiai rėkti.

Katės sako:

— Sužeisti arkliai.

Aš dar niekad nesu girdėjęs arklius rėkiant ir vos galiu patikėti. Tai aimanuoja visas pasaulis, tai gyvo

kūno kančia, tose aimanose aidai klaikus, šiurpus skausmas. Mes išblykštame. Dėteringas atsistoja.

— Niekšai, kailialupiai! Nušaukit gi juos!

Dėteringas yra valstietis ir nusimano apie arklius. Jį tai jaudina. Ir lyg tyčia ugnis dabar beveik visai liovėsi. Todėl juo aiškiau skamba gyvulių riksmas. Jau nebežinia, iš kur jis atsiranda šioje, dabar taip nutilusioje, sidabru tvaskančioje šalyje; jis yra nematomas, vaiduokliškas, jis girdėti visur, kažkur tarp dangaus ir žemės, jis eina skardyn ir skardyn ir, rodos, niekad nebesiliaus. Dėteringas siunta ir riaumoja:

— Nušaukit, nušaukit juos pagaliau, kad jus velniai kur griebtų!

— Juk pirmiausia jie turi surinkti sužeistus žmones,— sako Katas.

Mes atsistojame ir pradėdame ieškoti tos vietos, kur taip atsitiko. Matant arklius, būtų lengviau viską pakelti. Mejeris turi žiūronus. Mes matome dūluojant sanitarų grupę su neštuvais ir kažkokius juodus, didelius gniutulus, kurie juda. Tai sužeistieji arkliai. Bet ne visi. Kai kurie šuoliuoja dar toliau, griūva ant žemės ir vėl lekia tolyn. Vieno sudraskytas pilvas, iš jo kyšo išlindusios žarnos. Arklys susipainioja jose ir griūva, bet ir vėl atsikelia.

Dėteringas prisideda šautuvą ir taiko. Katas, sudavęs kumščiu, nukreipia vamzdį į viršų:

— Ar pasiutai?..

Dėteringas dreba ir trenkia šautuvą žemėn.

Mes atsisėdame ir užsikemšame ausis. Tačiau negalima pabėgti nuo šito siaubingo klyksmo, šito aimanavimo ir vaitojimo,— nuo jo niekur negalima pabėgti.

Mes visi esame daug ką matę. Bet dabar ir mus išmuša prakaitas. Rodos, atsikeltum ir bėgtum vis tiek kur, kad tik negirdėtum šito riksmo. O juk tai ne žmonės, tai tik arkliai.

Nuo tamsaus kamuolio vėl atsiskiria neštuvai. Paskui pykšteli keletas atskirų šūvių. Gniutulai pasitampo ir pasidaro lėkštesni. Pagaliau! Tačiau tai dar ne galas. Žmonės negali prieiti prie sužeistųjų gyvulių, kurie, baimės genami, laksto, visą skausmą išreikdami plačiai atvertais snukiais. Viena žmogysta priklaupia, šūvis — arklys griūva, paskui dar vienas. Paskutinis įsiremia priešakinėmis kojomis į žemę ir sukasi ratu lyg karuselė; sėdi ir sukasi atsispyręs priešakinėmis kojomis, matyt, sutrupintas jo

stuburas. Pribėga kareivis ir jį nušauna. Palengva, nuolankiai susmunka arklys ant žemės.

Mes atitraukiame rankas nuo ausų. Riksmas nutilęs. Tik pratisas, mirštantis atodūsis dar virpa ore. Paskui aplinkui vėl lieka tik raketos, granatų daina ir žvaigždės, ir tai beveik keista.

Dėteringas eina sau ir keikiasi:

— Norėčiau žinoti, kuo nusikalto šitie padarai.

Paskui jis vėl prieina prie mūsų. Jo balsas susijaučia nęs ir skamba beveik iškilmingai, kai jis taria:

— Didžiausia niekšybė varyti į karo lauką gyvulius, sakau jums.

•

Mes grįžtame atgal. Laikas eiti prie mašinų. Dangus jau truputį šviešesnis. Trečia valanda ryto. Vėjas gaivus ir vėsus, ryto blandoje mūsų veidai pasidarė pilki.

Per griovius ir duobes vorele slenkame į priekį ir vėl patenkame į rūko zoną. Katčinskis neramus — tai blogas ženklas.

— Kas tau, Katai? — klausia Kropas.

— Aš norėčiau, kad mes greičiau būtume namie.

Sakydamas „namie“, jis turi galvoje barakus.

— Dabar jau nebeilgai užtruksime, Katai. Jis nervinasi:

— Nežinau, nežinau...

Pasiekiamo tranšėjas, o paskui ir pievas. Jau matyti miškelis; čia mes pažįstame kiekvieną žemės pėdą. Štai ir šaulių kapinės su kauburėliais ir juodais kryžiais.

Šį akimirksnį užpakaly mūsų pasigirsta švilpesys. Jis smarkėja, virsta trenksmu, griausmu. Mes pasilenkėme — už šimto metrų prieš mus iškyla ugnies debesis.

Kitą minutę nuo antro sprogo palengva iki medžių viršūnių iškyla gabalas miško, o kartu su juo išlekia trys keturi medžiai ir sutrupa į šipulius. Šniokšdamos lyg garo katilo vožtuvai, atšvilpia kitos granatos — uraganinė ugnis...

— Į priedangą! — subliauna kažkas. — Į priedangą!

Pieva lygi, miškas per toli ir pavojingas; kitos priedangos nėra, kaip tik kapinės ir kapai. Klupdami tamsoje, mes sugriūvame į jas, ir tučtuojau kiekvienas lyg spjūvis prilimpame už kapų kauburėlių.

Tai padarome pačiu laiku. Tamsa virsta pragaru. Dangus maišosi su žeme. Už naktį juodesnės kuprotos pabaisos lekia kaip pašėlusios ant mūsų ir per mus. Sprogimų liepsna mirgančia šviesa nuplieskia kapines.

Daugiau nėra kur dėtis. Granatų sprogimų šviesoje aš išdrištu žvilgtelėti į pievą. Ji virtusi šėlstančia jūra, sprogstančių sviedinių liepsnos lyg fontanai muša aukštyn. Ne, nėra ko nė manyti, kad kas galėtų per ją perbėgti.

Miškas dingsta — granatos jį sudaužo, sutrupina, sudrasko į šipulius. Mes turime likti čia, kapinėse.

Prieš mus trūkinėja žemė. Lyja grumstais. Aš pajuntu stuktelėjimą. Skeveldra perplėšė man rankovę. Sugniaužiu kumštį. Neskauda. Tačiau tai manęs nenuramina,— kai sužeidžia, visuomet pradeda skaudėti tik vėliau. Aš apčiupinėju ranką. Ji įdrėksta, bet sveika. Staiga kažkas trenkia man į pakaušį, net akyse tamsu pasidaro. Į galvą kaip žaibas man šauna mintis: kad tik neapalpčiau! Susmunku į juodą masę, bet greitai vėl iššoku į paviršių. Į mano šalną atsitrenkia skeveldra, tačiau ji jau buvo iš taip toli atlėkusi, kad negalėjo jo pramušti. Aš išsivalau prikrėstas akis. Prieš mane išnešta duobė, aš neaiškiai matau jos kontūrus. Granatos retai kada pataiko į tą pačią vietą, todėl aš noriu patekti į ją. Vienu šoliu neriu į priekį, prisiploju kaip žuvis prie dugno, bet čia vėl sušvilpia, aš greitai susiriečiu, graibausi priedangos, kairėje kažką užčiumpu, prisispaudžiu prie jo, jis pasislenka, aš suaimanuojau, žemė eižėja, oro banga griaudžia mano ausyse, aš lendu po tuo nežinomu daiktu, kuris pasislanko, traukiu jį ant savęs,— tai medis ir gelumbė, bet tai priedanga, menka, bet vis dėlto priedanga nuo krantinčių iš viršaus skeveldrų.

Aš atsimerkiu; mano pirštai įsikibę į kažkokią rankovę, į kažkieno ranką. Sužeistasis? Aš jam surinku. Niekas neatsako. Negyvas. Mano ranka čiupinėja toliau, paliečia lentų nuolaužas, ir tada aš atsimenu, kad mes 'gulime kapinėse.

Tačiau ugnis yra stipresnė už visa kita. Ji sunaikina sąmonę, aš lendu dar giliau po karstu, jis mane apsaugos, net jeigu ir mirtis jame gulėtų.

Priešais mane juoduoja granatos išrausta duobė. Aš ryte ryju ją akimis, man reikia vienu šoliu patekti į ją. Tuo metu kažkas suduoda man į veidą, kažkieno ranka įsikimba man į petį. Nejaugi pabudo negyvėlis? Ranka

purto mane, aš pasuku galvą ir sprogimo šviesoje, blyks-
telėjusioje vos sekundę, išsižiūriu į Katčinskio veidą: jis plačiai
išsižiojęs ir kažką šaukia; aš nieko negirdžiu, jis purto mane,
prisilenkia prie manęs; akimirką atlėgus triukšmui, mane
pasiekia jo balsas:

— Dujos, du-u-u-u-jos, du-u-u-jos, perduok toliau!

Aš čiumpu dujokaukės dėžutę... Šiek tiek toliau nuo
manęs kažkas guli. Aš viena tegalvoju: šitas žmogus turi
sužinoti!

— Du-u-u-jos, du-u-u-jos!

Aš šaukiu, prišliaužiu prie jo, suduodu jam dujokaukės
dėžutę, jis nieko nepastebi; suduodu dar ir dar kartą. Jis tik dar
labiau susigūžia,— tai vienas iš naujokų. Aš nusiminęs žiūriu į
Katą,— jis jau užsidėjęs dujokaukę; aš išsitraukiu savąją, mano
šalmas nukrinta, dujokaukė aptempia mano veidą; galiausiai
pasiekiu naujoką, jo dujokaukė kaip tik netoli, aš stveriu ją ir
užmaunu jam ant galvos, jis pats irgi griebiasi už jos, aš jį
paleidžiu — ir vienu šuoliu atsiduriu granatos išneštoje
duobėje.

Duslus dujinių granatų pokšėjimas susimaišo su sprog-
stamųjų sviedinių trenksmu. Tarp sprogimų nuaidi varpas;
gongai ir metalinės terkšlės skelbia visur: „Dujos, dujos, du-u-
jos!..“

Užpakaly manęs kažkas žnekteli kartą, kitą. Aš nusivalau
aprasojusius nuo kvapo savo dujokaukės akinių stiklus. Tai
Katąs, Kropas ir dar kažkas. Mes gulime keturiese, slogiai,
įtemptai laukdami, ir stengiamės kiek galima mažiau kvėpuoti.

Šitos pirmosios minutės išsprendžia gyvenimo ir mirties
klausimą: ar dujokaukė sandari? Aš atsimenu baisius vaizdus iš
ligoninės: apsinuodijusius dujomis, kurie ištisas dienas duso,
spjaudydami gabalais sudegusius plaučius.

Aš kvėpuoju atsargiai, prispaudęs burną prie vožtuvo. Dabar
dujų banga skleidžiasi pažemiu ir skverbiasi į visus įdubimus.
Tarsi minkšta, plati medūza nugula jos į mūsų duobę, susirango
joje. Aš kumšteliu Katą: būtų geriau išropoti ir gulėti viršuje
negu čia, kur susirenka daugiausia dujų. Tačiau mes
nesuspėjame to padaryti: vėl pasipila sviedinių kruša. Atrodo,
kad jau griaudžia nebe atskiri sviediniai, o šėlsta pati žemė.

Su trenksmu lekia į mus kažkas juodas ir nukrinta visai šalia
mūsų. Tai sprogimo išmestas karstas.

Aš matau Katą judant ir šliaužiu prie jo. Karstas užkrito ant ištiestos rankos kareiviui, kuris gulėjo ketvirtas mūsų duobėje. Su kita ranka jis mėgina nusitraukti dujokaukę. Kropas laiku spėja jį sulaikyti, užlaužia jam ranką už nugaros ir tvirtai ją laiko.

Mudu su Katu mėginame išlaisvinti sužeistąją ranką. Karsto antvožas yra atšokęs ir suskilęs, mes lengvai jį atplėšiame, negyvelį išmetame lauk, ir jis nusirita į duobės dugną; paskui mėginame pakelti apatinę karsto dalį. Laimė, sužeistasis netenka sąmonės, ir Albertas gali mums padėti. Mums dabar nebereikia būti tokiems atsargiems, ir dirbame išsijuosę. Pagaliau karstas sugirgždėjęs pasiduoda ir pakyla ant pakištų po juo kastuvų.

Pasidarė šviesiau. Katas paima lentgalį nuo antvožo, pakiša po sulaužytą ranką, ir mes ją sutvarstome, tam sunaudodami visus mūsų tvarsčius. Tuo tarpu nieko daugiau padaryti negalime.

Mano galva dujokaukėje ūžia ir spengia, ji, atrodo, tučtuojau sprogs. Plaučiai dirba įsitempę, jie turi kvėpuoti vis tuo pačiu karštu iškvėpuotu oru, smilkinių gyslos išpampusios, atrodo, aš tuojau užtrokšiu...

Pas mus skverbiasi pilka šviesa. Po kapinės laksto vėjas. Aš persiritu per duobės kraštą. Purvinoje prieblandoje prieš mane guli nutraukta koja, batas sveikutėlis, tai šiuo metu aš matau visai aiškiai. Bet štai už keleto metrų kažkas pakyla nuo žemės; aš nušluostau dujokaukės stiklus, iš susijaudinimo jie tuoj vėl aprasoja, aš išsižiūriu — tas žmogus jau be dujokaukės.

Aš dar palaukiu keletą sekundžių: jis negriūva, jis žvalgosi kažko ieškodamas ir žengia kelis žingsnius,— vėjas išnešiojo dujas, oras švarus. Tada gargaliuodamas ir aš nusitraukiu dujokaukę ir krintu; tarsi šaltas vanduo į mane tvinsta oras, akys beveik šoka iš kaktos, mane užplūsta kažkokia banga, ir aš netenku sąmonės.

•

Sproginiai liovėsi. Aš atsigrežiu į duobę ir moju kitiems. Jie lipa į viršų ir nusiplėšia dujokaukes. Mes pakeliame sužeistąjį, vienas iš mūsų laiko jo sutvarstytą ranką. Paskubomis einame iš čia.

Kapinės pavirto griuvėsių krūva. Visur guli išmėtyti karstai ir lavonai. Jie buvo nukauti dar kartą, bet kiek-

vienas iš jų, kuris tik buvo sudraskytas, išgelbėjo gyvybę kuriam nors iš mūsų.

Tvora sudaužyta, fronto geležinkelio bėgiai už jos nuplėsti, jie styro ore užriestais į viršų galais. Prieš mus kažkas guli. Mes sustojame, tik Kropas su sužeistuoju eina toliau.

Žemėje guli naujokas. Jo šlaunis visa kruvina; jis toks nusilpęs, kad aš siekiu savo gertuvės, kurioje turiu romo su arbata. Katas sulaiko mano ranką ir pasilenkia ties juo:

— Kur tau pataikė, drauguži?

Jis tik vedžioja akimis; per silpnas, kad galėtų atsakyti.

Atsargiai perpjauname jo kelnes. Jis dejuoja.

— Ramiai, ramiai, dabar bus geriau...

Jeigu sužeistas į pilvą, jis negali nieko gerti. Jo neverčia vemi, o tai jau gerai. Mes atidengiame šlaunį. Iš jos telikusi kruvina mėsos košė su kaulų trupiniais. Pataikyta į sąnarį. Šis jaunuolis niekadės nebegalės vaikščioti.

Drėgnu pirštu aš perbraukiu jam per smilkinius ir duodu išgerti gurkšnį romo. Jo akys pagyvėja. Tik dabar mes pamatome, kad ir dešinioji jo ranka kraujuoja.

Katas išpašo du tvarsčius, stengdamasis padaryti juos kuo platesnius, kad būtų galima jais uždengti žaizdą. Aš ieškau kokios nors medžiagos, norėdamas ją apvynioti virš tvarsčių. Mes nieko nebeturime, todėl aš dar labiau praardau sužeistojo kelių kišką, norėdamas tvarsčio vietoje panaudoti gabalą jo apatinių kelių. Bet kurgi jos? Aš įsižiūriu į jį geriau: juk tai mano ankstesnysis pažįstamas su lininiais plaukais.

Tuo tarpu Katas iš vieno nukautojo kišenių ištraukė dar pakelį tvarsčių, kuriuos mes atsargiai uždedame ant žaizdos. Aš sakau jaunuoliui, kuris nenuleidžia nuo mūsų akių:

— Dabar mes nueisime neštuvų. Tuomet jis praveria burną ir šnibžda:

— Pasilikite čia...

Katas sako:

— Mes tuoj grįšim. Tik paimsim tau neštuvus. Nežinia, ar jis suprato; jis tarsi kūdikis inkščia mums

įkandin:

— Nenuėikite...

Katas apsižvalgo ir šnibžda:

— O gal tiesiog paimti revolverį, kad viskas greičiau baigtųsi?

Jaunuolis vargiai pakels pervežimą ir daugių daugiausia pagyvens dar keletą dienų. Tačiau viskas, kas buvo iki šiol, bus vieni niekai, palyginus su tuo, kas jo laukia prieš mirtį. Dabar jis dar apsvaigęs ir nieko nejaučia. Po valandos jis pavirs mėsos gabalu, spiegiančiu nuo nepakeliamų skausmų. Dienos, kurias jis dar gali pagyventi, jam reiškia tiktai nepertraukiamą pašėlusią kančią. Ir kokia kam iš to nauda, kad jis pasikankins tas kelias dienas...

Aš linkteliu:

— Taip, Katai, reikėtų paimti revolverį.

— Duok šen,— sako jis ir sustoja.

Aš matau, kad jis pasiryžęs. Mes apsižvalgom,— esame jau nebe vieni. Netoli mūsų susirenka būrelis kareivių, iš duobių ir kapų lenda galvos.

Atsigabename neštuvus.

Katąs linguoja galvą:

— Tokie jaunučiai...

Jis dar pakartoja:

— Tokie jauni, niekuo nenusikaltę vaikinukai...

•

Mūsų nuostoliai mažesni, negu buvo galima laukti: penki nukauti ir aštuoni sužeisti. Tai buvo tik trumpas artilerijos antpuolis. Du iš nukautųjų guli viename išraustame kape; mums tereikia juos užberti žemėmis.

Einame atgal. Tylėdami kiūtiname vienas paskui kitą. Sužeistieji gabenami į sanitarinį punktą. Rytas rūškanas, sanitarai bėginėja su numeriais ir kortelėmis, sužeistieji dejuoja. Pradedą lyti.

Po valandos pasiekiamo savo mašinas ir sulipame į jas. Dabar vietos jose daugiau negu pirma.

Lyti ima smarkiau. Mes išskleidžiame palapinių brezentus ir užsidengiame jais galvas. Lašai papsi į juos ir ritasi žemyn. Šonais teka vandens srovelės. Mašinos šliuksi per duobes, ir mes pusiausnūda linguojame į šalis.

Mašinos priekyje stovi du vyrai, laikydami rankose ilgas, galuose dvišakas lazdas. Jie stebi telefoną laidus, kurie kybo skersai kelią taip žemai, kad gali mums nupjauti galvas. Kareiviai su savo dvišakomis lazdomis lai-

ku pačiumpa laidus ir pakelia juos virš mūsų galvų. Mes girdime jų šūkčiojimus: „Dėmesio — laidai!“, pusiausnūda priklaupiame ir vėl atsistojame.

Monotoniškai supasi mašinos, monotoniškai skamba šauksmai, monotoniškai lyja lietus. Jis lyja ant mūsų galvų ir ant galvų tiems, kurie žuvo priešakinėse linijose, ant mažojo naujoko kūno, kurio žaizda per didelė jo šlauniai, jis lyja ant Kemericho kapo, jis lyja ant mūsų širdžių.

Kažkur sprogsta sviedinys. Mes krūptelėjame, akys įsitempia, rankos vėl pasiruošia permesti kūną per mašinos bortą į pakelės griovį.

Bet daugiau nieko negirdėti. Tik monotoniški šūkčiojimai: „Dėmesio — laidai!“ Mes klaupiamės, mes vėl snūduriuojame.

V

Įkyrus darbas užmušinėti utėlės po vieną, kai turi jų šimtus. Tie gyvulėliai kietoki, ir galų gale nusibosta traiškyti juos nagu. Todėl Tjadenas paėmė batų tepalo dėžutės dangtelį ir su viela pritaísė jį virš degančio žvakigalio. Nespėjai įmesti utėlę į šią mažutę keptuvėlę, kai ji tik spragteli, ir gatava.

Mes sėdime aplinkui, pasitiesę marškinius ant kelių, iki pusės nuogi. Barake šilta, mūsų rankos dirba. Hajės utėlės kažkokios ypatingos veislės: ant galvos jos turi raudoną kryžių. Todėl jis tvirtina, kad atsinešęs jų iš Turu ligoninės ir kad gavęs asmeniškai iš vieno medicinos tarnybos majoro. Jų taukais, kurie pamažu renkasi skardiniame dangtelyje, Ha j è ketina tepti batus ir visą pusvalandį garsiai kvatoja iš savo sąmojo.

Tačiau šiandien jis neturi didelio pasisekimo: mus per daug domina kas kita.

Gandai pasitvirtino: Himelštosas jau čia. Jis atvyko vakar, mes jau girdėjome taip gerai pažįstamą jo balsą. Kalbama, kad jis persistengęs bevaikydamas po arimą keletą jaunų naujokų. Jis visai nežinojęs, kad tarp jų buvo ir vieno labai aukšto provincijos valdininko sūnus. Tai jį ir prazudė.

Čia jam teks išsižioti. Jau keletą valandų Tjadenas nagrinėja, kaip geriau jam atsakyti. Hajė susimąstęs apžiūrinėja savo didžiąją leteną ir mirksi man viena akimi. Anas Himelštoso apkūlimas buvo jo gyvenimo viršūnė; jis man pasakojo, jog kartais dar ir dabar tai sapnuojas.

•

Kropas ir Miuleris kalbasi. Kropui vieninteliame šiandien pasisekė: jis kažkur gavo pilną katiliuką lėšų, greičiausiai iš pionierių virtuvės. Miuleris godžiai žvairuoja į katiliuką, bet susivaldo ir klausia:

— Albertai, ką tu darytum, jeigu dabar pat būtų paskelbta taika?

— Taikos negali būti! — trumpai atsako Albertas.

— Na, bet vis dėlto,— užsispiria Miuleris,— ką tu darytum?

— Maučiau iš čia! — suurzgia Kropas.

— Tai aišku. O paskui?

— Pasilakčiau,— atsako Albertas.

— Neplepėk nieku, aš rimtai...

— Ir aš,— sako Albertas,— o ką gi daugiau darysi? Ir Katas susidomi pokalbiu. Jis pareikalauja iš Kropo savo dalies lėšų, ją gauna, ilgokai galvoja ir pareiškia:

— Pasigerti, žinoma, galima, o apskritai — į artimiau sią stotį ir namo pas bobą. Albertai, vyruti, juk taika...

Jis pasirausia savo ceratinėje piniginėje, išima kažkokią fotografiją ir išdidžiai rodo visiems aplinkui:

— Mano senė!

Paskui vėl kiša ją į piniginę ir nusikeikia:

— Prakeiktas karas...

— Tau bepiga kalbėti,— sakau aš.— Tu turi sūnų ir žmoną.

— Teisybė,— linkteli jis,— ir man reikia rūpintis, kad jie turėtų ką valgyti.

Mes juokiamės:

— Na, šito, Katai, netrūks,— jei kitaip neišeis, tu rekvizuosi.

Miuleris alkanas ir nepasitenkina tais atsakymais. Jis ūmai nutraukia Hajės Vesthuso svajones apie Himelštoso apkūlimą.

— Hajė, o ką darytum tu, jeigu būtų paskelbta taika?

— Jis turėtų gerai įkristi tau į pasturgalį, kad pradedi čia tokias kalbas,— sakau aš.— Iš kur čia tau ir užėjo?

— Iš kur karvašūdis ant stogo? — lakoniškai atsako Miuleris ir vėl kreipiasi į Haję Vesthusą.

Hajei iš karto sunku atsakyti. Jis kraipo savo šlakuotą makaulę:

— Tu apie tai, jeigu baigtusi karas?

— Taip. Tu ne toks kvailas, kaip atro dai.

— Tuomet vėl būtų ir bobų, ar ne? — apsilaižo Hajė..

— Na, žinoma.

— Šimts kalakutų,— sako Hajė, ir jo veidas nušvinta.— Tuomet aš čiupčiau žaliūkę mergą, tokį, žinai, dragūną su sijonu, kad būtų į ką kaip reikiant įsikibtį, ir tučtuojau į lovą! Įsivaizduok tik tai, tikra patalynė su spyruokliniu matracu! Vyručiai, visą savaitę neužsimaučiau kėlnių.

Visi tyli. Vaizdas per daug žavus. Šiurpuliai perbėga mums per kūną. Pagaliau Miuleris susitvardo ir paklausia:

— O vėliau?

Visi tyli. Paskui Hajė pareiškia kiek sutrikęs:

— Jeigu aš būčiau puskarininkis, aš dar pasilikčiau liktiniu.

— Hajė, tau galvoj negera,— sakau aš. Nė

kiek neišsikeidęs, jis paklausia:

— O tu kada nors esi kasės durpes? Tai pabandyk.

Tai sakydamas, jis išsitraukia iš aulo šaukštą ir siekia į Alberto katiliuką.

— Blogiau kaip kasti apkasus Šampanėje juk negali būti,— atsakau aš.

Hajė kramto ir šypsosi:

— Bet ilgiau trunka. Ir tinginiauti ten taip pat negalima.

— Bet klausyk, Hajė, namie vis dėlto geriau.

— Kaip kada,— sako jis ir susimąsto prasižiojęs.

Iš jo veido matyti, apie ką jis galvoja. Ten lūšna durpyne, ten sunkus darbas nuo anksta us ryto iki vakaro tyr laukių karštyje, menkas atlyginimas, nešvari samdinio drapana...

— Taikos metu kariuomenėje niekas tau nerūpi,— pra byla jis,— kiekvieną dieną gauni valgyti, o jei ne, gali patriukšmauti, turi savo lovą, kas savaitę švarūs balti niai kaip kokio kavalieriaus, eini sau puskarininkio pa-

reigas, turi gražią uniformą; vakarais esi laisvas žmogus* ir eini į smuklę.

Ha j ė nepaprastai didžiuojasi savo idėja. Jis tiesiog įsimylėjęs ją.

— O atitarnavai dvylika metų, gauni pažymėjimą, pensijai ir pasidarai kaimo žandarų. Tada gali visą dieną vaikštinėti.

Jis net suprakaituoja besvajodamas apie tokią ateitį.

— Tik įsivaizduok, kaip tave visi vaišins. Čia stiklas konjako, ten puslitrīs. Juk su žandarų kiekvienas nori gražiuoju sugyventi.

— Bet tu niekuomet nebūsi puskarininkiu, Haje,— įsiterpia Katas.

Hajė sumišęs pažvelgia į jį ir nutyla. Dabar jis tikriausiai galvoja apie giedrus rudens vakarus, apie sekmadienius laukų tyloje, kaimo varpų skambėjimą, popiečius ir naktis su mergomis, grikių blynus su spirgais, ilgas valandas, nerūpestingai praplepėtas kaimo smuklėje...

Su tokiais vaizdais jie negali taip greit susidoroti; todėl tik piktai suniurna:

— Kokių tik kvailysčių jūs nesugalvojat!

Jis užsitraukia per galvą marškinius ir susisegioja? mundurą.

— O ką darytum tu, Tjadenai? — šūkteli Kropas.

Tjadenas žino tik viena:

— Žiūrėčiau, kad nepaspruktų Himelštosas.

Jis, matyt, mieliausiai uždarytų jį į narvą ir kiekvieną rytą apšventintų su lazda. Jis svajingai atsako Kropui:

— Tavim dėtas, aš pasistengčiau tapti leitenantu. Tuomet tu galėtum jį taip pavaikyti, kad vanduo sėdynėje užvirtų.

— O tu, Dėteringai? — nenurimsta Miuleris. Jis tiek daug klausinėja, kad galėtų eiti į mokytojus.

Dėteringas ne iš kalbiųjų. Tačiau į šį klausimą jis atsako. Jis pažiūri į dangų ir ištaria tik vieną sakinį:

— Aš kaip tik spėčiau į pačią rugiapjūtę.

Sulig tais žodžiais jis atsistoja ir nueina.

Jį kamuoja rūpesčiai. Ūkyje dabar turi šeiminkauti jo žmona. Be to, iš jo dar buvo rekvizuota pora arklių. Kasdien jis skaito visus laikraščius, kuriuos tik mes gauname, ir ieško, ar jo gimtame kampe Oldenburge irgi nelyja. Jei taip, tai jie nesuveš šieno.

Šī akimirksnī pasirodo Himelštosas. Jis eina tiesiai prie mūsu grupēs. Tjadenos veidā išmuša dēmēs. Jis išsitiesia visu ilgumu žolėje ir iš susijaudinimo užsimerkia.

Himelštosas elgiasi šiek tiek neryžtingai, jis sulėtina žingsnį. Paskui vis dėlto atžingsniuoja prie mūsų. Niekas ir nesirengia atsistoti. Kropas susidomėjęs žiūri į jį.

Dabar jis stovi prieš mus ir laukia. Kadangi niekas nieko nesako, jis bando užmegzti kalbą:

— Na?

Praeina keletas sekundžių; Himelštosas aiškiai nežino, kaip jam elgtis. Visų mieliausiai jis dabar pavaikytų mus atsakančiai. Vis dėlto, atrodo, jis jau suprato, kad frontas— tai ne kareivinių aikštė. Jis pamėgina dar kartą ir kreipiasi jau ne į visus, o tik į vieną, tikėdamasis šitaip greičiau susilaukti atsakymo. Kropas sėdi arčiausiai prie jo. Todėl pirmiausia jį ir teikiasi paklausti:

— Na, irgi čia?

Tačiau Albertas jam ne draugas. Jis atsako trumpai:

— Atrodo, šiek tiek ilgiau negu jūs. Rudi ūsai suvirpa.

— Jūs turbūt manęs nebepažįstat, ką? Dabar atmerkia akis Tjadenas:

— Kur nepažinsi. Himelštosas atsigręžia į jį:

— Tai juk Tjadenas, ar ne?

Tjadenas pakelia galvą:

— O tu žinai, kas tu toks?

Himelštosas priblokštas:

— Nuo kada mes sakome vienas kitam tu? Juk mes kartu kiaulių neganėm.

Jis visiškai nežino, ką čia dabar daryti. Tokio atviro priešiškojo jis nesitikėjo. Bet tuo tarpu jis dar valdosi; tikriausiai jam kas nors jau priplepėjo nesąmonių apie šūvius į nugarą.

Nuo žodžių apie kiaules Tjadenas taip įdūksta, kad pasidaro net sąmojingas:

— Ne, tu vienas ganei.

Dabar užverda širdis ir Himelštosui. Tačiau Tjadenas skubiai užbėga jam už akių. Jis turi viską išlieti:

— Nori žinoti, kas tu toks? Tu esi nusususis kiaulė, štai kas tu toks! Tą jau seniai aš norėjau tau pasakyti.

Jo blizgančiose kiaulės akutėse spindi pasitenkinimas,— jis tiek mėnesių laukė tos minutės, kada galės šitą „kiaulę" tėkšti Himelštosui į veidą.

Dabar nebeišlaiko ir Himelštosas:

— Tu, apskretęs šunie, tu, purvinas durpių velne!
Stot ramiai, kai su jumis kalba viršininkas!

Tjadenas didingai mosteli:

— Laisvai, Himelštosai. Ap-link!

Himelštosas pavirsta siuntančiu rikiuotės statutu. Kaizeris, ir tas, nesijaustų taip įžeistas. Jis kaukia:

— Tjadenai, aš jums įsakau tarnybos tvarka: stoki

— Ką dar įsakysit? — klausia Tjadenas.

— Ar jūs klausysit mano įsakymo, ar ne?

Tjadenas atsako ramiai ir, pats to nežinodamas, užbaigia savo kalbą itin populiaria vieno klasiko citata. Kartu jis atidengia savo užpakalį.

Himelštosas dumia šalin:

— Jūs atsakysite karo teismui!

Mes matome, kaip jis nubėga kuopos raštinės kryptimi.

Hajė ir Tjadenas nusižvengia kaip tikri durpių kasėjai. Hajė taip juokiasi, kad išsinarina žandikaulį, ir staiga nutyla išsižiojęs, nežinodamas, ką daryti. Albertas kumščio smūgiu vėl jį atstato jam į vietą.

Katąs susirūpinęs:

— Jei jis tave įskųs, bus blogai.

— Manai, jis skųsis? — paklausia Tjadenas.

— Be abejo, — sakau aš.

— Mažų mažiausiai įkrės tau penkias paras sunkaus arešto, — pareiškia Katąs.

Tjadenas tai negąsdina:

— Penkios dienos sunkaus — penkios dienos poilsio.

— O jei tave įkiš tvirtovėn? — teiraujasi nuodugnusis Miuleris.

— Kol ten sėdėsiu, ir karas pasibaigs.

Tjadenas — laimės vaikas. Jis neturi jokių rūpesčių. Jis kartu su Haje ir Lėru pasišalina, kad vyresnybė nerastų jo, kol dar nespėjo ataušti piktumas.

•

Miuleris vis dar nebaigė savo klausimų. Jis vėl prikimba prie Kropo:

— Albertai, o jei tu dabar iš tikrųjų grįžtum namo, ką tu darytum?

Dabar jau Kropas sotus ir todėl pasidarė nuolaidesnis:

— Kažin kiek mokinių dabar iš tikrųjų susirinktų į mūsų klasę?

Mes skaičiuojame: iš dvidešimties septyni nukauti, keturi sužeisti, vienas pamišėlių namuose. Vadinasi, daugiausia dvylika žmonių.

— Trys iš jų yra leitenantai,— sako Miuleris.— Ma nai, jie leistųsi, kad Kantorekas vėl ant jų šūkautų?

Mes manome, kad ne; mes taip pat daugiau neleistu-me, kad jis ant mūsų šūkautų.

— O ką tu gali pasakyti apie trigubą veiksma „Viliuje Telyje“? — staiga atsimena Kropas ir plyšta iš juoko.

— Kokius tikslus buvo užsibrėžusi Giotingeno „Giraitės sąjunga“? — klausia Miuleris, staiga nutaisęs labai griežtą toną.

— Kiek vaikų turėjo Karlas Drąsusis? — ramiai atkerto aš.

— Iš jūsų nieko doro neišeis, Boimeri,— kvarkteli Miuleris.

— Kada įvyko mūsų ties Zama? — klausia Kropas.

— Jums trūksta moralinių principų, Kropai, sėskite, trys su minusu...— numoju aš.

— Kokius uždavinius Likurgas laikė svarbiausiais valstybėje? — šnibžda Miuleris ir apsimeta taisyš pensnė.

— Kaip bus taisyklingai: „Mes, vokiečiai, bijome dievo ir nieko kito pasaulyje“ ar „Mes, vokiečiai, bijome tiktai dievo ir daugiau nieko pasaulyje“? — klausiu aš.

— Kiek gyventojų Melburne? — čiauška Miuleris.

— Kaipgi jūs gyvensite, jeigu nežinote tokių dalykų? — pasipiktinęs klausiu aš Albertą.

— O ką jūs galite papasakoti apie sankabos jėgas? — atkerta jis.

Iš visų šitų gudrybių mes atsimename ne per daugiausia. Jos mums nedavė jokios naudos. Užtat niekas mūsų mokykloje nepamokė, kaip per lietų ir vėtrą užsidegti cigaretę, kaip užkurti laužą iš šlapių malkų; niekas nepaaiškino, kad durtuvu geriausiai smeigti į pilvą, nes ten jis taip tvirtai įstringa kaip tarp šonkaulių.

Miuleris susimąstęs sako:

— Kas iš to? Juk mums vis tiek reikės sėsti į mokyklos suolą.

Aš manau, kad to jokių būdu nebus:

— Gal mums padarys lengvatų per egzaminus.

— Vis tiek turėsi pasiruošti. O jeigu ir išlaikysi, kas paskui? Būti studentu ne kažin kiek geriau. Jei neturi pinigų, vis tiek reikia kalti.

— Vis dėlto šiek tiek geriau. Bet ir ten jie tau kals į galvą visokius niekus.

Kropas išreiškia mūsų visų nusiteikimą:

— Kaip galima į visa tai rimtai žiūrėti, kai kartą pabūni fronte?

— Bet juk tau reikia turėti kokią nors profesiją,— prieštarauja Miuleris, lygiai taip, kaip sakydavo pats Kantorekas.

Albertas peiliu valosi panages. Mes stebimės, ko jis čia taip dabinas. Bet jis tai daro tiktai todėl, kad susimąstęs. Jis pastumia peilį ir pareiškia:

— Tai tiesa. Ir Katas, ir Dėteringas, ir Hajė vėl grįš prie savo profesijos, nes jie turėjo ją jau anksčiau. Himelštosas — taip pat. O mes jos neturėjome. Ir kaip mes galime po viso šito čia,— jis parodo galva į fronto pusę,— priprasti prie kokio nors darbo?

— Reikėtų pasidaryti rentininku, tuomet galėtum visiškai vienas apsigyventi kokiam nors miške...— sakau aš, bet tuojau man pasidaro gėda šitos didybės manijos.

— Tai kas gi iš mūsų bus, kai grįšime? — klausia Miuleris, net ir jis jaučiasi suglumęs.

Kropas gūžteli pečiais:

— Nežinau. Pirmiausia reikia sugrįžti, o jau tada pamatysim.

Iš tiesų nė vienas iš mūsų nežinome, ką sakyti.

— Tai ką gi mes veiktume? — klausiu aš.

— Manęs niekas nevilioja,— pavargusiu balsu atsako Kropas.— Vieną dieną vis tiek mirsi, ir kas tau iš visko? Aš netikiu, kad mes apskritai kada grįšime.

— Kai pagalvoju apie tai, Albertai,— sakau aš po valandėlės ir apsisverčiu aukštiekninkas,— rodos, jei išgirsčiau žodį „taika“ ir jei iš tikrųjų tai būtų tiesa, galėčiau padaryti ką nors neįsivaizduojamo,— stačiai galva svaigsta nuo to žodžio. Žinai, ką nors tokio, kas parodytų, kad ne be reikalo mes gulėjome šiame purve. Tik aš negaliu nieko įsivaizduoti. Visa tai, kas galima, visas tas profesijos įsigijimas ir studijos, ir alga, ir taip toliau,— nuo to mane verčia vėmti, nes taip buvo visuomet ir visa tai yra šlykštu. Bet aš nieko nerandu, nieko nerandu, Albertai.

Staiga nuo viso to mane suima neviltis, ir aš nematau jokios prošvaistės.

Ir Kropas apie tai galvoja.

— Apskritai mums visiems bus labai sunku. Nejaugi jie ten, namie, tikrai niekuomet apie tai nepagalvoja? Dvejus metus šaudyti ir mėtyti rankines granatas — juk to negalima paskui taip paprastai išmesti kaip seną kojinę...

Mes visi sutariame, kad panašiai yra kiekvienam, ne tik tai mums čia; taip yra visur, visiems, kurie atsidūrę panašioje padėtyje; tik vienas tai jaučia labiau, kitas mažiau. Toks jau bendras mūsų kartos likimas.

Albertas šią mintį pasako garsiai:

— Karas mus visus pagadino.

Jis sako tiesą. Mes jau nebe jaunimas. Mes jau nebenorime šturmuoti pasaulio. Mes bėgliai. Mes bėgame patys nuo savęs. Nuo savo gyvenimo. Mes buvome aštuoniolikos metų ir tik pradėję mylėti pasaulį ir gyvenimą; mes turėjome į tai šaudyti. Pirmoji sprogsi granata pataikė mums į širdį. Mes atskirti nuo naudingos veiklos, nuo žmogaus siekimų, nuo pažangos. Mes tuo nebetikime; mes tikime karu.

•

Raštinėje sujudimas. Matyt, ją sukėlė ant kojų Himelštosas. Kolonos priešakyje risnoja druckis viršila. Keista, kad beveik visi kuopų viršilos yra druckiai.

Jį seka keršto ištroškęs Himelštosas. Jo batai blizga saulėje.

Mes atsistojame. Viršila sušniokščia:

— Kur Tjadenas?

Aišku, niekas to nežino. Himelštosas piktai blykčioja akimis.

— Jūs tikrai žinote. Tik nenorite pasakyti. Na, saky kit greičiau!

Viršila apsižvalgo; Tjadenas niekur nematyti. Tuomet jis pamėgina kitaip:

— Per dešimt minučių Tjadenas turi prisistatyti į raštinę.

Tai pasakęs, jis nueina. Himelštosas traukia jam iš paskos.

— Aš nujaučiau, kad kitą kartą, kai mes kasime apkasus, Himelštosui ant kojos užkris vielų ritinys,— sako Kropas.

— Apskritai dar mes turėsime iš jo daug pramogų,— juokiasi Miuleris.

Mes didžiuojamės, kad išdrįsime pasipriešinti laiškanešiui...

Aš nueinu į baraką ir pasakau Tjadenui, kad jis tuoj išgaruotų.

Paskui pereiname į kitą vietą ir sugulę vėl imame lošti kortomis. Juk mes tiek ir temokame: lošti kortomis, keiktis ir kariauti. Nedaug dvidešimčiai metų — per daug dvidešimčiai metų.

Po pusvalandžio Himelštosas vėl aplanko mus. Niekas nekreipia į jį dėmesio. Jis teiraujasi Tjadeno. Mes gūžčiojame pečiais.

— Juk jūs turite jį surasti,— spiriasi jis.

— Kaip tai, Jūs"? — pasiteirauja Kropas.

— Na, jūs, čia...

— Aš prašyčiau jus mūsų netujinti,— pulkininko tonu sako Kropas.

Himelštosas apstulbęs:

— Kas gi jus tujina?

— Jūs!

— Aš?

— Taip.

Jo galva įtemptai dirba. Jis nespėdamas pažvairuoja į Kropą, nes visai nesupranta, ką tas turi galvoje. Šiaip ar taip, šįsyk jis ne visiškai pasitiki savimi ir pasidaro nuolaidesnis:

— Tai jūs nesuradote jo? Kropas

atsigula į žolę ir sako:

— Ar jūs bent kartą jau esate buvęs čia, fronte?

— Tai jums nerūpi,— atkerta Himelštosas.— Aš reikalauju atsakyti.

— Gerai,— atsiliepia Kropas ir atsistoja.— Pažvelkite ten, kur tie maži debesėliai. Tai zenitinių patrankų sviediniai. Vakar mes buvome ten. Penki nukauti, aštuoni sužeisti. O tai, tiesą sakant, tebuvo tik juokai. Kai kitą kartą nuvyksime mes ten su jumis, kareiviai, prieš mirdami, atsistos prieš jus ramiai, sumuš kulnais ir šauniai paklaus: „Leiskite išeiti iš rikiuotės! Leiskite numirti!" Mes tokių kaip jūs čia tik ir telaukėme.

Jis vėl atsisėda, o Himelštosas dingsta kaip kometa.

— Trys paros arešto,— spėja Katas.

— Kitą kartą aš kibsiu jam į akis,— sakau Albertui.

Bet tuo viskas ir baigiasi. Užtat vakare, patikrinimo anetų, įvyksta tardymas. Raštinėje sėdi mūsų leitenantas Bertinkas ir šaukia visus iš eilės.

Aš, kaip liudininkas, taip pat įeinu ir išdėstau, kodėl Tjadenas pakėlė maištą. Istorija apie šlapinimąsi į lovą padaro įspūdį. Pakviečiamas Himelštosas, ir aš pakartoju savo parodymus.

— Ar tai tiesa? — paklausia Bertinkas Himelštosą.

Tas mėgina išsisukinėti, bet, kai ir Kropas patvirtina mano žodžius, pagaliau turi prisipažinti;

— Kodėl gi tuomet niekas apie tai nepranešė? — klausia Bertinkas.

Mes tylime,— juk ir jis pats gerai žino, ką kariuomenėje reiškia skūstis tokiomis smulkmenomis. Iš viso argi galima kariuomenėje skūstis? Matyt, ir jis tą supranta ir pirmiausia gerai ištrenka galvą Himelštosui, energingai paaiškindamas, kad frontas tai ne kareivinių aikštė. Paskui ateina eilė Tjadenui, kuris išklauso griežto pamokslo ir gauna tris paras arešto. Kropui leitenantas mirkteli ir liepia užrašyti vieną parą arešto.

— Kitaip negalima,— apgailestaudamas sako jam Bertinkas.

Jis yra protingas vaikinąs.

Paprastas areštas — vienas malonumas. Areštinė įtaisyta buvusioje vištidėje; ten jie gali priiminėti svečius, mes žinome, kaip pas juos įsigauti. Griežtą areštą reikėtų atsėdėti rūsyje. Anksčiau mus dar rišdavo prie medžio, "bet dabar tai uždrausta. Kartais ir su mumis elgiamasi kaip su žmonėmis.

Vos praeina valanda, kai Tjadenas su Kropu pateko už vielinių grotų, mes jau keliaujame jų aplankyti. Tjadenas mus pasveikina gaidžio balsu. Paskui iki išnaktų lošiame skatą. Laimi, žinoma, tas kvailas stuobrys Tjadenas.

•

Besirengiant išeiti, Katas klausia mane:

— Ką tu manai apie keptą žąsį?

— Būtų ne pro šalį,— atsakau aš.

Mudu sulipame į mašiną su šaudmenimis. Kelias mums kainuoja dvi cigaretes. Katas gerai įsidėmėjo vietą. Tvartas priklauso kažkokio pulko štabui. Aš imuosi išnešti

žasi, ir Katas painstruktuoja mane. Tvertas stovi už mūrinės tvoros, ir jo durys užkištos tik kaiščiu.

Katas pakiša rankas, aš atsispiriu į jas koja ir perlipu per tvorą. Katas pasilieka saugoti.

Keletą minučių pastoviu, kad akys priprastų prie tamsos. Paskui ižiūriu paukštide. Patyliukais prislenku prie jos, apčiupinėju kaištį, ištraukiu jį ir praveriu duris.

Tamsoje pamatau dvi baltas dėmes. Žąsys dvi — tai negerai: čiupsi vieną — kita ims girgsėti. Vadinasi, reikia stverti abi, jei vikriai apsisuksiu, pavyks.

Vienu šuoliu aš prišoku prie jų. Vieną nutveriu iš karto, po akimirksnio antrą. Lyg pašėlęs daužau jų galvas į sieną, norėdamas jas apsvaiginti. Tačiau, matyt, reikėjo trenkti smarkiau. Tos prakeiktos bjaurybės gargia ir daužo aplink save kojomis bei sparnais. Aš kovoju įnirtęs, tačiau, velniai griebtų, kiek jėgos turi štai tokia žąsis! Jos tampo mane taip, kad aš svyrine į u į visas puses. Bjauru žiūrėti, kaip jos plaikstosi tamsoje lyg balti skarmalai; man užaugo sparnai, ir aš beveik bijau, kad tuoj pakilsiu į padangę, lyg būčiau įsikibęs į aerostata.

Štai jau kyla ir triukšmas: viena ilgakaklė įtraukė oro ir sučirškė lyg žadintuvas. Nespėju nė apsidairyti, kai kažkas atlapsejo prie paukštidės, aš gaunu smūgį, pasijuntu begulįs ant žemės ir girdžiu pikta urzgimą. Suo. Žvilgteliu į šalį; jis jau štai griebis mane už gerklės. Aš tuojau sustingstu ir pirmiausia įtraukiu smakrą į apykaklę.

Tai dogas. Praeina ištisa amžinybė, kol jis atitraukia galvą ir atsitupia šalia manęs. Bet kai tik aš pamėginu sujudėti, jis urzgia. Aš galvoju. Vienintelis daiktas, ką aš galiu padaryti, tai kaip nors pasiekti savo revolverį. Aš turiu būtinai iš čia išsinešdinti, kol ateis žmonės. Centimetras po centimetro siekiu ranka ginklo.

Man atrodo, kad praėjo kelios valandos. Vos tik sujudu, dogas ima pavojingai urgzi; guliu sustingęs ir vėl mėginu siekti. Kai revolveris jau mano rankoje, toji pradeda drebėti. Aš prispaudžiu ją prie žemės ir galvoju, ką daryti: staiga pakelti revolverį, iššauti, kol dogas spės įsikabinti, ir sprukti.

Aš palengva atsikvepiu ir apimstu. Paskui, sulaukęs kvapą, greitai pakeliu revolverį; šūvis, dogas kaukdamas metasi į šalį, aš šoku prie durų, suklupęs ant vienos iš pabėgusių žąsų.

Bėgdamas aš dar suskumbu pačiupti ją, vienu mostu permetu per tvorą ir lipu pats. Nespėju perlipti, kai do-

gas atsigauja ir šoka prie manęs. Aš greitai nusiritu žemėn. Už dešimties žingsnių stovi Katas su žąsimi po pažastimi. Kai tik jis pamato mane, mudu leidžiamės bėgti.

Pagaliau mes galime atsikvėpti. Žąsis jau nebegyva. Katas kaip mat nusuko jai galvą. Mes nusprendžiame ją tučtuojau iškepti, kad nė lapė nesulotų. Aš atnešu iš barako puodus ir malkų, mudu sulendame į apleistą daržinėlą, kurią buvome numatę tokiems dalykams. Vienintelį langelį aklinau uždengiamo. Čia yra lyg kokia viry kią: ant plytų uždėta geležinė plokštė. Užkuriame ugnį.

Katas peša žąsį ir ruošia ją kepti. Plunksnas rūpestingai dedame į šalį. Iš jų mes rengiamės padaryti du pagalvėlius su įrašu: „Saldaus miegučio patrankoms griaudžiant!"

Fronto artilerijos dundesys supa mūsų prieglobstį. Liepsnos atspindžiai mirga mūsų veiduose, šešėliai šokinėja ant sienos. Kartais nuaidi duslus trenksmas, tuomet daržinė suvirpa. Tai aviacijos bombos. Vieną kartą išgirstame neaiškius riksmus. Matyt, bomba pataikė į baraką.

Dūzgia lėktuvai; pasigirsta kulkosvaidžių tratėjimas. Tačiau iš daržinės neprasiveržia nė spindulėlis šviesos, kurį būtų galima pastebėti.

Taip mudu sėdime prieš kits kitą, Katas ir aš, du kareiviai su palaikiais mundurais, ir vidurnaktį kepame žąsį. Mes daug nekalbame, bet parodome kits kitam tiek švelniausio rūpestingumo, kad turbūt vargiai jo tiek gali parodyti net įsimylėję jaunuoliai. Mes esame du žmonės, dvi menkutės gyvybės kibirkštėlės, o aplinkui naktis ir mirties viešpatija. Mes sėdime prie jos ribos, pavojų tykomi ir nuo jų pabėgę, mums per rankas teka taukai, mūsų širdys plaka išvien, ir šią valandą jose dedasi tas pats, kas ir šioje daržinėloje: švelnioje ugnies šviesoje virpėdami šmėsčioja jausmų atspindžiai ir šešėliai. Ką jis žino apie mane? Ką aš žinau apie jį? Anksčiau nė viena mudviejų mintis negalėjo būti panaši, o dabar mes sėdime priešais žąsį, jaučiame vienas antrą ir esame tokie artimi, kad net nenorime apie tai šnekėti.

Žąsis ne taip jau greit iškepa, net jeigu ji jauna ir riebi. Todėl mudu kepame pakaitomis. Vienas laisto ją taukais, o kitas tuo metu miega. Pamažu daržinėje pasklinda nuostabus kvapas.

Garsai lauke virsta ištisine juosta, sapnu, bet sąmonė dar ne visai išsijungia. Aš pusiausnūda matau, kaip Katas pakelia ir nuleidžia šaukštą; aš myliu jį, jo pečius, jo kampuotą, palinkusią figūrą ir tuo pačiu metu matau už jo miškus ir žvaigždes, ir kažkieno geras balsas ištaria žodžius, kurie mane ramina, mane, kareivį, kuris su savo dideliais batais, savo diržu ir savo duonmaišiu toks mažas po aukštu dangaus skliautu traukia nutįsusių prieš jį keliu, kuris greitai viską užmiršta ir tiktai retkarčiais būna liūdnas, kuris eina vis tolyn ir tolyn po didžiuliu naktinio dangaus stogu.

Mažas kareivis ir geras balsas, ir jeigu kas nors jį paglostytų, galbūt jis jau nebegalėtų to suprasti; šis kareivis su dideliais batais ir žemėmis apiberta širdimi, kuris žygiuoja todėl, kad avi didelius batus ir yra užmiršęs viską, išskyrus tai, kad jam reikia žygiuoti. Kas ten matyti horizonte? Ar gėlės ir kažkoks peizažas, toks ramus, jog kareiviui širdis sugrunda? Gal ten vaizdai, kurių jis neužmiršo, nes niekad jų ir nežinojo, jaudiną vaizdai ir vis dėlto jam amžinai dingę? O gal ten jo dvidešimt metų?

Ar ne drėgnas mano veidas? Kur aš dabar? Katas stovi prieš mane, jo milžiniškas sulinkęs šešėlis krinta ant manęs tarsi sveikinimas iš gimtųjų namų. Jis tyliai kažką sako, šypso ir nueina atgal prie ugnies.

Paskui jis sako:

— Iškepė.

— Taip, Katai.

Aš pasipurtau. Vidury daržinės žvilga paskrudęs kepsnys. Mes išsitraukiame sudedamąsias šakutes bei kišeninius peilius ir atsipjauname po kulšį. Mes valgome kepsnį su kareiviška duona, kurią pamirkome į padažą. Valgome palengva, pasimėgaudami.

— Skanu, Katai?

— Labai! Tau irgi?

— Labai, Katai.

Mes esame broliai ir duodame vienas kitam geriausius kąsnius. Paskui aš užsiriūkiau cigaretę, Katas — cigarą. Žasies dar daug pasiliko.

— Kažin, Katai, jeigu taip nuneštume po gabalą Kropui ir Tjadenui?

— Gera! — sako jis. Mes atpjauname porciją ir rūpestingai suvyniojame ją į laikraštį. Likučius mes, tiesą sakant, rengiamės neštis į savo baraką, bet paskui Katas nusijuokia ir ištaria tik vieną žodį:

— Tjadenas.

Aš suprantu, kad reikia paimti viską. Taip mes vykstame i vištidę prižadinti abiejų draugų. Bet pirmiau dar sutvarkome plunksnas.

Kropas ir Tjadenas palaiko mudu fata morgana. Paskui sutraška jų žandikauliai. Tjadenas burnoje sparnas, kurį jis laiko abiem rankomis tarsi lūpinę armonikėlę ir kramto. Jis užgeria taukais iš puodo ir čepsi:

— To aš niekada neužmiršiu!

Mes einame į savo baraką. Virš mūsų vėl aukštas dangus su žvaigždėmis ir apyaušrio balzganumu, ir aš einu po juo, kareivis su dideliais batais ir pilnu pilvu, mažas kareivis ankstų rytą, o greta manęs, palinkęs ir kampuotas, žingsniuoja Katas, mano draugas.

Ryto prieblandoje barako kontūrai artėja prie mūsų tarsi juodas, malonus miegas.

VI

Kalbama apie puolimą. Mes vykstame į frontą dviem dienomis anksčiau negu paprastai. Pakeliui pravažiuojame pro sviedinių sugriautą mokyklą. Išilgai jos fasado stovi dviguba, aukšta, vienas ant kito sukrautų naujutėlių, šviesių, nepoliruotų karstų siena. Jie dar kvepia sakais, pušimis ir mišku. Jų čia bus koks šimtas.

— Vis dėlto neblogai pasiruošta puolimui,— nustebeš sako Miuleris.

— Tai mums,— suniurzga Dėteringas.

— Neplepėk,— rikteli ant jo Katas.

— Džiaukis, jei tu dar gausi grabą,— šaiposi Tjadenas,— pamatysi, tokiai baidyklei kaip tu duos tik gabalą palapinės brezentos.

Kiti taip pat krečia juokus, nejaukius juokus, bet ką gi kita mes galime daryti? Juk karstai tai iš tikrųjų skirti mums. Tokie dalykai gerai suorganizuoti.

Visas frontas juda. Pirmąją naktį mes mėginame su-siorientuoti. Visur gana tylu, todėl mes girdime, kaip už priešininko fronto linijos rieda transportas, rieda be paliovos, iki pat aušros. Katas sako, kad jis rieda ne nuo

fronto, o, atvirkščiai, gabena kariuomenę į frontą — kariuomenę, šaudmenis, pabūklus.

Anglų artilerija sustiprinta, tai mes tuojau girdime. Į dešinę nuo fermos stovi mažiausiai keturios naujos 20,5 cm baterijos, o už apdaužyto topolio pastatyti minosvaidžiai. Be to, čia permesta gerokai tų mažųjų prancūziškų bestijų, kurios šauda sviediniais su daužomaisiais degtuvais.

Mūsų nuotaika prislėgta. Praėjus dviem valandoms po to, kai mes pasislėpėme blindazuose, mūsų pačių artilerija pradėjo šaudyti į mūsų apkasus. Tai jau trečias kartas per keturias savaites. Jeigu tai dar būtų tik taikymo klaida, niekas nieko nesakytų, bet čia kalti išdilę pabūklų vamzdžiai; jų sklaida tokia plati, kad sviediniai krinta kaip pakliuvus ir pasiekia net ir mūsų barą. Dėl to šiąnakt buvo sužeisti du mūsų kariai.

•

Frontas — tai narvas, kuriame, įtempus nervus, reikia laukti, kas įvyks. Mes gulime po grotomis, kurių virbai — tai granatų trajektorijos, ir įtemptai laukiame nežinios. Virš mūsų pakibęs atsitiktinumas. Kai atlekia sviedinys, aš galiu pasilenkti, — ir viskas: kur jis kris, aš negaliu nei tiksliai žinoti, nei jo paveikti.

Šitas atsitiktinumas ir padaro mus abejingus. Prieš keletą mėnesių aš sėdėjau blindaze ir lošiau skatą; po kurio laiko atsistočiau ir išėjau į kitą blindazą aplankyti pažįstamų. Kai grįžau, iš pirmojo blindazo nieko nebebuvo likę: sunkusis sviedinys jį visiškai sumalė. Aš vėl grįžau į antrąjį ir kaip tik laiku suspėjau: reikėjo padėti jį atkasti. Per šį laiką jis buvo užbertas.

Kaip atsitiktinai galiu būti nukautas, taip atsitiktinai ir išlieku gyvas. Blindaze mane gali sutraiškyti jo sienos, o plyname lauke dešimt valandų galiu išgulėti nepaliestas, nors aplink mane šėlsta ugnies uraganas. Kiekvienas kareivis tik tūkstančio atsitiktinimų dėka išlieka gyvas. Ir kiekvienas kareivis tiki ir pasitiki atsitiktinumu.

•

Mums reikia susirūpinti savo duona. Pastaruoju metu, nuo to laiko, kai apkasuose nebėra geros tvarkos, labai pagausėjo žiurkių. Dėteringas tvirtina, kad tai esąs tikriausias ženklas, jog bus visai riesta.

Čia žiurkės ypač šlykščios todėl, kad labai jau didelės. Jos yra tos veislės, kuri vadinama lavonų žiurkėmis. Jų snukiai bjaurūs, pikti ir visiškai pliki, o ilgiau pažiūrėjus į jų ilgas, plikas uodegas, gali pasidaryti bloga.

Jos, atrodo, labai alkanos. Beveik kiekvienam iš mūsų jos apgraužė duoną. Kropas tvirtai susuko ją į palapinės brezentą ir pasikišo po galva, tačiau jis negali miegoti, nes žiurkės, stengdamosi pasiekti duoną, bėginėja jam per veidą. Dėteringas nutarė parodyti savo gudrumą: jis pririšo prie lubų ploną vielą ir ant jos pakabino savo ryšulėlį su duona. Kai naktį jis užžiebė savo kišeninę lemputę, pamatė, kad viela siūbuoja į visas puses. Ant jo duonos jojo riebi žiurkė.

Pagaliau mes nusprendžiame padaryti tam galą. Tuos duonos gabalus, kuriuos apgraužė žiurkės, mes rūpestingai apipjaustome; duoną išmesti jokių būdu negalime, nes rytoj patys neturėtume ką valgyti.

Išpjautus gabalus sudedame ant grindų pačiame blindažo viduryje. Kiekvienas pasiima savo kastuvėlį ir atsigula pasirengęs kirsti. Dėteringas, Kropas ir Katas laiko paruoštas savo kišenes lemputes.

Po keleto minučių jau išgirstame krebždėjimą ir bruzdesį. Šie garsai stiprėja, ir dabar jau girdėti daugelio kojų čezėjimas. Tuomet užsidega lemputės, ir visi kerta per juodą krūvą, kuri čypdama išsisklaido. Rezultatai geri. Sukapotas žiurkės išmetame per apkasų kraštą ir vėl gulame s tykoti.

Tokios skerdynės mums pavyksta keletą kartų. Paskui žiurkės kažką pajunta, o gal užuodžia kraują. Jos daugiau nebeateina. Ir vis tiek duonos likučius nuo grindų rytojaus dieną jos išnešioja. Gretimame bare jos užpuolė dvi didelės kates ir šunį, negyvai juos užkandžiojo ir apgraužė.

•

Kitą dieną gauname Ėdamo sūrio. Kiekvienam tenka beveik po ketvirtadalį rutulio. Tai iš dalies gerai, nes sūris skanus daiktas, ir iš dalies blogai, nes iki šiol šie

dideli raudoni rutuliai visuomet rodydavo, kad mums ateina karštos dienos. Mūsų nujautimas dar sustiprėja, kai gauname ir degtinės. Išgerti tai mes ją išgeriame, bet nuotaika nuo to nepakyla.

Ištisą dieną mes lenktyniaujame šaudydami žiurkes ir bastomės kaip dvasios be vietos. Sovinių ir rankinių granatų atsargos vis papildomos. Durtuvus patikriname mes patys. Mat kai kurių iš jų bukojoje pusėje yra iškirsti danteliai kaip pjūklo. Jeigu kuris nors patenka į nelaisvę su tokiu durtuvu, jis be pasigailėjimo nugalabijamas. Gretiname fronto bare buvo rasta mūsiškių, kuriems su tokiais pjūkliniais durtuvais buvo nupjaustytos nosys ir išbadytos akys. Paskui jiems į burną ir nosį buvo privaryta pjuvenų, ir taip jie užduso.

Kai kurie naujokai dar turi tokius durtuvus; mes juos atimame ir parūpiname jiems kitus.

Tiesą sakant, durtuvai jau yra netekę savo reikšmės. Dabar užėjo mada atakuoti tik su rankinėmis granatomis ir kastuvais. Išgalastas kastuvas yra lengvesnis ir universalesnis ginklas; su juo galima ne tik durti į pasmakrę, bet pirmiausia kirsti. Toks smūgis smarkesnis, ypač jeigu pataikai pajstrižai tarp pečių ir kaklo; tuomet galima lengvai perkirsti žmogų iki pat krūtinės. Durtuvas dažnai įstringa, ir, norint jį ištraukti, reikia smarkiai atsispirti priešininkui į pilvą, o tuo metu ir pats gali lengvai gauti į pašoną. Be to, jis kartais dar ir nulūžta.

Naktį paleidžiamos dujos. Mes laukiame puolimo ir gulime su dujokaukėmis, pasiruošę jas nusimauti, kai tik pasirodys pirmasis priešo kareivio šešėlis.

Aušta rytas, tačiau nieko neįvyksta. Tiktai anoje pusėje vis dar nesiliauja šitas nervus ardantis bildesys. Traukiniai ir traukiniai, sunkvežimiai ir sunkvežimiai,— ką jie ten tiek daug ir gabena? Mūsų artilerija visą laiką šaudo į tą pusę, tačiau bildesys nenutyla ir nenutyla...

Mūsų veidai pavargę, ir mes nežiūrime į kits kitą.

— Bus kaip tuomet prie Somės, kai po viso to mus septynias dienas ir naktis laikė uraganinėje ugnyje,— niūriai sako Katas.

Nuo to laiko, kai mes čia, jis nebejuokauja, ir tai blogai, nes Katas yra senas vilkas, turįs neprastą uoslę. Tik Tjadenas džiaugiasi geru maisto daviniu ir romu; jis net mano, kad mes taip ir į užfrontę grįšime, kad nieko čia neatsitiks.

Mums jau beveik ima atrodyti, kad taip ir bus. Dienos slenka viena po kitos. Naktį aš sėdžiu klausomajame poste. Virš manęs kyla ir leidžiasi raketos ir šviečiamieji parašiutai. Aš esu budrus, mano nervai įtempti, širdis garsiai plaka. Mano akys nuolat krypta į laikrodį su šviečiančiu ciferblatu: rodyklė, atrodo, nejuda iš vietos. Akys man limpa, ir aš krutinu kojų pirštus batuose, kad neužmigčiau. Mano budėjimo metu nieko neįvyksta; tik tolydžio bilda ir bilda traukiniai anoje pusėje. Pamažu mes nusiraminame ir visą laiką pliekiamo skatą ir maušeli. Gal mums ir pasiseks.

Visą dieną padangėje tiršta aerostatų. Kalbama, kad per ataką dabar ir prieš mūsų barą bus mesti tankai ir pėstininkų lėktuvai. Tačiau tai mūsų taip nedomina, kaip pasakojimai apie naujus liepsnosvaidžius.

•

Vidurnaktį mes pabundame. Žemė dunda. Smarki ugnis pakibo virš mūsų. Mes spaudžiamės į kampus. Iš klausos atskiriame visų kalibrų sviedinius.

Kiekvienas čiumpa savo daiktus ir kas akimirksnis tikrina, ar viskas vietoje. Blindažas dreba, naktis kaukia ir svaido žaibus. Kai akimirką blyksteli šviesa, mes žvelgiame vienas į kitą ir, išblyškę bei sučiaupę lūpas, kraipome galvas.

Kiekvienas jaučia, kaip sunkieji sviediniai daužo apkasų brustverus, kaip jie rausia blindažo šlaitą ir trupina betono luitus. Kartais pajuntame duslesnį, smarkesnį smūgį, lyg prunkščiantis plėšrusis žvėris būtų dėjęs savo letena,— tai sviedinys pataikė tiesiai į apkasą. Ryta kai kurie naujokai jau pažaliavę ir vemia. Jie dar per mažai matę.

Pamažu į apkasus ima skverbtis bjauriai pilka šviesa, ir sprogimų blyksniai darosi blyškesni. Išaušo rytas. Į artilerijos ugnį dabar įsimaišo minų sprogimai. Nėra nieko siaubingesnio už šį pasiutusį viesulą. Kur jis prašvilpia, lieka tik masinis kapas.

Pamaina išeina, o į vidų sugriūva atbudėję stebėtojai, apdrabstyti purvais, virpantys. Vienas tylėdamas atsigula kampe ir valgo; kitas, pašauktas atsarginis, ima kūkčioti; oro banga, sprogimų sukelta, du kartus jį permetė per brustverą, bet jam nieko neatsitiko, tik gavo nervų šoką.

Naujokai žiūri į jį. Panašūs dalykai labai užkrečiami, ir mes turime būti pasiruošę, — vienam kitam jau pradeda virpėti lūpos. Gerai, kad jau prašvito diena; galbūt ataka įvyks priešpiet.

Ugnis nesilpnėja. Ji siekia ir mūsų užnugarį. Kiek tik galima matyt, visur tykšta purvo ir geležies fontanai. Apšaudomas labai platus ruožas.

Ataka neprasideda, bet sviediniai tebesproginėja. Mes pamažu kurstame. Beveik niekas nebekalba. Vis tiek nieko negalima suprasti.

Iš mūsų apkaso beveik nieko neliko. Daugelyje vietų jis tesiekia jau tik pusę metro gylį, visas suardytas — vienos kiaurymės, duobės ir krūvos žemių. Tiesiai prieš mūsų slėptuvę sprogsta granata. Aplinkui pasidaro tamsu. Mūsų apkasą užvertė, ir mes turime išsikasti. Po valandos įėjimas vėl laisvas, ir mes jaučiamės kiek ramiau, *nes* turėjome darbo.

Pas mus įlipa kuopos vadas ir praneša, kad du blindažai sugriauti. Jį matydami, naujokai nusiramina. Jis sako, kad šiandien vakare bus mėginama atgabenti valgio.

Tai šiočia tokia paguoda. Niekas, išskyrus Tjadoną, apie tai ir negalvojo. Tai jau esama šiočia tokio ryšio su išoriniu pasauliu; jeigu rengiamasi atgabenti valgio, vadinasi, ne taip jau blogai, galvoja naujokai. Mes negriauname jų iliuzijų, nes žinome, kad valgis — lygiai tiek pat svarbus dalykas kaip ir šaudmenys, ir tik todėl jį reikia trūks plyš atgabenti.

Tačiau iš pirmo karto nieko neišeina. Siunčiama antra grupė. Ji taip pat grįžta be nieko. Pagaliau šio reikalo imasi Katas, tačiau net ir jis grįžta nieko nepesęs. Pro šią ugnį niekas negali prasmukti — net uodas ir tas snapo ne prakištų.

Mes tvirčiau susiveržiame diržus ir kramtome kiekvieną kąsnį triskart ilgiau negu paprastai. Tačiau vis tiek duonos neužtenka; iš alkio mums stačiai žarna žarną ryja. Vieną riekę aš dar turiu; minkštimą suvalgau, o plutą palieku duonmaišyje; kartkartėmis jos ir pagraūžiu.

•

Naktis nepakenčiama. Mes negalime užmigti, žiūrime sustingusiu žvilgsniu priešais save ir snūduriuojame. Tja-

denas apgailestauja, kad apgraužtus duonos gabalėlius išgaišino žiurkėms. Mums reikėjo juos pasilikti, ir tiek. Dabar kiekvienas juos suvalgytų. Mums trūksta ir vandens, tačiau dar galima kęsti.

Paryčiu, dar su patamsiu, pas mus kyla subruzdimas. Pro įėjimą išiveržia būrys bėgančių žiurkių ir greitai lipa sienomis aukšty. Kišeninės lemputės apšviečia šiuos besiblaškančius padarus. Visi rėkia, keikiasi ir kapoja žiurkes. Tai išsiveržia daugelį valandų kaupęsis įsiutimas ir neviltis. Veidai perkreipti, rankos tik kerta ir kerta, gyvulėliai čypia. Taip įsismaginome, kad jau sunku liautis,— nedaug tereikia, kad šoktume ant kito.

Šis pykčio prasiveržimas išbaigė mūsų jėgas. Mes gulime ir vėl laukiame. Tikras stebuklas, kad mūsų blindaže dar nėra nuostolių. Tai vienintelė iš nedaugelio gilių slėptuvių, kurios tebėra išlikusios.

Pas mus įsliaužia puskarininkis; jis atneša kepaliuką duonos. Vis dėlto trims žmonėms pasisekė prasmukti naktį ir atnešti šiek tiek maisto. Jie papasakojo, kad tokio paties stiprumo ugnis siekianti iki mūsų artilerijos pozicijų. Tiesiog mįslė, iš kur priešas ėmė tiek pabūklų.

Mes turime laukti, vis laukti. Vidurdienį atsitinka tai, ko aš ir tikėjaisi. Vieną naują išrinka priepuolis. Aš jau seniai stebėjau, kaip jis neramiai griežia dantimis ir gniaužo kumščius. Jau pakankamai esame matę tokių užguitų žvilgsnių, tokių išsprogusių akių. Paskutinėmis valandomis jis tik iš pažiūros buvo nurimęs. Jis susmuko pats savyje lyg sutrešęs medis.

Dabar jis atsistoja, nepastebimai šliaužia per blindą, valandėlę padelsia ir paskui metasi prie įėjimo. Ai apsiverčiu ant kito šono ir paklausiu:

— Kurgi tu dabar?

— Aš tuoj grįšiu,— sako jis ir nori praeiti pro mane.

— Truputį palauk, ugnis silpnėja.

Jis pasiklauso, ir valandėlei jo akys nušvinta. Paskui jos vėl apsiblausia kaip pasiutusio šuns, ir jis tylėdamas stumia mane į šalį.

— Palūkėk, drauguži,— šaukiu aš.

Katąs pakelia galvą. Tuo metu, kai naujokas nustumia mane, jis stveria jį, ir mudu tvirtai jį laikome. Kareivis tuojau pradeda dūkti:

— Leiskit mane, išleiskit mane, aš noriu išeiti iš čia!

Jis nieko neklauso, blaškosi ir mušasi, jo burna apsi putojusi, iš jos tyška beprasmiški žodžiai, kuriuos jis

pusiau nuryja. Tai tokia baimė, kai žmogus bijo pasilikti blindaze,— jam atrodo, kad jis čia uždus, ir jis trokšta tik vieno: kaip nors ištrūkti iš čia. Jeigu mes jį išleistume, jis dumtų niekur nesislėpdamas, kur kojos neša. Jis ne pirmas.

Naujokas labai dūksta ir jau stulpu pastatė akis, todėl mes priversti jį aplūpti, kad vėl ateitų į protą,— kito nieko nebelieka. Mes padarome tai greitai ir negailestingai ir pasiekiamo, kad jis tuo tarpu vėl ramiai sėdi. Kiti naujokai, matydami šią sceną, išblyško; reikia tikėtis, kad tai juos atbaidys nuo panašių dalykų. Ši kanonada per baisi vargšams vaikinams; iš naujokų paskirstymo punkto jie pateko stačiai į tokį pragarą, kuriame net ir senas kareivis gali pražilti.

Troškus blindazo oras po šio įvykio mus dar labiau erzina. Mes sėdime tarsi savo kape ir tik laukiame, kad mus užbertų.

Staiga šiurpus kauksmas ir akinantis blykstelėjimas, blindazas subraška iki pačių pamatų,— į jį pataikė sviedinys, laimė, lengvas, ir betono mūras išlaikė. Girdėti metalinis žvangesys, sienos svyruoja, šautuvai, šalmai, žemė, purvas ir dulkės lekia į viršų. Į vidų veržiasi tiršti sieros dūmai. Jeigu mes būtume sėdėję ne tvirtai pastatytame blindaze, o kurioje nors iš tų būdelių, kurios statomos pastaruoju metu, tai nė vienas nebūtume išlikę gyvas.

Tačiau ir dabar užtenka bėdos. Anas naujokas vėl ima siautėti, prie jo prisideda dar du kiti. Vienas iš jų ištrūksta ir pabėga. Mes tuo tarpu kamuojamės su dviem kitais. Aš metuosi paskui pabėgėlį ir galvoju, ar nepašauti jam kojos, bet tuo metu kažkas kaukdamas atlekia ant manęs, aš krintu ant žemės, o kai atsistoju, apkaso siena jau aplipusi karštomis skeveldromis, mėsgaliais ir uniformos skiautėmis. Aš šliaužiu atgal į blindazą.

Pirmasis, atrodo, iš tikrųjų pamišo. Kai tik mes jį paleidžiame, jis lekia tarsi ožys, atstato kaktą į sieną. Naktį reikės pamėginti nugabenti jį į užnugarį. Tuo tarpu jį taip surišame, kad būtų galima tučtuojau paleisti, kai prasidės ataka.

Katą pasiūlo sulošti skatą,— vis tiek nėra kas daugiau veikti, gal nuo to bus lengviau. Tačiau iš to nieko neišeina,— mes gaudome ausimis kiekvieną sviedinį, kuris tik arčiau sprogs, ir darome klaidas skaičiuodami

kirčius arba supainiojame kortas. Lošimą tenka mesti. Mes sėdime lyg kokiam nežmoniškai bildančiame katile, kuris iš visų pusių daužomas.

Dar viena naktis. Dabar mes jau atbukę nuo įtempimo. Tai mirtinas įtempimas, kai atrodo, jog kažkas atšipusiu peiliu tau drasko nugaros smegenis. Kojos nebenori klausyti, rankos dreba, kūnas pavirtęs tiktai plona oda, po kuria tūno sunkiai tramdoma beprotybė, slypi kiekvienu metu galįs nesuvaldomai prasiveržti nenutildomas klyksmas. Mes jau nebeturime kūno, nebeturime raumenų, mes jau nebegalime pažvelgti į kits kitą, bijodami pamatyti ką nors netikėto, ką nors siaubingo. Mes kietai sučiaupiname lūpas. Tai praeis... tai praeis... Gal dar išliksime.

•

Urnai artimieji sprogimai nutyla. Sviediniai tebekrinta, bet jie dabar atitraukti atgal, mūsų apkasų nebesiekia. Mes čiumpame rankines granatas, metame jas prieš blindą ir šokame laukan. Kanonada liovėsi, užtat užpakaly mūsų šėlsta užtveriamoji ugnis. Ataka prasideda.

Niekas nepatikėtų, kad šioje sviedimų išraustoje dykumoje dar galėtų būti žmonių; tačiau dabar visur ii apkasų išnyra šalmai, o penkiasdešimt metrų nuo mūsų jau pastatytas kulkosvaidis, kuris tuojuo ima tratėti.

Vielų užtvaros sudraskytos. Vis dėlto jos dar gali šiek tiek sulaikyti priešininką. Mes matome artėjant atakuojančius. Mūsų artilerija pliekia. Trata kulkosvaidžiai pyška šautuvai. Atakuojantieji vis artėja. Hajė ir Kropas ima mėtyti rankines granatas. Jie mēto kiek galėdami greičiau, mes jas padavinėjame jiems jau ištraukę saugiklių kaiščius. Hajė numeta šešiasdešimt metrų, Kropas — penkiasdešimt, tai jau išbandyta ir labai svarbu. Puolėjai bėgdami ne kažin ką gali padaryti, pirma jiems reikia priartėti prie mūsų bent per trisdešimt metrų.

Mes jau matome perkreiptus veidus ir plokščius šalmus. Tai prancūzai. Jie pasiekia vielų užtvaros likučius ir jau turi gerokai nuostolių. Šalia mūsų esantis kulkosvaidis išguldo visą grandinę; paskui jis ima springti, ir prancūzai prieina arčiau.

Aš matau, kaip vienas iš jų, aukštai iškėlęs veidą, griūva ant spygliuotos vielos. Kūnas sudrimba, rankos

iškyla, tarsi jis rengtųsi melstis. Paskui kūnas visiškai nukrinta, ir tiktai per alkūnes nutrauktos rankos palieka kyboti ant vielų.

Tą akimirsnį, kai mes imame trauktis, nuo žemės priešais mus pakyla trys veidai. Po vienu iš šalmų — tamsi smaila barzdelė ir dvi akys, išmeigtos į mane. Aš pakeliu ranką, bet negaliu mesti granatos į šias keistas akis; vieną padūkusį akimirsnį lyg cirke sukasi visas mūsų aplink mane ir šias dvi akis, kurios vienintelės atrodo man nejudančios; paskui krusteli galva, pakyla ranka, ji daro kažkokį judesį, ir mano granata lekia ten, į tas akis.

Mes bėgame atgal, verčiame spygliuotas užtvaras į apkasą ir mėtome į užpakalį granatas, kurių sprogimai dengia mūsų atsitraukimą. Iš artimiausių pozicijų pleškina kulkosvaidžiai.

Mes virtome pavojingais žvėrimis. Mes nekovojame, mes ginamės nuo sunaikinimo. Mes svaidome granatas ne į žmones,— iš kur mes šį akimirsnį žinome, kas ten? Mus vejasi pati mirtis, kuri turi rankas ir šalmus, pirmą kartą po trijų dienų mes galime pažvelgti į ją į veidą, pirmą kartą po trijų dienų mes galime gintis nuo jos, mus suėmė beprotiškas pasiutys, mes nebe tos bejėgės aukos, kurios laukia ant ešafoto, mes galime griauti ir žudyti stengdamiesi išsigelbėti, išsigelbėti ir atkeršyti.

Mes priglundame už kiekvieno kampo, už kiekvieno spygliuotos vielos pastovo ir, prieš bėgdami toliau, sviedžiame po atakuojančiųjų kojomis granatą po granatos. Granatų sprogimų trenksmas smarkiai atsimuša į mūsų rankas ir kojas. Mes bėgame susirietę kaip katės, pagauti šios bangos, kuri padaro mus žiaurius, paverčia plėšikais, žmogžudžiais, pasakyčiau — pačiais velniais, kuri, sukeldama mumyse baimę, įniršį ir troškimą gyventi, padaugina mūsų jėgas, kuri padeda mums išsigelbėti ir įveikti mirtį. Jeigu su puolančiaisiais eitų ir tikrasis tavo tėvas, tu nedelsdamas trenktum granatą ir jam į krūtinę!

Priešakinius apkasus užleidžiame. Bet argi tai dar apkasai? Jie nusiaubti, sunaikinti, iš jų teliko atskiros dalys, duobės, kurias jungia eigos, granatų išrausos, ir viskas. Bet priešininko nuostoliai didėja. Jis nesitikėjo tokio pasipriešinimo.

•

Artēja vidurdienis. Saulē kepina, prakaitas graužia akis, mes jī šluostomēs rankove, kartais ant jos pasirodo ir kraujas. Sudūluoja pirmas šiek tiek sveikesnis apkasas. Jis užimtas ir paruoštas kontrataakai, i jī priimami ir mes. Mūsų artilerija atidengia galingą ugnį ir sulaiko priešininko ataką.

Atakuojančiųjų eilės užpakalyje mūsų sustoja. Jie negali eiti i priekį. Mūsų artilerija sužlugdo ataką. Mes nekantriai laukiame. Ugnis peršoka šimtą metrų toliau, ir mes vėl veržiamės i priekį. Šalia manęs vienam grandiniui nutraukia galvą. Jis dar pabėga keletą žingsnių, o iš jo kaklo lyg fontanas trykšta kraujas.

Iki grumtynių vyras prieš vyrą neprieiname, nes priešininkas turi trauktis. Mes vėl pasiekiamo savo apkasų likučius ir per juos einame toliau.

O, šios kontratakos! Jau pasieki žmogus saugias atsargines pozicijas, norėtum išliaužti i jas ir dingti, o čia staiga reikia apsisukti ir vėl eiti i tą siaubą. Jeigu šį akimirksnį mes nebūtume automatai, pasiliktume gulėti, bejėgiai, bevaliai. Bet kažkas mus vėl traukia pirmyn, mes einame be noro, tačiau beprotiškai ištūžę ir įsiutę, mes norime žudyti, nes tie ten dabar yra mūsų mirtini priešai, jų šautuvai ir granatos nukreipti prieš mus, jeigu mes nesunaikinsime jų, jie sunaikins mus!

Nepavargsta, atbukę automatai juda ruda žeme, išrausta, sutrūkinėjusia ruda žeme, kuri riebiai blizga saulės spinduliuose; mūsų šniokštavimas — tai viduje atsisukančios spyruoklės čirškimas, mūsų lūpos išdžiūvusios, galva sunkesnė kaip po naktinio girtuokliavimo. Mes svirduliuojame pirmyn, ir i mūsų sušaudytas* sudraskytas sielas skausmingai ryškiai įsisiurbia ta ruda žemė su riebia saule ir besiraitančiais iš skausmo bei negyvais kareiviais, kurie čia guli, lyg taip ir turėtų būti, kurie griebia mums už kojų ir rėkia, kai mes per juos šokinėjame.

Mes nieko nebejauciame vienas kitam, ir kai mūsų užguitas žvilgsnis krinta ant kurio iš draugų, jī vos bepažistame. Mes esame bejausmiai negyvėliai, kuriems kažkoks fokusininkas, kažkoks pavojingas raganius vėl suteikia galią bėgti ir žudyti.

Vienas jaunas prancūzas atsilieka. Mes pavejame jį, jis iškelia rankas, vienoje, dar turi revolverį. Nežinia, ko jis nori, ar šauti, ar pasiduoti. Kastuvo smūgis perskelia

Jam veidą. Kitas prancūzas, tai pamatęs, mėgina bėgti toliau, durtuvas griekštelėjęs įsminga jam į nugarą. Jis pašoka ir, išskėtęs rankas, plačiai išžiojęs rėkiančią burną, svirduliuoja tolyn, o jo nugaroje supasi durklas. Trečiasis numeta šautuvą ir atsitupia užsidengęs rankomis akis. Jis pasilieka su keletu kitų belaisvių nunešti sužeistųjų.

Taip vydamiesi, mes staiga atsiduriame ties priešininko pozicijomis.

Mes taip prisivijome bėgančius priešininkus, kad mums pavyksta pasiekti jų apkasus beveik kartu su jais. Dėl to mūsų nuostoliai nedideli. Dar sutrata kažkoks kulkosvaidis, tačiau granata jį tuoj nutildo. Vis dėlto ir tų kelių sekundžių užteko, kad penkiems mūsų kareiviams būtų peršauti pilvai. Katas trenkia buože vienam iš likusių nesužeistų kulkosvaidininkų, sugrūdamas veidą į košę. Kitus nudurtame, nesusėjęs jiems pačiupti rankinių granatų. Paskui mes godžiai išgeriame vandens iš aušintuvų.

Visur trakši vielų karpomosios žirklys, bilda ant užtvarų metamos lentos, mes šokinėjame per siauras eigas į apkasus. Hajė vienam milžiniškam prancūzui suvaro į kaklą savo kastuvą ir meta pirmąją granatą; keletą sekundžių mes pasiliekame už brustvero, paskui tiesi apkaso dalis prieš mus pasidaro tuščia. Dar viena granata nušvilpia įstrižai per kampą ir praskina mums kelią; bėgdami mėtome į blindažus ryšulius granatų, žemė dreba, dunda, rūksta ir vaitoja, mes klumpame ant gličių mėsgalių, ant minkštų kūnų, aš parkrintu ant sudraskyto pilvo, ant kurio guli nauja, švari karininko kepurė.

Kautynės nutyla. Sąlytis su priešu nutrūksta. Mes čia ilgai išsilaikyti negalime, todėl artilerijos dengiami turime trauktis į savo pozicijas. Vos tai sužinoję, stačiagalviais šokame į artimiausius blindažus,— prieš pasitraukiant mums dar reikia pasičiupti konservų, kokie tik paklius po ranka, ir pirmiausia skardinių su sūdyta jautiena bei sviestu.

Grįžtame laimingai. Tuo tarpu priešininkas atakos nepakartoja. Visą valandą gulime, sunkiai alsuojame ir ilsimės visai nesikalbėdami. Esame tiek nusivarę, kad, būdami ir labai išalkę, visai nepagalvojame apie konservus. Tik palengva daromės vėl panašūs į žmones.

Sūdytos jautienos konservai, pagrobti iš priešo, pagarsėję visame fronte. Kartais jie būna net pagrindinis

mūsų netikėtų atakų tikslas, nes maitina mus, apskritai paėmus, prastai, ir mes nuolat alkani.

Iš viso nučiupome penkias skardines. Taip, anoje S pusėje žmonės bent dorai aprūpinami. Nėra ko nė lyginti su mūsų badmiriais, kuriuos šeria runkelių marmeladu; mėsos ten — nors sprog bevalgydamas, netingėk tik ranką ištiesti. Hajė, be to, nujojo dar ilgą prancūzišką bandą ir užsikišo už diržo kaip kastuvą. Vienas jos galas truputį kruvinas, bet tai galima nupjauti.

Tikra laimė, kad mes dabar galime gerai pavalgyti,— mums dar reikės daug jėgų. Sočiai pavalgyti yra toks pat vertingas daiktas kaip geras blindazas; štai kodėl mes taip godžiai puolame prie valgio,— juk tai gali išgelbėti mūsų gyvybę.

Tįadenas dar nutvėrė dvi gertuves konjako. Mes leidžiame jas aplinkui.

•

Prasideda vakaro palaima. Artinasi naktis, iš granatų išneštų duobių kyla rūkas. Atrodo, lyg ten būtų pilna paslaptingų vaiduoklių. Balta migla bailiai slankioja aplinkui, kol išdrįsta iššliaužti per kraštą. Paskui ilgos juostos ima driektis nuo duobės į duobę.

Vėsu. Aš esu sargyboje ir, įsmeigęs akis, žiūriu į tamsą. Jaučiuosi silpnai, kaip visuomet po atakos, ir todėl man sunku būti vienam su savo mintimis. Tai, tiesą sakant, ne mintys,— tai atsiminimai, kurie mane užplūdo silpnumo valandėlę ir nuteikia kažkaip keistai.

Į padangę kyla raketos, ir aš matau vaizdą: vasaros vakaras, aš stoviu dengtoje katedros galerijoje ir žiūriu į aukštus rožių krūmus, žydinčius viduryje mažo sodelio, kuriame palaidoti kapitulos kanauninkai. Aplinkui stovi kryžiaus kelių statulos. Daugiau čia nėra nė gyvos dvasios; ši žydinčių keturkampį supa gili tyla, saulė šildo storas pilkas plytas, aš uždedu ant jų ranką ir pajuntu šilumą. Virš skalūno stogo dešiniojo kampo į dulsvą, švelnią vakaro mėlynę stiebiasi žalias katedros bokštas. Tarp saulės nutviekstų kolonėlių, iš visų pusių supančių galeriją,— vėsi paunksnė, kokios būna tik bažnyčiose; aš stoviu tenai ir galvoju, kad, sulaukęs dvidešimt metų, pažinsiu tuos painius daiktus, kurie susiję su moterimis.

Tas vaizdas yra gąsdinamai arti, jis net paliečia mane, kol išnyksta tvykstelėjus kitai raketai.

Aš čiumpu savo šautuvą ir pastatau jį tiesiai. Vamzdis aprasojęs, aš tvirtai suspaudžiu jį ranka ir pirštais nutrinu drėgmę.

Mūsų miesto pakraštyje, tarp pievų, ant upelio kranto augo eilė aukštų, senų topolių. Jie buvo iš tolo matyti ir, nors stovėjo tik vienoje pusėje, buvo vadinami Topolių aleja. Mes pamėgome juos dar maži būdami, jie kažkodėl traukė mus, dienų dienas praleisdavome prie jų ir klausydavomės tylaus jų ošimo. Mes sėdėdavome po jais ant upelio kranto, nukorę kojas į šviesias, skubančias bangeles. Tyras vandens kvapas ir vėjo daina topolių šakose kerėdavo mūsų vaizduotę. Mes labai juos mėgome, dar ir dabar smarkiau ima plakti mano širdis, kai prieš akis šmėsteli anų dienų vaizdas.

Nuostabu, kad visi atsiminimai, kurie mus aplanko, turi dvi ypatybes. Jie visuomet alsuoja tyla, tai yra ryškiausia jų ypatybė, ir net tuomet, kai tikrovėje ne visai taip buvo, jie vis tiek dvelkia tyla. Tai begarsės vizijos, kurios kalba su tavimi žvilgsniais ir gestais, be žodynų ir tylėdamos, o jų tylėjimas yra toks sukrečiantis, jog verčia mane timptelėti savo rankovę ir tvirčiau suspausti šautuvą, kad nepasiduočiau vilionei ištirpti šioje tyloje, kurioje mano kūnas norėtų išsiplėtoti ir lengvai išnykti, susiliejęs su tomis tyliomis galiomis, kurių nesiekia mūsų tikrovė.

Jos tokios tylios yra todėl, kad mes nesuprantame, kas yra tyla. Fronte nėra tylos, o fronto galia siekia taip toli, kad mes niekuomet neišeiname iš jos ribų. Net ir tuose formavimo punktuose bei poilsio vietose, kur yra toliau užfrontėje, mūsų ausyse visuomet skamba gaudesys ir duslus sprogimų trenksmas. Mes niekad neatsiduriame taip toli, kad to visko nebegirdėtume. Tačiau šiomis dienomis bildesys buvo nepakenčiamas.

Toji tyla kalta, jog praeities vaizdai sukelia ne tiek troškimus, kiek liūdesį, didžiulį, neaprėpiamą maudulį. Jie buvo, bet jie niekad nebegrįš. Jie praėjo, tai jau kitas pasaulis, į kurį mums nebėra kelio. Kareivinių aikštėse tie praeities vaizdai sukeldavo maištingą, laukinį troškimą, tuomet jie dar buvo su mumis susieti, mes priklausėme jiems ir jie mums, nors mes buvome ir atskirti. Jie išnirdavo su kareivių dainomis, kurias mes dainuodavome žygiuodami į rikiuotės pamokas; iš vienos pusės — rytmečio gaisai, iš antros — juodas miško siluetas; tada tai buvo ryškūs atsiminimai, kurie dar gyveno mumyse ir kildavo iš mūsų pačių.

Bet čia, apkasuose, mes jų netekome. Jie jau nebepabunda mumyse; mes esame mirę, o jie stovi toli akiratyje, jie yra mūsų vizija, paslaptingas atspindys, kuris mus aplanko, kurio mes bijomės ir kurį beviltiškai mylime. Jie yra stiprūs, ir mūsų troškimas yra stiprus; bet jie yra nepasiekiami, ir mes tai žinome. Jų laukti yra taip pat tuščia, kaip tikėtis tapti generolu.

Net jeigu mus ir gražintų į tuos kraštus, kur prabėgo mūsų jaunystė, mes beveik nebežinotume, ką ten veikti. Švelnios ir slaptos galios, kurios iš jų plaukė į mus, nebegali prisikelti. Mes būtume tarp tų vaizdų ir vaikščiotume po tuos kraštus; mes juos atsimintume ir mylėtume, ir jaudintume s juos pamatę. Bet tai būtų tas pat kaip ir susimąstymas prie žuvusio draugo fotografijos: tai jo bruožai, tai jo veidas, ir mūsų atmintyje atgytų tų dienų iliuzija, kada dar buvome kartu; bet tai vis tiek ne jis pats.

Mes jau nebebūtume susiję su tomis vietomis, kaip kad buvome susiję anksčiau. Juk mus traukė į jas ne todėl, kad mes suvokėme jų grožį ir savotišką jų nuotaiką,— ne, mes stačiai jutome, jog sudarome vieną visumą su visais mūsų būties daiktais ir įvykiais, jutome brolišką artumą jiems, išgyvenome tokį jausmą, kuris mūsų kartą atskyrė nuo kitų kartų ir darė mūsų tėvų pasaulį mums šiek tiek nesuprantamą; juk mes buvome kažkaip švelniai visą savo širdį atidavę šitoms vietoms, ir kiekviena smulkmena visuomet buvo tarpsnis kelyje, einančiame į begalybę. Galbūt tai buvo tikrai mūsų jaunystės privilegija; mums atrodė, kad pasaulyje nėra nieko, kas turėtų t^avo ribas, ir mums nė į galvą netoptelėdavo, kad visam kam ateina galas; mūsų kraujyje slėpėjo laukimas, suliejęs mus su mūsų dienų tėkme.

Šiandien mes klaidžiotume gimtosiose mūsų jaunystės vietose kaip turistai. Mes sudegėme faktų ugnyje, mes mokame atskirti daiktus tik kaip pirkliai ir suprantame neišvengiamumą kaip mėsinkinai. Mes jau nebe tie nerūpestingi berniokai, mes pasidarėme baisiai abejingi. Galbūt mes ten grįšime; bet ar mes gyvensime?

Mes esame bejėgiai kaip pamesti vaikai ir patyrę kaip seniai, mes esame šiurkštūs ir liūdni, ir paviršutiniški,— aš manau, kad mes esame pražuvę.

•

Man šalta rankoms, ir per odą bėga šiurpuliai, nors naktis šilta. Tik rūkas yra vėsus, šitas klaikus rūkas, kuris apgaubia prieš mus gulinčius negyvėlius ir iščiulpia iš jų paskutinius, kažkur dar slypinčius gyvybės likučius. Rytoj jie bus išblyškę ir pažaliavę, o jų kraujas sustings ir pajuos.

Raketos vis dar tebekyla į padangę ir negailestingai apšviečia suakmenėjusį peizažą, kuris yra pilnas kraterių ir spindi šalta šviesa kaip mėnulis. Kraujas, sruvenantis po mano odą, neša į mano mintis baimę ir nerimą. Mintys nusilpsta ir dreba, jos nori šilumos ir gyvybės. Jos negali ištverti be paguodos ir apgaulės, jos susipainioja išvydusios nuogą nevilties vaizdą.

Aš girdžiu tarškant katiliukus ir tuojau smarkiai užsinoriu šilto valgio,— nuo jo man pasidarytų geriau, ir aš nusiraminačiau. Sunkiai prisiverčiu palaukti, kol mane kas pakeis.

Paskui nueinu į blindą ir	ten randu dubenėlį su
kruopų koše. Ji riebi ir skani,	aš valgau ją palengva.
Bet vis dar nepratariu žodžio,	nors kiti yra nusiteikę
geriau, nes ugnis nutilo.	

•

Dienos eina viena po kitos, ir kiekviena valanda yra nesuvokiama ir kartu savaime suprantama. Atakos keičiasi su kontratakėmis, ir granatų išraustame lauke tarp apkasų kaupiasi nukautieji. Sužeistuosius, kurie guli nelabai toli, mums dažniausiai pavyksta nunešti. Tačiau kai kuriems tenka ilgai pagulėti, ir mes girdime juos mirštant.

Vieno mes veltui ieškome dvi dienas. Matyt, jis guli kniūpsčias ir negali apsiversti. Kitaip negalima paaiškinti, kodėl mes jo nerandame,— mat, jei kas rėkia prispaudęs burną prie žemės, tai labai sunku nustatyti kryptį.

Turbūt jam pataikyta į tokią vietą, kur žaizda būna ypač skaudama,— ji nėra tokia sunki, kad žmogus tučtuojau netektų jėgų ir pusiau apsvaigęs užgestų, ir ne tokia lengva, kad jis galėtų pakelti skausmą, vildamasis vėl pasveikti. Katas mano, kad jam arba sutrupintas dubuo, arba peršautas stuburas. Krūtinė, matyti, nesužeista, nes tuomet jis nepajęgtų taip rėkti. Jeigu būtų su-

žeistas į kurią kitą vietą, jis galėtų šliaužti, ir mes jį pamatytume.

Palengva sužeistasis užkimšta. Nelaimė, jo balsas skamba taip, kad niekaip negalima nustatyti, iš kurios pusės jis girdėti. Pirmąją naktį mūsų žmonės tris kartus eina jo ieškoti. Kartais jiems atrodo, kad jau nustatė kryptį, ir jie pradeda ten šliaužti, bet vos tik pamėgina vėl pasiklausyti, balsas suskamba visai kur kitur.

Mes ieškome iki aušros, bet veltui. Dieną vietovę gerai apžiūrime pro žiūronus; niekur nieko nematyti. Kitą dieną riksmas jau tylesnis; matyti, perdžiūvo sužeistojo lūpos ir burna.

Tam, kuris jį suras, mūsų kuopos vadas pažadėjo duoti be eilės atostogų ir dar pridėti tris dienas. Tai didelis paskatinimas, bet mes ir be šito padarytume viską, kas tik galima, nes riksmas yra siaubingas. Katas su Kropu net popiet išeina dar kartą paieškoti. Albertui beieškant buvo peršautas ausies spenelis. Bet viskas veltui, jie grįžo be nieko.

Be to, galima aiškiai suprasti, ką sužeistasis rėkia. Iš pradžių jis visą laiką šaukėsi tik pagalbos; antrą naktį, matyti, jam pakilo karštis, — jis kalbasi su savo žmona ir vaikais, ir mes dažnai išgirstame Elizės vardą. Šiandien jis tik verkia. Vakare jau girdėti tik karkimas. Bet dar visą naktį jis tyliai dejuoja. Mes girdime tai aiškiai, nes vėjas pučia į mūsų apkasais. Iš ryto, kai jau manėme, kad jis seniai visai nurimo, mus dar kartą pasiekia priešmirtinis gargaliavimas...

Dienos karštos, o nukautieji guli nelaidoti. Mes negalime visų išnešti, nežinome, ką su jais daryti. Juos laidoja granatos. Kai kurių pilvai išsipučia lyg balionai. Jie šnypščia, gurgia ir juda. Juose kelia triukšmą dujos.

Dangus mėlynas ir giedras. Vakare darosi tvanku, ir iš žemės kyla karštis. Kai vėjas papučia į mūsų pusę, jis atneša kraujo tvaiką, sunkų ir šleikščiau salsvą tvaiką, kylantį iš duobių, kuriose pūva lavonai; jis primena chloroformo ir puvesių mišinį, nuo jo darosi šleikštu ir verčia vemti.

.

Naktys pasidaro ramios, ir mes pradėdame medžioti varinius granatų žiedus ir šilkinčius prancūzų šviečiamųjų raketų parašiutėlius. Kodėl taip visi gaudo tuos vari-

nius žiedus, tiesą sakant, niekas tikrai nežino. Jų rinkėjai tikrai tvirtina, kad tai esąs labai vertingas daiktas. Yra žmonių, kurie turi prisirinkę tiek daug šitų žiedų, jog, kai mes grįžtame į užfrontę, jie eina trilinki susirietę nuo savo naštos.

Tik Hajė pasako, kam jis juos renka: jis žada juos pasiųsti savo sužadėtinei vietoj keliaraiščių. Tai išgirde, fryzai, žinoma, leipsta juokais; jie susiriesdami plekši sau per kelius — tai bent juokas, šimts pypkių, tai bent turi tas Hajė liežuvį! Ypač negali susivaldyti Tjadenas; jis laiko rankoje didžiausią žiedą ir tolydžio kaisioja į jį koją, norėdamas parodyti, kiek dar lieka laisvos vietos.

— Klausyk, Ha j e, bet kokios jos kojos! Tai bent ko jos! — jo mintys pakyla kiek aukščiau: — O užpakalis, kas per užpakalis... kaip... kaip dramblio.

Jis niekaip negali nurimti:

— Su tokia ne pro šalį būtų paišdykauti, šimts per kūnų...

Hajė spindi iš džiaugsmo, kad jo sužadėtinė taip giriama, ir trumpai išreiškia savo pasitenkinimą:

— Taip, atsakanti merga!

Šilkiniai parašutėliai — praktiškesnis daiktas. Iš trijų arba keturių,— nelygu krūtinė,— išeina palaidinė. Mudu su Kropu juos vartojame vietoj nosinių. Kiti siunčia namo. Jeigu moterys pamatytų, į kokius pavojus mes dažnai lendame rankiodami tuos plonus skudurėlius, jos ne juokais išsigąstų.

Katą užklumpa Tjadeną tuo metu, kai tas ko ramiausiai mėgina nuimti žiedą nuo nesprogusio sviedinio. Bet kuriam kitam sviedinys būtų sproges, o Tjadenas, kaip visuomet, turi laimės.

Kartą visą priešpietį prieš mūsų apkasą žaidžia du drugeliai. Tai kopūstinukai,— jų sparneliai geltoni su raudonais taškučiais. Kas čia juos atnešė,— kiek tik akis išmato, aplinkui nėra jokio augalo, jokios gėlės. Drugeliai pailsi ant kaukolės dantų. Tokie pat nerūpestingi kaip ir jie yra paukščiai, kurie jau seniai priprato prie karo. Kas rytas virš fronto juostos pakyla viversiai. Prieš metus matėme juos dargi perinčius, ir jiems pavyko išsivesti jaunikius.

Žiurkės nebelanko mūsų apkasuose. Jos dabar nusikraustė į priekį, ir mes žinome kodėl. Jos tunka; kur tik pamatome bent vieną, mes šauname į jas. Naktimis anoje pusėje mes vėl girdime ratų bildesį. Dienomis vyksta tik-

tai normalus apšaudymas, ir mes galime pasitaisyti apkasus. Pramogų taip pat netrūksta,— tuo pasirūpina lakūnai. Gausios jų kautynės kasdien pritraukia nemaža publikos.

Bombonešiai mums patinka, o žvalgybos lėktuvų neapkenčiame kaip maro,— jie užtraukia ant mūsų artilerijos ugnį. Praėjus porai minučių nuo jų pasirodymo, pasipila šrapneliai ir granatos. Dėl to vieną dieną mes netenkame vienuolikos žmonių, iš jų penkių sanitarų. Du iš jų taip sudirbti, kad Tjadenas sako, jog juos galima su šaukštu nugramdyti nuo apkaso sienos ir palaidoti katiliuke. Trečiam nutraukta kūno apačia su kojomis. Jis stovi, atsirėmęs krūtine į apkaso sieną, nukautojo veidas pageltęs kaip citrina, barzdoje dar rusena cigaretė. Ji rusena, kol, pasiekusi lūpas, šnypšdama užgęsta.

Nukautuosius mes laikinai suguldome į didelę duobę. Ten jau trys eilės guli viena ant kitos.

•

Staiga vėl sugriaudžia patrankos. Netrukus mes vėl sėdime nieko neveikdami ir įtemptai laukiame.

Ataka, kontrataka, smūgis, kontrsmūgis — tai tik žodžiai, bet kiek daug jie slepia! Mes netenkame daug žmonių, daugiausia naujokų. Į mūsų barą vėl atsiunčiamas pastiprinimas. Tai vienas iš naujųjų pulkų, beveik ištiesai paskutiniųjų šaukimų jaunuoliai. Jie labai menkai paruošti. Prieš patekdami į frontą, vos spėjo gauti šiokių tokių teorinių žinių. Tiesa, jie žino, kas yra rankinė granata, bet neturi jokios nuovokos, kaip reikia slėptis, o svarbiausia, visai nemato priedangos. Norint, kad jie pamatytų žemės kauburėlį, jis turi būti ne žemesnis kaip pusės metro.

Nors pastiprinimas mums ir labai reikalingas, tačiau iš tų naujokų daugiau bėdos negu naudos. Siame sunkiame kautynių rajone jie yra bejėgiai ir krinta kaip musės. Šiandieninė pozicinė kova reikalauja žinių ir patyrimo, reikia gerai pažinti vietovę, ausis turi gerai skirti įvairius sviedinius, jų lėkimo ir sprogo garsą, reikia sugebėti iš anksto nustatyti vietą, kur jie kris, žinoti, kiek lekia jų skeveldros ir kaip nuo jų apsisaugoti.

Šis naujasis papildymas, aišku, apie tai dar beveik nieko nežino. Jis nykte nyksta,— naujokai beveik nesu-

geba atskirti šrapnelio nuo granatos, patrankos ir kulkosvaidžiai juos šienauje šienauja, nes jie, baikščiai klausydamiesi, kaip kaukia dideli, ne tokie pavojingi sviediniai, sprogsią toli užpakaly, neišgirsta tyliai zvimbiant mažų bjaurybių, kurių skeveldros ištykšta pažemiu. Užuoat išsisklaidę į visas puses, jie grūdasi į krūvą kaip avys, ir netgi sužeistus juos lakūnai nupyškina lyg zuikius.

Mes gerai žinome šiuos vargšus šunyčius išblyškusiais kaip griežtis veidais, suleistomis į žemę rankomis, matome, kokie jie pasigailėtina narsūs, kada, nepaisydami nieko, eina pirmyn ir grumiasi su priešininku, mes žinome šituos šaunius vargšus šunyčius, kurie taip įbauginti, kad nedrįsta net garsiai rėkti ir, gulėdami su sudraskytomis krūtinėmis ir pilvais, su nutrauktomis kojomis ir rankomis, tyliai dejuoja šaukdamiesi savo motinų, ir tučtuojau nutyla, kai tik kas žvilgteli į juos!

Jų negyvi, pūkuoti smulkūs veidai yra netekę bet kurios išraiškos, nelyginant mirusių vaikų.

Kartėlis sugniaužia gerkle, žiūrint, kaip jie pašoka, bėga ir krinta. Įmanytum, išluptum juos, kad jie tokie kvaili, arba paimtum ant rankų ir išneštum iš čia, kur jiems ne vieta. Jie nešioja pilkus mundurus, kelnes ir batus, tačiau daugumai uniforma yra per didelė, ji kažkaip karo ant jų; jų pečiai per siauri ir kūnas per menkas, nebuvo tokios uniformos, kuri tiktų šiam vaikiškam ūgiui.

Kiekvienam kritusiam senam kareiviui tenka nuo penkių iki dešimties naujokų.

Daug jų paguldo staigi dujų ataka. Jie dar nėra tiek patyrę, kad nujaustų, kas jų laukia. Viena blindąžą randame pilną pamėlynavusių veidų ir pajuodusių lūpų. Vienoje duobėje jie per anksti nusiėmė kaukes; jie nežinojo, kad dujos dugne ilgiausiai išsilaiko; pamatę viršuje kitus be dujokaukių, jie nusiplėšė ir savąsias ir dar pakankamai įkvėpė dujų, kad susidegintų plaučius. Jų būklė beviltiška, jie miršta nuo kraujoplūdžio ir dusulio priepuolių.

•

Aš staiga akis į akį susidūriau su Himelštosu. Mes priglundame tame pačiame blindąže. Sulaikę kvapą, visi guli šalia vienas kito ir laukia, kol reikės pulti į ataką.

Nors esu labai susijaudinęs, vis dėlto, bėgant laukan, man šauna į galvą mintis: o kodėl niekur nematau Himelštosos? Greit vėl išoku į blindą ir randu jį ten; jis guli kampe, kulkos truputį nudrėkštas, ir simuliuoja sužeistą. Jo veido išraiška kaip apkulto. Jį ištiko baimės priepuolis,— juk ir jis čia naujokas. Tačiau mane įsiutina, kad jaunučiai naujokai atakuoja, o jis čia.

— Lauk! — sušniokščiu aš.

Jis nepajuda iš vietos, jo lūpos trūkčioja, ūsai dreba.

— Lauk! • - pakartoju aš.

Jis suriečia kojas, prisiglaudžia prie sienos ir iššiepia dantis kaip šuo.

Aš griebiu jį už rankos ir noriu pastatyti. Jis suunkščia. Mano nervai neišlaiko. Čiumpu jį už gerklės, purtau tarsi maišą, net galva maskatuoja į visas puses, ir šaukiu stačiai į veidą:

— Niekše, ar tu eisi lauk? Tu šunie, tu kailialupy, pasislėpti nori?

Jo akys pasidaro stiklinės, aš imu daužyti jo galvą į sieną.

— Galvijau!—Spiriu jam į šoną. — Kiaule! — Stumiu jį link durų, galva į priekį.

Kaip tik pro šalį bėga nauja mūsiškių grandinė. Su jais yra ir leitenantas. Jis pamato mus ir sušunka:

— Pirmyn, pirmyn, neatsilikti!

Ir ko negalėjo padaryti mano smūgiai, tą padaro šie žodžiai. Himelštosas išgirsta viršininko balsą, tartum pabudęs apsižvalgo ir pasiveja atakuojančius.

Aš bėgu paskui ir matau, kaip jis dumia pasišokėdamas. Jis vėl tapo tuo šauniuoju kareivinių Himelštosų; jis net pavijo leitenantą ir dabar bėga toli visų priekyje.

•

Uraganinė ugnis, užtveriamoji ugnis, ugnies uždangos, minos, dujos, tankai, kulkosvaidžiai, rankinės granatos — tai vis tik žodžiai, bet juose slypi visas pasaulio siaubas.

Mūsų veidai nušašę, mūsų mintys nusiaubtos, mes mirtinai pavargę; kai prasideda ataka, ne vieną reikia mušti kumščiais, kad pabustų ir pultų kartu su visais; akys karščiuoja, rankos subraižytos, keliai kruvini, alkūnės nudaužytos.

Kiek laiko praėjo? Savaitės — mėnesiai — metai? Ne^ tik dienos. Laikas bėga — mes matome tai žiūrėdami į bespalvius mirstančiųjų veidus; mes stiprinamės iš katiliukų, bėgame, mėtome granatas, šaudome, žudome, gulime ant žemės; mes nusilpome ir atbukome, ir mus palaiko vien tai, kad čia yra dar silpnesnių, dar labiau atbukusių, dar didesnių bejėgių, kurie, išplėtę akis, žiūri į mus kaip į dievus, kartais sugebančius pabėgti nuo mirties.

Tomis trumpomis valandomis, kai fronte ramu, mes juos mokome: „Matai ten tą sukutį? Tai mina atlekia. Gulėk ramiai, ji kris ten, toliau. O jeigu ji lekia štai taip, tai mauk! Nuo jos galima pabėgti.“

Mes mokome juos pagauti klastingų mažųjų sviedinių zvimbimą, kurio beveik negirdėti; jie turi jį pažinti tarp viso dundesio, kaip uodo zyzimą; mes aiškiname jiems, kad šie mažieji yra pavojingesni už didžiuosius, kuriuos galima išgirsti jau iš tolo. Mes parodome jiems, kaip slėptis nuo lėktuvų, kaip apsimesti nukautu, kada priešas įsiveržia į apkasus, kaip mesti rankinę granatą, kad ji sprogtų prieš pusę sekundės nukrisdama ant žemės; mes mokome juos žaibo greitumu kristi į duobę, gelbėjantis nuo brizantinių sviedinių, pademonstruojame, kaip su ryšuliu rankinių granatų išardyti apkasą, aiškiname, ar priešininko, ar mūsų rankinės granatos ilgiau, dega prieš sprogdamos, atkreipiame jų dėmesį į dujinių granatų toną ir parodome jiems visas gudrybes, kaip galima išsigelbėti nuo mirties.

Jie atidžiai klausosi, tai klusnūs vyrukai, bet kai tik. vėl reikia eiti į mūšį, iš susijaudinimo dažniausiai padaro ne taip.

Haję Vesthusą sanitarai išneša su perplėšta nugara; pro žaizdą matyti, kaip su kiekvienu atsikvėpimu pulsuoja plaučiai. Aš dar suspėju paspausti jam ranką.

— Baigta, Pauliau,— sudejuoja jis ir iš skausmo kanda sau į ranką.

Mes matome žmones, kurie dar gyvi, nors jiems trūksta galvos; mes matome bėgančius kareivius, kuriems nutrauktos abiejų kojų pėdos; jie kepėstuoja ant kruvinų aptriušintų blauzdikaulių iki artimiausios duobės; vienas grandinis du kilometrus nušliaužia ant rankų, vilkdamas paskui save sutrupintas kojas; kitas eina į tvarstymo punktą, rankomis spausdamas iš pilvo besiveržiančias žarnas; matome žmones be burnos, be smakro, be

veido; randame vieną kareivį, kuris, nenorėdamas nukraujuoti, dvi valandas laikė sukandęs dantimis savo rankos arteriją; teka saulė, ateina naktis, granatos švilpia, gyvenimas baigtas.

Užtat sklypelis išraustos žemės, kuri mes giname, vis tiek išlaikytas, kad ir kokia didelė priešo persvara; atidavėme tik kelis šimtus metrų. Tačiau kiekvienam metrui tenka vienas nukautas.

•

Mus pakeičia kiti. Ratai rieda po mumis, mes stovime sunkvežimiuose, pavargę ir atbukę, ir, išgirdę šuktelėjimą: „Dėmesio — laidai!“, priklaupiame. Kai mes važiavome pro tas vietas, buvo vasara, medžiai dar žaliavo, dabar jie atrodo rudeniškai, ir naktis pilka ir drėgna. Mašinos sustoja, mes išlipame — nedidelis būrelis, kuriame susimaišę daugelio padalinių likučiai. Iš šonų stovi tamsios žmogystos ir šaukia pulkų, kuopų numerius. Ir kiekvieną kartą pašaukus atsiskiria saujelė, visai mažutė saujelė purvinų, išblyškusių kareivių, baisiai maža saujelė, menkutės liekanos.

Štai kažkas pašaukia mūsų kuopos numerį, iš balso galima pažinti, kad tai mūsų kuopos vadas,— vadinasi, jis liko gyvas, tik ranka parišta. Mes prieiname prie jo, ir aš pažįstu Katą ir Albertą, mes sustojame greta, suremiame pečiais ir žiūrime vienas į kitą.

Dar ir dar kartą girdime šaukiant mūsų numerį. Šauk nešaukęs, vis tiek neišgirs tie, kurie ligoninėse ir duobėse.

Ir dar kartą:

— Antroji kuopa, pas mane! Paskui

tyliau:

— Daugiau iš antrosios kuopos nieko nėra?

Jis patyli, ir jo balsas prikimęs, kai paklausia:

— Tai visi? — ir sukomanduoja: — Paeiliui išsiskaičiuok!

Aušta rytas; kai mes vykome į frontą, buvo dar vasara, ir mūsų buvo šimtas penkiasdešimt vyrų. Dabar mums šalta, jau ruduo, lapai šnara, pavargę balsai plazdena ore: „Pirmas— antras— trečias— ketvirtas..." ir, priėję iki trisdešimt antro, nutyla. Tyla trunka ilgai, pagaliau balsas paklausia:

— Daugiau nėra? — palaukia ir paskui tyliai sako: — Būriais...— bet nutraukia ir užbaigia: — Antroji kuopa...— su dideliu vargu: — Antroji kuopa — žengte marš I Laisvai!

Viena eilė, tik viena trumpa eilė žingsniuoja anksti rytą.

Trisdešimt du vyrai.

VII

Šį kartą mus atitraukia toliau negu paprastai, į naujų persiuntimo punktą, kur mus performuos. Mūsų kuopai reikia daugiau kaip šimto vyrų papildymo.

Kai neatliekame tarnybos pareigų, mes bastomės ir dykinėjame. Po dviejų dienų pas mus atvyksta Himelštosas. Pabuvus apkasuose, jo pasipūtimas dingo. Jis siūlo susitaikyti. Aš sutinku, nes mačiau, kaip jis išnešė Haję Vesthusą, kuriam buvo perplėšta nugara. Be to, jis tikrai protingai kalba, ir todėl mes neturime nieko prieš, kad jis mus pakviestų į kaviną. Tik Tjadenas žiūri į jį su nepasitikėjimu ir santūriai.

Tačiau ir jis pasiduoda, kai Himelštosas pasisako, kad pavaduosias išeinantį atostogų virėją. Norėdamas tai įrodyti, jis tuojau duoda mums du svarus cukraus ir pusę svaro sviesto asmeniškai Tjadenui. Jis net pasirūpina, kad kitas tris dienas mes būtume pasiūsti į virtuvę skusti bulvių ir runkelių. Ten jis mus vaišina puikiausiais karininkų valgiais.

Taip mes tuo tarpu vėl turime viską, ko reikia kareivio laimei: gerą maistą ir ramybę. Kaip reikiant pagalvojus, tai nedaug. Prieš porą metų mes už tai būtume save baisiai niekinę. Dabar esame beveik patenkinti. Prie visko galima priprasti, net ir prie apkasų.

Šis pripratimas padeda mums tariamai labai greitai viską užmiršti. Užvakar mes dar buvome ugnyje, šiandien paikiojame ir trankomės po apylinkes, rytoj vėl eisime į apkasus. Iš tikrųjų mes nieko nepamirštame. Kol turime būti čia, karo lauke, kiekviena praėjusi fronto diena nugrimzta į sielą kaip akmuo, nes tos dienos per sunkios,

kad būtų galima tuojau jas apgalvoti. Jeigu mes tai darytume, atsiminimai nužudytų mus; šiaip ar taip, aš jau spėjau štai ką pastebėti: siaubą galima pakelti, kol tu pasiduodi savo likimui, bet jis tave nužudo, jeigu tik imi apie jį galvoti.

Kaip, eidami į priešakines linijas, mes tampame žvėrimis, nes tiktai tokiu būdu galime išlikti gyvi, lygiai taip ilsėdamiesi mes virstame paviršutiniškais aštrialiežuviais ir tinginiais. Kitaip elgtis mes negalime, nieko čia nepadarysi. Žūt būt norime gyventi; todėl negalime varginti savęs jausmais, kurie, galbūt puošia žmogų taikos metu, bet čia yra veidmainiški. Kemerichas mirė, Hajė Vesthusas miršta, daug bus bėdos paskutiniojo teismo dieną su Hansu Krameriu, kuriam tiesiai pataikė sviedinys,— jo kūną reikės lipdyti iš gabaliukų; Martensas nebeturi kojų, Mejeris nukautas, Marksas nukautas, Bejeris nukautas, Hemerlingas nukautas, šimtas dvidešimt vyrų guli ligoninėse sužeisti, tai vis velniškai liūdni dalykai, bet kas mums, juk esame gyvi. Jeigu būtume galėję juos išgelbėti, o, tuomet būtų visai kita kalba,— mums būtų buvę viskas vis tiek, mes būtume ėję kad ir į patį pragarą, tegul dėl to būtume ir patys galvas paguldę; mat esame pasiutusiai šaunūs vyrai, jei tik norime; baimės beveik nepažįstame, mirties siaubą — taip, tačiau tai yra kas kita, tai grynai fizinis jausmas.

Bet mūsų draugai yra mirę, mes negalime jiems padėti, jie turi ramybę, o kas žino, kas dar mūsų laukia? Tad mes norime išsitiesti ir miegoti, arba ryti, kiek tik telpa, ir gerti bei rūkyti, kad tos valandos nebūtų tokios tuščios. Gyvenimas trumpas.

•

Fronto siaubas kažkur prasmenga, kai tik nusigręžiame nuo jo, ir mes stengiamės įveikti jį, krėsdami nepadorius ir piktus juokus; jei kas miršta, tai apie jį sakoma, kad užraukė subinę, ir tokiu tonu kalbame apie viską. Tai gelbėja mus nuo pamišimo. Kol mes taip į viską žiūrime, galime priešintis.

Bet mes nieko neužmirštame! Visa, ką rašo kariniai laikraščiai apie neprilygstamą kareivių humorą, kad jie, vos spėję grįžti iš uraganinės ugnies, jau rengia pasišokimus, yra didžiausia nesąmonė. Mes juokaujame ne to-

dėl, kad turime humoro, bet esame priversti turėti humoro, nes kitaip pražūtume. Be to, taip per daug ilgai negali trukti, kas mėnesį humoras darosi vis kartesnis.

Ir aš žinau: visa tai, kas dabar, kol mes esame kare, nugrimzta sieloje kaip akmuo, po karo vėl iškils, ir tik tuomet prasidės kalba apie tuos dalykus, ir nuo tos kalbos priklausys gyventi ar mirti.

Dienos, savaitės, metai, praleisti priešakinėse linijose, sugriš dar kartą, ir tuomet prisikels nukauti mūsų draugai ir žygiuos su mumis, mūsų galvos bus aiškios, mes turėsime tikslą ir žygiuosime kažkur petys į petį su nukautais draugais, mums iš paskos trauks fronte praleisti metai. Bet prieš ką, prieš ką?

•

Šioje apylinkėje prieš kurį laiką buvo fronto teatras. Ant vienos lentinės tvoros dar tebekybo margos spektaklių afišos. Mudu su Kropu stovime prieš vieną tokią afišą ir, akis išplėtę, žiūrime į ją. Mums atrodo neįtikima, kad pasaulyje dar būtų tokių dalykų. Ten atvaizduota mergaitė šviesia vasarine suknele, susijuosusi raudonu lakuotu dirželiu. Viena ranka ji atsirėmusi į turėklus, kitoje laiko šiaudinę skrybėlę. Ji mūvi baltomis kojinėmis ir avi baltus batukus, grakščius batukus su sagtimis ir aukštais kulniukais. Už jos spindi mėlyna jūra su putotomis bangų keteromis, šalia į sausumą įsirėžusi šviesi įlanka. Tai labai puiki mergaitė, siaura nosimi, raudonomis lūpomis ir ilgomis kojomis, neįsivaizduojamai švari ir išpuoselėta; ji tikriausiai maudosi du kartus per dieną, ir jos panagėse niekuomet nebūna purvo. Nebent kartais viena kita paplūdimio smiltelė.

Šalia jos stovi vyras, baltomis kelnėmis, mėlynu švarku ir jūreivio kepure, tačiau jis mus domina daug mažiau.

Mergaitė ant lentinės tvoros mums atrodo kaip stebuklas. Mes buvome visai pamiršę, kad pasaulyje yra kas panašaus, ir dabar dar ne visai tikime savo akimis. Šiaip ar taip, jau keletas metų, kai mes nieko panašaus nesame matę, nieko panašaus, kas bent iš tolo galėtų lygintis su šia mergeite, tokia linksma, gražia ir laiminga. Tai yra taika, mes susijaudinę jaučiame, kad tokia jinai ir turi būti.

— Tik pažiūrėk, kokie lengvi batukai, su jais ji negalėtų nė kilometro nužygiuoti,— sakau aš ir čia pat pasijuntu kvailai pasakęs, nes tik beprotis gali galvoti apie žygiavimą, matydamas toki pavaikslą.

— Kiek jai galėtų būti metų? — klausia Kropas,

— Daugiausia dvidešimt dveji, Albertai,— nusprendžiu aš.

— Tuomet ji būtų vyresnė už mus. Jai ne daugiau kaip septyniolika, sakau tau!

Šiurpuliai nueina mums per kūną.

— Albertai, tai būtų puiku, ar ne? Jis linkteli.

— Namie ir aš turiu baltas kelnės.

— Ką ten baltos kelnės,— sakau aš,— bet kokia mer gaitė!..

Mes apžiūrinėjame vienas kitą nuo galvos iki kojų. Daug čia nėra į ką žiūrėti, abiejų uniforma išblukusi, sulopyta ir nešvari. Nėra ko čia ir lyginti.

Todėl pirmiausia mes nugramdome nuo lentinės tvoros jauną vyrą su baltomis kelnėmis, atsargiai, kad nesugadintume mergaitės. Vis dėlto tai jau šis tas. Paskui Kropas siūlo:

— Galėtume nueiti apsivalyti nuo utėlių.

Iš pradžių aš ne visai sutinku, nes nuo to nukenčia daiktai, o utėlių po poros valandų vėl atsiranda. Tačiau, kai dar geriau įsižiūriname į pavaikslą, sutinku eiti. Aš siūlau dar daugiau:

— O gal pavyktų gauti švarius marškinus?..

Albertas kažkodėl sako:

— Autai būtų dar geriau.

— Galbūt ir autai. Einam pažiūrėti, gal juos išsikei sim į ką nors.

Bet tuo metu kažkoks galas atneša Lėrą ir Tjadeną; jie apžiūri afišą, ir pokalbis tučtuojau darosi nešvankus. Lėras pirmutinis iš mūsų klasės turėjo santykių su moterimis ir pasakodavo apie tai jaudinančių smulkmenų. Jis savaip žavisi mergaitės pavaikslu, Tjadenas jam pritaria kiek įmanydamas.

Jų kalbos mums nekelia ypatingo pasibjaurėjimo. Kas neblevyzgoja, tas ne kareivis; tik šiuo metu mūsų prie to kažkaip netraukia, todėl mes nueiname į šalį ir traukiame į dezinfekcinį punktą su tokiu jausmu, lyg eitume į puikiausią vyriškų rūbų siuvyklą.

Namai, kuriuose mes įkurdinti, stovi netoli nuo kanalo. Anapus kanalo telkšo kūdros, aplink kurias auga topoliai; anapus kanalo yra ir moterų.

Mūsų pusėje namai evakuoti. Anoje pusėje kartais dar matyti ir gyventojų.

Vakare mes maudomės. Ir štai krantu ateina trys moterys. Jos eina palengva ir nenusigrežia, nors mes ir be maudymosi kelnaičių.

Lėras joms šūkteli. Jos juokiasi ir sustoja pažiūrėti į mus. Darkyta prancūzų kalba mes šūkaujame joms sakinius, kokie tik mums ateina į galvą, šūkaujame painiodamiesi, skubėdami, kad tik jos nenueitų. Tai ne kažkokie komplimentai, bet iš kurgi mes juos imsime?

Viena iš jų liekna, tamsi. Kai ji juokiasi, matyti, kaip blizga jos dantys. Jos judesiai staigūs, sijonas laisvai plaikstosi apie kojas. Nors vanduo ir šaltas, mes esame nusiteikę itin pakiliai ir stengiamės jas sudominti, kad tik nenueitų. Mes mėginame juokauti, ir jos atsakinėja mums, nors mes jų ir nesuprantame; mes juokiamės ir mojam joms. Tjadenas protingesnis. Jis nubėga namo, atsineša kepaliuką kareiviškos duonos ir laiko ją iškėlęs.

Tai turi didelį pasisekimą. Jos linkčioja galvomis ir moja, kad mes pereitume į kitą pusę. Bet mes to padaryti negalime. Pereiti į kitą krantą uždrausta. Ant visų tiltų stovi sargybos. Be leidimo nieko nepadarysi. Todėl mes stengiamės išaiškinti, kad jos ateitų pas mus; bet jos purto galvas ir rodo į tiltus. Jų irgi nepraleidžia.

Jos apsisuka ir palengva eina kanalo pakrante aukštyn. Mes lydime jas plaukdami. Paėjusios keletą šimtų metrų, jos pasuka į šalį ir rodo į namą, kuris dunkso toliau nuo kranto, pasislėpęs tarp medžių ir krūmų. Lėras klausia, ar jos ten gyvena.

Jos juokiasi: taip, tai jų namas.

Mes joms šaukiame, kad mėginsime ateiti, jei tik sargybiniai mūsų nepamatys. Naktį. Šią naktį.

Jos iškelia rankas, sudeda jas, prisiglaudžia veidu prie jų ir užmerkia akis. Jos suprato. Lieknoji juočkė padaro kelis šokio žingsnius. Blondinė čiulba:

— Duona... gerai...

Mes karštai patvirtiname, kad duonos atnešime. Ir dar kitų gerų daiktų; mes vartome akis ir vaizduojame tuos daiktus rankomis. Lėras vos neprigeria besistengda-

imas pavaizduoti „dešrigalį“. Jeigu reikėtų, mes pažadėtume joms visą maisto sandėlį. Jos nueina dažnai grįžčiodamos. Mes išlipame į savo krantą ir žiūrime, ar jos tikrai eina į tą namą, — juk galbūt jos apgaudinėja mus. Paskui plaukiame atgal.

Be leidimo nieko neleidžia per tiltą, todėl naktį kanalą tiesiog plaukte perplauksime. Imame jaudintis ir negalime nurimti. Mes nestygstame vietoje ir einame į kantiną. Ten kaip tik yra alaus ir kažko panašaus į punšą.

Geriamo punšą ir pasakojamės nebūtus dalykus. Kiekvienas mielai tiki pasakotoju ir nekantriai laukia savo eilės norėdamas ką nors dar smagiau nuriesti. Mūsų rankos kažkokios neramios, mes dumiamo vieną cigaretę po kitos, pagaliau Kropas sako:

— O kodėl mes negalėtume nunešti ir cigarečių?

Tuomet įsidedame cigaretes į kepures ir saugojame jas ten.

Dangus pasidaro žalias lyg nenunokęs obuolys. Mes esame keturiose: o eiti galime tik trise; todėl mums reikia atsikratyti Tjadenų, ir tol jį vaišiname romu bei punšu, kol jis ima svirduliuoti. Kai sutemsta, mes grįžtame į savo namą, vesdamiesi Tjadeną viduryje. Mes degte degame nuotykių aistros pagauti. Man ta lieknoji juočkė, — jau pasidalyta ir nutarta.

Tjadenas krinta ant savo čiužinio ir ima knarkti. Kiek palaukus, jis nubunda ir taip klasingai nusišypso mums, jog mes išsigąstame ir pagalvojame, kad jis mus apmovė, ir veltui mes vaišinome jį punšu. Paskui jis vėl krinta ir miega toliau.

Kiekvienas iš mūsų paima po visą kepaliuką kareiviškos duonos ir suvynioja ją į laikraštį. Kartu įpakuojame cigaretes ir dar tris geras porcijas kepeninės dešros, kurią gavome šiandien vakare. Tai jau visai padori dovana.

Tuo tarpu viską sukišame į savo batus; mat batus mums vis tiek reikia pasiimti, kad ten, kitoje pusėje, neužliptume ant spygliuotos vielos ir šukių. Kadangi į kitą krantą vis tiek turėsime plaukti, drabužių mums nė nereikia. Pagaliau juk tamsu ir eiti netoli.

Mes išvykstame rankose nešdamiesi batus. Greitai lendame į vandenį ir plaukiame aukštiekninki, laikydami batus su dovanomis virš galvų.

Pasiekę kitą krantą, atsargiai išlipame, išimame paketus ir apsiauname batais. Daiktus paimame po pažas-

timi. Šlapi, nuogi, tik su batais, tekini leidžiamės toliau. Namą surandame tuojau. Jis tamsuoja krūmuose. Lėras> užkliuvęs už šaknies, suklumpa ir užsigauna alkūnė.

— Niekai,— linksmai sako jis.

Langinės uždarytos. Mes vogčiomis apeiname namą ir mėginame pro plyšius pažvelgti į vidų. Paskui pradėdame nekantrauti. Kropas staiga ima būkštauti:

— O kas, jeigu ten pas jas įlindęs koks majoras?

— Tuomet mes tuojau maunam šalin,— šaiposi Lėras,— o mūsų pulko numerį tegul perskaito štai čia,— ir pliaukšteli sau per užpakalį.

Išorinės durys neužrakintos. Mūsų batai kaukši gana garsiai. Kažkur atsidaro durys, pro jas išsiveržia šviesa, kažkokia moteris išsigandusi sušunka. Mes šnibždame: „Tss, tss... camarade... bon ami..."¹ ir maldaujamai iškeliame savo paketus.

Dabar pasirodo ir abi kitos, durys atsidaro visai, ir šviesa nutvieskia mus. Jos mus pažįsta, ir visos trys nesulaikomai juokiasi iš mūsų aprangos. Jos stovi tarpduryje ir raitosi iš juoko. Kokie gracingi jų judesiai!

— Un moment!²

Jos dingsta ir išmeta mums kažkokių skarmalus, kad turėtume kuo šiaip taip iš bėdos prisidengti. Po to mums jau leidžiama įeiti į vidų. Kambaryje dega maža lempa, čia šilta ir truputį dvelkia kvepalais. Mes išvyniojame savo paketus ir atiduodame joms. Jų akys blizga,— matyt, kad jos alkanos.

Paskui mums visiems pasidaro truputį nesmagu. Lėres gestu paragina valgyti. Tuomet jos vėl pagyvėja, atneša lėkštes ir peilius ir puola prie valgio. Prieš dedamos į burną griežinėlių kepeninės dešros, jos pakelia jį į viršų apžiūri susižavėjusios, o mes išdidžiai sėdime šalia.

Jos be perstojo mala savo kalba, mes nedaug ką te suprantame, bet girdime, kad tai draugiški žodžiai. Galbūt mes atrodome joms labai jauni. Lieknoji juočkė glosto man plaukus ir kalba, ką visuomet kalba visos prancūzės:

— La guerre... grand malheur... paurves garçons...'

Aš tvirtai laikau jos ranką ir lūpomis paliečiu jo? delną. Pirštai suima mano veidą. Visai prie pat savo

¹ Draugas... geras bičiulis... (*piane*).

* Valandėlė! (*piane*).

' Karas... didelė nelaimė... vargšai berniukai... (*piane*).

veido aš matau jaudinančias jos akis, švelniai rudą odą ir raudonas lūpas. Tos lūpos taria žodžius, kurių aš nesuprantu. Aš ne visiškai suprantu, ir ką sako jos akys, — jos žada daugiau, negu mes, čia eidami, tikėjomės.

Salia yra daugiau kambarių. Eidamas aš matau Lėrą; jis tvirtai apkabinęs savo blondinę ir garsiai juokiasi. Juk jis visa tai jau žino. O aš, aš nieko nebežinau, mane užlieja kažkoks nepatirtas, tylus ir nesuvaldomas jausmas, ir aš visas jam atsiduodu. Mano norai yra keistai sumišę iš geismo ir troškimo nugrimzti į užmirštį. Man ima svaigti galva, čia nėra nieko, į ką galėčiau atsiremti. Savo batus mes palikome už durų, jų vietoj jos davė" mums šlepetes, ir dabar aš neturiu nieko, kas galėtų man grąžinti kareivio pasitikėjimą savimi ir įžūlumą: nei šautuvo, nei diržo, nei munduro, nei kepurės. Aš krintu į nežinomybę, — kas bus, tas bus, — vis tiek man truputį baisu.

Kai lieknoji juočkė galvoja, jos antakiai kruta; o kai ji kalba, jie nejuda. Taip pat kartais garsas nepavirsta visu žodžiu, jis nutrūksta arba, pusiau ištartas, perlekia per mane kaip tilto arka, kaip kelias, kaip kometa. Ką aš apie tai žinojau? Ką aš apie tai žinau dabar?.. Šios svetimos kalbos žodžiai, kurių aš beveik nesuprantu, mane migdo, pusiau apšviestas kambarys su rudomis sienomis išnyksta, ir tiktai palinkęs ties manim veidas gyvena ir švyti mieguistoje tyloje.

Koks įvairus gali būti veidas, jei dar prieš valandą jis buvo tau svetimas, o dabar palinko ties tavim ir žada švelnumą, kuris kyla ne iš jo, bet sruvena iš nakties, iš pasaulio ir iš kraujo, ir tik atsispindi tame veide. Tas švelnumas užlieja visus daiktus kambaryje, ir viskas aplinkui pasikeičia, darosi nepaprasta; ir aš beveik jaučiu pagarbą savo šviesiai odai, kai ant jos krinta lempos šviesa ir kai ją glosto vėsi rusva ranka.

Kaip nepanašu viskas kareivių viešnamiuose, į kuriuos mums leidžiama eiti ir kur reikia stovėti ilgoje eilėje. Aš nenorėčiau jų atsiminti; bet jie nenoromis lenda man į galvą, ir aš išsigąstų, nes galbūt niekadės nebegalėsiu atsikratyti šiais atsiminimais.

Bet štai pajuntu lieknosios juočkės lūpas ir nekantriai siekiu jų, užmerkiu akis ir norėčiau, kad kartu išnyktų viskas — ir karas, ir siaubas, ir šlykštybės, ir kad aš pabusčiau jaunas ir laimingas; aš atsimenu mergaitės

paveikslą afišoje, ir akimirksnį man atrodo, jog mano gyvenimas priklausys nuo to, ar aš ją laimėsiu. Ir aš dar labiau spaudžiuosi prie apkabinusių mane rankų,— gal įvyks koks stebuklas...

Paskiau mes vėl kažkaip visi susitinkame. Lėras labai pakilios nuotaikos. Mes širdingai atsisveikiname ir išispiriame į savo batus. Nakties oras vėsina įkaitusius mūsų kūnus. Tamsoje stūkso ir ošia topoliai. Danguje ir kanalo vandenyje spindi mėnulis. Mes nebėgame, mes dideliais žingsniais einame šalia vienas kito.

Lėras sako:

— Už tai buvo verta atiduoti kepaliuką duonos.

Aš nesiryžtu kalbėti, ir man visai nelinksma.

Staiga išgirstame žingsnius ir užlendame už krūmo. Žingsniai artėja, kažkas eina visai arti pro mus. Mes matome nuogą, tik su batais, kareivį, visai kaip ir mes, po pažastimi jis turi paketą ir dumia kiek įkabindamas. Tai Tjadenas taip skuodžia. Jau jis išnyko mums iš akių.

Mes juokiamės. Rytoj jis keiksis.

Niekieno nepastebėti, mes pasiekiame savo čiužinius.

•

Mane šaukia į raštinę. Kuopos vadas įteikia man atostogų pažymėjimą, bilietą ir palinki laimingos kelionės. Aš pažiūriu, kiek dienų gaunu atostogų. Septyniolika dienų — keturiolika atostogų ir trys kelionės. Tai per mažai, ir aš klausiu, ar negalėčiau kelionei gauti penkias dienas. Bertinkas parodo į mano pažymėjimą. Tik dabar aš pamatau, kad man nereikia tučtuojau grįžti į frontą. Pasibaigus atostogoms, aš turiu vykti į kursų vienoje iš užfrontės stovyklų.

Kiti man pavydi. Katas duoda gerų patarimų, kaip išsisukti nuo fronto.

— Jeigu galvą ant pečių turėsi, ten ir liksi.

Tikrai sakant, man būtų maloniau, jeigu galėčiau važiuoti tik po kokios savaitės,— mat tiek laiko mes dar išbusime čia, o čia gana gerai.

Suprantama, kantinoje aš turiu pastatyti butelį draugams. Mes visi truputį išgėrėme. Man pasidaro liūdna; manęs čia nebus šešias savaites, tai, žinoma, didelė laimė, tačiau kas bus, kai sugrįšiu? Ar juos visus dar tebe-

rasiu čia? Hajės ir Kemericho jau nebėra; kieno dabai eilė?

Mes geriame, ir aš žiūriu į kiekvieną paeiliui. Albertas sėdi šalia manęs ir rūko, jis smagiai nusiteikęs, mudu visuomet būdavome kartu; priešais kiūkso Katas, jo pečiai nusmukę, nykščiai platūs ir balsas ramus; toliau Miuleris su atsikišusiais dantimis ir lojamu juoku; Tjadenas su pelės akimis; Lėras, kuris užsiaugino barzdą ir atrodo kaip keturiasdešimties metų.

Virš mūsų galvų plaukia debesys dūmų. Koks ten kareivis be tabako! Kantina — tai ramus prieglobstis, alus čia ne vien gėrimas, tai ženklas, kad galima ramiai ištiesti sąnarius ir pasiraivyti. Mes taip ir darome: susėdame ištiesę toli prieš save kojas, maloniai spjaudome aplinkui, net gražu žiūrėti. Kaip keistai visa tai atrodo, jeigu rytoj reikia išvažiuoti!

Naktį mes dar kartą nukeliamume anapus kanalo. Aš beveik bijau pasakyti liekna jai juočkiai, kad išvykstu ir kad, kai grįšiu, mes tikriausiai būsime kur nors kitur, ir, vadinasi, daugiau su ja nebesimatysime. Bet ji tik linkčioja, ir neatrodo, kad per daug dėtusi tai į širdį. Iš pradžių aš negaliu to doriai suprasti, bet paskui suvokiui, kas čia yra. Matyti, Lėro tiesa: jei eičiau į frontą, būčiau vėl išgirdęs „pauvre garcon“; o atostogininkas — tas jai mažai rūpi, tai ne taip įdomu. Na, ir trauk ją velniai su visu jos zyzimu ir visais plepalais! Žmogus tikiesi stebuklo, o paskui pamatai, kad viską daro tik kepaliukas kareiviškos duonos.

Kitą rytą, apsivalęs dezinfekciniame punkte, aš žygiuoju į fronto stotį. Albertas ir Katas palydi mane. Sustojimo vietoje mes išgirstame, kad traukinio reikės palaukti keletą valandų. Mano palydovai turi grįžti į tar-nybą. Mes atsisveikiname.

— Viso gero, Katai! Viso labo, Albertai!

Juodu nueina ir atsisukę dar keletą kartų man pamojuoja. Jų figūros vis mažėja. Kiekvienas jų žingsnis, kiekvienas judesys man pažįstamas — aš juos atskirčiau jau iš tolo. Paskui jie dingsta.

Aš atsisėdu ant savo kuprinės ir laikiu.

Pagaliau mane apima pašėlęs nekantrumas,— aš noriu kaip galima greičiau išvažiuoti.

Ne vieną stotį turėjau pravažiuoti, ne vienoj eilėj prie sriubos pastovėti, ne ant vieno medinio suolo pakiurksoti,— bet štai už vagono lango pasirodo tokios kraupiai pažįstamos vietos, kad kvapą užgniaužia. Jos slenka pro vakaro gaisų nudažytus langus: kaimai su šiaudiniais stogais, kurie tarsi kepurės užmaukšlinti ant baltintų namų sienų, javų laukai, mirgą lyg perlamutras pajstrižuose vakaro saulės spinduliuose, sodai, daržinės ir senos liepos.

Stočių vardai virsta sąvokomis, nuo kurių virpa mano širdis. Traukinys bilda ir bilda, aš stoviu prie lango Ir laikausi tvirtai Įsikibęs į jo rėmus. Šie vardai — tai mano jaunystės pasienio stulpai.

Slėnios pievos, laukai, sodybos; keliu, kuris eina lygiagrečiai su horizontu, važiuoja tarsi dangumi vienišas vežimas. Šlagbaumas, prie kurio laukia valstiečiai, mergaitės, kurios mums mojuoja, vaikai, kurie žaidžia prie pylimo, keliai, kurie bėga tolyn, lygūs keliai, be artilerijos.

Vakaras. Ir jeigu traukinys nebildėtų, aš imčiau rėkti. Lyguma vis platėja, ir melsvame tolyje ima dūluoti kalnų keterų siluetai. Aš pažįstu būdingus Dolbenbergo kontūrus, tą dantytą skiauterę, kuri staiga nulūžta toje vietoje, kur pasibaigia medžių viršūnės. Už jos turi pasirodyti miestas.

O tuo tarpu viską užliejusi jau blėstanti raudonai auksinė šviesa, traukinys trinksi per vingį, paskui dar vienas posūkis, ir iš tikrųjų ten toli toli, rūko apgaubti, pasirodo tamsūs topoliai, išsiriakavę ilga eile, nuausta iš šešėlių, šviesos ir ilgesio.

Laukas palengva sukasi kartu su jais; traukinys juos apvažiuoja, tarpai tarp jų vis mažėja, viršūnės susilieja į krūvą, ir vieną akimirksnį aš matau tiktai vieną medį; paskui kiti vėl pradeda lipti pro priešakinius, ir dar ilgai tik jie vieni stūkso horizonte, kol pagaliau juos uždengia pirmieji namai.

Geležinkelio pervaža. Aš stoviu prie lango, nepajėgdamas atsitraukti. Kiti keleiviai, ruošdamiesi išlipti, tvarkosi savo daiktus. Aš tariau vardus gatvių, kurias mes perkertame; štai Brėmerstrasė... Brėmerstrasė...

Ten, apačioje,— dviratininkai, automobiliai, žmonės; tai pilka gatvė ir pilkas viadukas; bet jie sujaudina mane, lyg tai būtų mano motina.

Paskui traukinys sustoja, ir štai stotis, jos triukšmas, šauksmas ir užrašai. Aš užsimetu ant pečių kuprinę, užsegioju kablukus, paimu į ranką šautuvą ir laiptais nerangiai leidžiuosi žemyn.

Perone apsižvalgau; tarp šių skubančių žmonių nematau nė vieno pažįstamo. Kažkokia Raudonojo kryžiaus sesuo pasiūlo man išgerti kavos. Aš nusiisuku: per daug jau kvailai ji man šypsosi nebeišmanydama, kaip didžiutis savo darbo svarbumu: žiūrėkit, aš duodu kareiviui kavos. Ji kreipiasi į mane „draugas“. Tik to man ir betrūko!

Išėjus iš stoties, palei gatvę šniokščia upė. Putodama ji veržiasi pro šliuzus prie Malūno tilto. Ten pat stūkso senas keturkampis sargybos bokštas, prieš jį žaliuoja didelė plačiašakė liepa, o už jos vakaras.

Kažkada čia mes sėdėdavome ir dažnai — kaip seniai tai buvo! — vaikščiodavome per šį tiltą ir kvėpuodavome vėsiu, sudvisusiu užtvenkto vandens kvapu; mes pasilenkdavome virš ramios srovės šiapus šliuzų, kur ant tilto polių kybodavo žalios gebenės ir dumbliai; karštomis dienomis anapus šliuzų gėrėdavomės trykštančiomis putomis ir plepėdavome apie savo mokytojus.

Aš einu per tiltą ir žvalgausi į vieną pusę ir į kitą; vanduo vis taip pat pilnas dumblių ir vis taip pat tebekrinta šviesiu lanku nuo šliuzų žemyn; bokšte, kaip ir anuomet, tebestovi plikomis rankomis laidyto jos prieš krūvas baltų skalbinių, ir karštis nuo laidynių plūsta pro atvirus langus. Siaura gatvele bidzena šunys, prie durų stovi žmonės ir žiūri į mane, kai aš, purvinas ir apsikroves, einu pro šalį.

Šioje cūkrainėje mes valgydavome ledus ir mokėmės rūkyti cigaretes. Šioje gatvėje, kuri dabar slenka pro mane, aš žinau kiekvieną namą, kolonijinių prekių krautuve, vaistinę, kepyklą. Ir pagaliau aš stoviu prieš rudas duris, su nučiupinėta rankena, ir mano ranka pasidaro sunki. Atidarau duris: mane pasitinka nuostabi vėsuma ir aptemdo man akis.

Laiptai sugirgžda po mano batais. Viršuje trinkteli durys, kažkas pro turėklus pažvelgia žemyn. Tai virtuvės durys atsidarė, ten kaip tik kepami bulviniai blynai, visas namas jais kvepia,— juk šiandien šeštadienis, o toji, kur pasilenkusi per turėklus turbūt mano sesuo. Akimirksnį man pasidaro gėda, ir aš nuleidžiu galvą, paskui nusiimu šalmą ir pasižiūriu į viršų. Taip, tai mano vyresnioji sesuo.

— Pauliau,— sušunka ji,— Pauliau!..
Aš linkteliu galva, mano kuprinė atsimuša į turėklus, mano šautuvas toks sunkus. Ji atplėšia duris ir šaukia:

— Mama, mama, Paulius parvažiavo!

Aš nebegaliu paeiti: „Mama, mama, Paulius parvažiavo!”

Atsiremiu į sieną ir spaudžiu savo šalną ir savo šautuvą. Aš spaudžiu juos, kiek tik galėdamas, bet neįstengiu žengti nė vieno žingsnio, laiptai dingsta iš mano akių, aš trinkteliu šautuvo buože sau per koją ir piktai sukandu dantis, bet esu bejėgis prieš šį vieną žodį, kurį ištarė mano sesuo, negaliu nieko padaryti prieš jį, aš skausmingai stengiuosi nusijuokti ir prakalbėti, bet negaliu ištarti žodžio, ir taip stoviu ant laiptų, nelaimingas, silpnas, baisaus mėšlungio sutrauktas, ir prieš mano valią man per veidą taip ir rieda ašaros.

Sesuo sugrįžta ir klausia:

— Kas tau yra?

Tada aš suimu save į rankas ir šiaip taip užlipu į laiptų aikštelę. Šautuvą pastatau į kampa, kuprinę atremiu prie sienos, ant jos uždedu šalną. Taip pat nusijuosiu diržą su viskuo, kas prie jo prikabinta. Paskui piktai sakau:

— Na, duok pagaliau man nosinę!

Ji paduoda man iš spintos nosinę, ir aš nusišluostau veidą. Virš manęs ant sienos kabo stiklinė dėžė su margais drugeliais, kuriuos anksčiau rinkdavau.

Dabar išgirstu motinos balsą. Jis eina iš miegamojo.

— Ji jau guli? — klausiu aš seserį.

— Ji serga,— atsako toji.

Aš įeinu pas ją, paduodu ranką ir sakau kiek galėdamas ramiau:

— Štai ir aš, mama.

Ji tyliai guli prieblandoje. Paskui baukščiai klausia, ir aš jaučiu jos tyrinėjantį žvilgsnį:

— Tu sužeistas?

— Ne, aš gavau atostogų.

Mano motina labai išblyškusi. Aš bijau uždegti šviesą.

— Štai aš čia guli ir verkiu, užuot džiaugusis,— sako ji.

— Tu sergi, mama? — paklausiau aš.

— Šiandien aš truputį atsikelsiu,— sako ji ir kreipiasi į seserį, kuri vis turi bėgioti į virtuvę, kad neprisiviltų

blynai: — Atidaryk ir stiklainį su bruknių uogiene... Juk tu ją mėgsti? — klausia ji mane.

— Taip, mama, aš jos jau seniai neragavau.

— Lyg mes būtume nujautusios, kad tu parvyksi,— juokiasi sesuo,— kaip tyčia pagaminome tavo mėgstamus valgius — bulvinius blynus, o dabar net ir su bruknių uogiene.

— Taip, juk šiandien šeštadienis,— atsakau aš.

— Sėsk pas mane,— sako motina.

Ji žiūri į mane. Jos rankos liguistai baltos ir liesos, palyginus su mano. Mes pasakome vienas kitam tik po keletą žodžių, ir aš esu jai dėkingas, kad ji nieko neklausinėja. Ir ką gi aš galiu jai pasakyti? Juk viskas įvyko ko geriausiai,— esu gyvas ir sveikas, parvažiauvau ir sėdžiu šalia jos. O virtuvėje — stovi mano sesuo ir dainuodama ruošia vakarienę.

— Mano mielas vaikelį,— tyliai sako motina.

Savo šeimoje mes niekuomet nesame buvę per daug švelnūs vienas kitam,— tai neįprasta neturtingiems žmonėms, kurie priversti daug dirbti ir turi įvairių rūpesčių. Šiuos dalykus jie supranta saviškai ir nemėgsta per dažnai kartoti vienas kitam tai, kas jiems ir šiaip jau žinoma. Jeigu mano motina man sako „mielas vaikelį“, ji tuo pasako tiek, kiek kita dievai žino ką priešnekėdama. Aš tikrai žinau, kad šis stiklainis su bruknių uogiene namie jau keletą mėnesių yra vienintelis ir kad ji išsaugojo jį man, lygiai kaip ir jau pasenusius sausainius, kuriais ji dabar mane vaišina. Tikriausiai ji kažkada atsitiktinai jų gavo ir tuojau atidėjo man.

Aš sėdžiu prie jos lovos, o pro langą žėri rusvai geltoni kaštonai, augą priešais, smuklės sode. Aš palengva kvėpuoju ir kalbu pats sau: „Tu esi namie, tu esi namie.“ Tačiau dar negaliu atsikratyti tam tikro nedrąsumo, vis dar neįstengiu apsibrasti su aplinka. Štai mano motina, štai mano sesuo, ten mano drugelių dėžė, o ten — raudonmedžio pianinas, bet aš dar ne visai čia. Tarp manęs ir viso kito yra kažkokia uždanga, kažkas tokio, ką dar reikia peržengti.

Todėl aš išeinu iš kambario, atsinešu kuprinę ir iškraunu viską, ką atsivežiau: visą Edamo sūrį, kurį man parūpino Katas, du kepalėlius kareiviškos duonos, tris ketvirčius svaro sviesto, dvi skardines su kepenine dešra, svarą lydytų taukų ir krepšelį ryžių.

— Tai jums turbūt pravers...

Ji linkteli.

— Čia turbūt tokių dalykų trūksta? — pasiteisinau aš.

— Taip, ne per daugiausia. O jums ten užtenka? Aš nusisypsau ir parodau į atvežtuosius daiktus:

— Tiek daug, žinoma, būna ne kasdien, bet šiaip taip gyventi galima.

Erna išneša produktus. Motina staiga tvirtai sugriebia mano ranką ir mikčiodama klausia:

— Ar ten labai bloga, Pauliau?

„Mama, ką aš galiu tau atsakyti? Tu to nesuprasi, niekuomet nesuprasi. Ir gerai, kad niekad nesuprasi. Tu klausai, ar buvo bloga. Ak mama!“ Aš papurtau galvą ir sakau:

— Ne, mama, nelabai. Mūsų ten daug, ir todėl kartu su visais ne taip jau bloga.

— Taip, bet neseniai čia buvo Henrichas Bredemejeris, tai jis pasakojo, kad fronte labai baisu — tos dujos ir visa kita.

Tai kalba mano motina. Ji sako: „tos dujos ir visa kita“. Ji nežino, ką ji kalba, ji tik bijo dėl manęs. Ar nepapasakoti jai, kaip mes kartą radome tris priešo apkasus, kurie buvo pilni sustingusių, kaip kuris stovėjo ar sėdėjo, kareivių, tarsi juos būtų nutrenkęs perkūnas? Ant brustverų, blindažuose,— visur kur juos užklupo mirtis, visur stovėjo ir gulėjo žmonės pamėlynavusiais veidais, negyvi.

— Ak, mama, ko tik žmonės neprišneka,— atsakiau aš.— Bredemejeris pats nežino, ką plepa. Juk matai, kad esu sveikas ir net pasitaisęs...

Motinos baimė ir susirūpinimas grąžina man ramybę. Dabar aš jau galiu vaikščioti, kalbėti ir atsakinėti į klausimus, nebijodamas, kad staiga reikės atsiremti į sieną, nes pasaulis pasidarys minkštas lyg guma, o raumenys sutrešę it kempinė.

Motina rengiasi keltis, o aš tuo tarpu nueinu į virtuvę pas seserį.

— Kas jai yra? — klausiu aš.

~ Sesuo gūžteli pečiais:

— Jau pora mėnesių, kai ji guli, bet mums neleido tau apie tai rašyti. Buvo keletas gydytojų. Vianas vėl sakė, kad turbūt vėžys.

•

Aš einu į apygardos karo valdybą užsiregistruoti. Palengva žingsniuojau gatvėmis. Tai vienas, tai kitas pažįstamas užkalbina mane. Ilgam aš nesustoju, nes nenoriu per daug kalbėti.

Grįžtant iš kareivinių, kažkas garsiai mane pašaukia. Paskendęs mintyse, atsigrežiu ir matau prieš save majorą. Jis mane aprėkia:

— Pasisveikint nemokat, ką?

— Atsiprašau, ponas majore,— sakau aš sumišęs,— aš jūsų nepastebėjau.

Jis ima šaukti dar garsiau:

— Jūs nemokat ir kalbėti kaip pridera!

Aš norėčiau duoti jam per veidą, bet susivaldau, nes tada būtų baigtos mano atostogos, išsitempiu ir sakau:

— Aš nepastebėjau pono majoro.

— Tai būkit toks malonus ir nežiopsokit! — šniokščia jis.— Jūsų pavadė?

Aš raportuoju.

Jo raudonas, riebus veidas vis dar piktas.

— Dalinys?

Aš raportuoju pagal statutą. Jam vis dar negana.

— Kur jis stovi?

Bet man jau užtenka, ir aš sakau:

— Tarp Langemarko ir Biksšoto.

— Kaip tai? — kiek sumišęs klausia jis.

Aš jam paaiškinau, kad tik prieš valandą esu parvykęs atostogų ir manau, jog dabar jis atsikabins. Bet kur tau. Jis net dar labiau įdūksta:

— Jums labai patiktų ir čia įvesti fronto papročius, ar ne? Bet to nebus! Čia, ačiū dievui, tvarka!

Jis komanduoja:

— Dvidešimt žingsnių atgal, žengte marš!

Aš verdu iš pykčio. Bet nieko negaliu jam padaryti, nes jis gali tučtuojau mane suimti, jei tik panorės. Ir aš vikriai nužingsniuojau dvidešimt žingsnių atgal, paskui vėl žengiu į priekį, per šešis metrus prieš jį guviai pridėdu ranką prie kepurės ir, tik paėjęs dar šešis metrus, staigiai ją nuleidžiu.

Jis vėl pasišaukia mane pas save ir dabar jau draugiškiau pareiškia, kad ši syki jis padarysiąs malonę. Aš išsitempęs parodau savo dėkingumą.

— Aplink marš! — sukomanduoja jis.

Aš sumušu kulnais ir nueinu.

Ir taip vakaras man sugadintas. Pareinu namo ir trenkiu uniformą į kampa,— šiaip ar taip, rengiausi taip padaryt. Paskui išsiimu iš spintos savo civilinę eilutę ir apsirengiu ją.

Pasirodo, visai atpratau nuo jos. Eilutė pasidariusi per trumpa ir ankšta,— kariuomenėje aš paaugau. Man sunkoka užsidėti apykaklę ir pasirišti kaklaraištį. Pagaliau man jį pariša sesuo. Kokia lengva tokia eilutė,— žmogus jautiesi, lyg būtum tik su apatinėmis kelnėmis ir marškiniais.

Aš apžiūrinėju save veidrodyje. Nei šis, nei tas! Į mane žiūri su nuostaba saulėje nudegęs, kiek per daug ištįsęs paauglys.

Motina džiaugiasi, kad aš apsirengiau civiliai: toks aš jai atrodau artimesnis. Užtat tėvui labiau patiktų, kad aš apsilikčiau uniforma: jis norėtų mane šitaip nusivesti pas savo pažįstamus.

Bet aš atsisakau.

•

Malonu kur nors pasėdėti tyliai, pavyzdžiui, smuklės sode priešais, po kaštonais, netoli kėgelbano. Lapai krinta ant stalo ir ant žemės, jų krinta dar nedaug, tik pirmieji. Prieš mane stiklas alaus,— kariuomenėje žmogus išmoksti gerti. Stiklas nugertas dar tik iki pusės, vadinasi, aš dar galėsiu išgerti keletą padorių, vėsių gurkšnių, o, be to, jeigu norėsiu, užsisakysiu antrą ir trečią stiklą. Čia nėra nei patikrinimo, nei uraganinės ugnies, kėglių aikštelėje žaidžia šeimininko vaikai, o jo šuo padėjęs galvą man ant kelių. Dangus mėlynas, pro kaštonų lapus kyšo žalias Margaritos bažnyčios bokštas.

Čia gera, ir man patinka taip sėdėti. O su žmonėmis man sunku. Vienintelis žmogus, kuris nieko neklausinėja, yra mano motina. O tėvas jau kas kita. Jis norėtų, kad aš jam šį tą papasakočiau apie frontą, jis reiškia pageidavimus, kurie man atrodo graudūs ir sykiu kvaili, aš jau nebeįstengiu su juo dorai susikalbėti. Jis norėtų, kad visą laiką ką nors pasakočiau. Aš suprantu: jis nenutuokia, jog yra dalykų, apie kuriuos nepapasakosi; su noru suteikčiau jam tą malonumą, tačiau man pavojinga šiuos visus dalykus pavadinti tikraisiais vardais, nes aš

bijau, kad tuomet jie iškils prieš mane kaip kokie milžinai ir aš jų nebegalėsiu suvaldyti. Kur mes atsidurtume, jeigu visa, kas ten fronte vyksta, mums pasidarytų visiškai aišku?

Todėl aš tik papasakoju jam keletą linksimų įvykių. Bet jis klausia mane, ar man jau teko dalyvauti kautynėse vyras prieš vyrą.

— Ne,— sakau aš, atsistoju ir išeinu.

Tačiau nuo to ne geriau. Po to, kai aš jau keletą kartų išsigandau tramvajų žviegimo, nes jis man primena atstaugiančias granatas, kažkas suduoda man per petį. Tai mano vokiečių kalbos mokytojas, kuris apiberia mane įprastais klausimais:

— Na, kaip ten? Baisu, baisu, ar ne? Taip, tai šiau binga, bet mes vis tiek turime ištverti. Pagaliau fronte, kaip aš girdėjau, jus bent gerai maitina. Jūs, Pauliau, gerai atrodote, tikras žaliūkas. Čia, žinoma, blogiau, tai ir savaime suprantama, kaip kitaip,— visa, kas geriausia, mūsų kareiviams!

Jis nusitempia mane į kavinę, kurioje kasdien sėdi. Ten mane šauniai sutinka, kažkoks direktorius paduoda man ranką ir sako:

— Tai jūs, vadinasi, iš fronto? Kokios ten nuotaikos? Puikios, puikios, ar ne?

Aš pareiškiu, kad kiekvienas iš mūsų mielai norėtų grįžti namo.

Jis ima griausmingai juoktis:

— Aš tikiu! Bet pirmiausia reikia apkulti prancūzą! Jūs rūkote? Štai cigaras, dekite. Kelneri, vieną alaus ir mūsų jaunajam kariui.

Deja, aš paėmiau cigarą ir todėl turiu pasilikti. Visi jie tiesiog tirpsta iš palankumo man, tai reikia pripažinti. Bet aš vis tiek pykstu ir dumiu cigarą kiek galėdamas smarkiau. Kad nesėdėčiau visiškai nieko neveikdamas, vienu mauku išmetu stiklą alaus. Tučiuojau man užsako antrą; žmonės žino, kiek jie yra skolingi kareiviui. Jie ginčijasi, ką mes turime aneksuoti. Direktorius su geležine laikrodžio grandinėle nori gauti daugiausia: visą Belgiją, Prancūzijos anglių rajonus ir didelius plotus Rusijos. Jis nuodugniai išaiškina, kodėl visa tai mums reikia turėti, ir tol nenusileidžia, kol pagaliau visi kiti pasiduoda. Paskui jis ima nagrinėti, kurioje vietoje reikia pralaužti Prancūzijos frontą, ir retkarčiais kreipiasi į mane:

— Dabar pasistūmėkite bent truputį į priekį, meskite tą savo pozicinį karą. Ištrenkite tuos prancūzpalaičius, tuomet ir bus taika.

Aš atsakau, kad, mūsų nuomone, pralaužti frontą neįmanoma. Priešas turi per daug rezervų. Be to, karas vis dėlto atrodo kitaip, negu kai kas jį įsivaizduoja.

Jis iš aukšto numoja ranka į mano nuomonę ir įrodinėja man, kad aš apie tai nieko neišmanau.

— Atskiro kareivio požiūriu — taip, — sako jis, — bet reikia imti visumą. O apie tai jūs negalite spręsti. Jūs matote tik tai mažą savo barą ir todėl negalite aprėpti viso fronto. Jūs atliekate savo pareigą, jūs rizikuojate savo gyvybe, ir jums už tai didžiausia pagarba, — kiekvienas iš jūsų turėtų gauti geležinį kryžių, — bet pirmiausia turite pralaužti priešininko frontą Flandrijoje; o paskui nušluoti jį iš šiaurės.

Jis šnopuoja ir nusišluosto barzdą.

— Frontą reikia visiškai nušluoti iš šiaurės į pietus. Ir tada — į Paryžių.

Aš norėčiau sužinoti, kaip jis visa tai įsivaizduoja, ir išmaukiu trečią stiklą alaus. Tučtuojau jis liepia atnešti dar vieną.

Bet aš atsistoju išeiti. Jis įkiša man į kišenę dar keletą cigarų ir atsisveikindamas draugiškai patapšnoja per petį:

— Viso gero! Tikėsimės, kad greitai išgarsime apie jus šį tą rimtesnio.

•

Atostogas aš buvau kitaip įsivaizdavęs. Pernai jos ir buvo kitokios. Matyt, per tą laiką pasikeičiau aš pats. Tarp dabartinių ir pernykščių atostogų atsirado praraja. Tuomet aš dar nežinojau, kas yra karas, — mes stovėjome ramesniuose fronto baruose. Šiandien pastebiu, kad aš, pats to nežinodamas, smarkiai susmukau. Čia aš jau nebesijaučiau kaip reikiant, — tai kažkoks svetimas pasaulis. Vieni klausinėja, kiti neklausinėja, ir iš jų veidų matyti, kad jie tuo didžiuojasi; dažnai jie, nutaisę suprantančio žmogaus miną, pareiškia, kad apie tai negalima kalbėti. Jie įsivaizduoja esą labai taktiški.

Geriausiai aš jaučiuosi vienas, tuomet manęs niekas netrukdo. Juk galų gale visos kalbos sukasi apie tą patį:

kaip blogai sekasi ir kaip gerai sekasi, vienam atrodo taip, o kitam — kitaip, ir vis tiek jie visuomet greitai pereina prie dalykų, kurie sudaro jų gyvenimo esmę. Žinoma, anksčiau ir aš visai taip gyvenau, bet dabar tai manęs visai nedomina.

Jie su manimi per daug kalba. Jie turi savo rūpesčių, tikslų ir troškimų, kurių aš neįstengiu suvokti taip, kaip jie. Kartais aš sėdžiu su kuriuo nors iš jų mažame smuklės sode ir mėginu jam išaiškinti, kaip iš tikrųjų puiku yra taip ramiai pasėdėti; tikrai sakant, žmogui daugiau nieko nėra nereikia. Jie tai, žinoma, supranta, sutinka su manimi, pripažįsta, kad mano tiesa, bet tiktai žodžiais, čia ir visa bėda, kad tiktai žodžiais; jie tai jaučia, bet visuomet tik pusiau, jie yra kitokie žmonės, ir jiems rūpi kiti dalykai, jie yra tokie dvilypiai, kad nė vienas iš jų nejaučia to visa savo būtybe; pagaliau ir aš pats negaliu tikrai pasakyti, ko noriu.

Kai juos matau jų kambariuose, jų įstaigose, jų darbe, tas jų pasaulis ir mane nesulaikomai traukia, ir aš norėčiau būti tarp jų ir užmiršti karą; bet greitai jis vėl atstumia mane, atrodo man per ankštas. Kaip jis gali užpildyti gyvenimą? Tą pasaulį reikėtų sudaužyti. Kaip galima jame gyventi, kada ten, fronte, virš granatų išneštų duobių dabar kaukia skeveldros ir kyla raketos, ant palapinių brezento velkami sužeistieji ir mano draugai apkasuose spaudžiasi prie sienų! Čia kitokie žmonės, kurių aš gerai nesuprantu, kuriems aš pavydžiu ir kuriuos niekinu. Man neišeina iš galvos ir Katas, ir Albertas, ir Miuleris, ir Tjadenas. Ką jie dabar veikia? Gal jie sėdi kantinoje, o gal plaukioja kanale. Greitai jiems vėl reikės eiti į priešakines linijas.

•

Mano kambaryje už stalo stovi ruda odinė sofa. Aš atsisėdu ant jos.

Prie sienų daug smeigtukais prismaigstytų paveikslų, kuriuos anksčiau išsikarpydavau iš laikraščių. Tarp jų atvirukai ir piešiniai, kurie man patiko. Kampe — maža geležinė krosnis. Prie sienos priešais — lentyna su mano knygomis.

Šiame kambaryje aš gyvenau prieš tapdamas kareiviu. Knygas aš pirkinėjau vieną po kitos už pinigų, ku-

rių užsidirbdavau duodamas pamokas. Daugelis iš jų, pavyzdžiui, visi klasikai, pirkto antikvariate. Vienas tomas kietais mėlynais viršeliais kainavo markę ir dvidešimt pfenigų. Aš pirkdavau pilnus leidimus, nes buvau rimtas knygos mėgėjas, rinktiniais raštais nepasitikėdavau,— o gal leidėjas nebus atrinkęs geriausių kūrinių? Todėl pirkdavau tik pilnus raštų rinkinius. Aš perskaičiau juos su pagarbiu uolumu, bet dauguma jų mane ne visai patenkino. Daug labiau man patikdavo kitos knygos, modernesnės, kurios, žinoma, buvo ir daug brangesnės. Kai kurias iš jų aš įsigijau ne visai garbingai: pasiskolinau ir negražinau, nes negalėjau su jomis skirtis.

Atskiroje lentynoje stovi vadovėliai. Aš juos ne taip branginau, todėl jie gerokai apdraskyti, iš kai kurių išplėsti lapai, aišku, kuriems tikslams. O apačioje guli sąsiuviniai, popierius ir laiškai, piešiniai ir mano literatūriniai bandymai.

Aš stengiuosi mintimis sugrįžti į anuos laikus. Jie dar tebėra kambaryje, aš tuojau tai pajuntu,— sienos juos išsaugojo. Mano rankos guli ant sofos atlošo; dabar aš įsitaisau visai patogiai,— susikraustau ant sofos su visomis kojomis, ir taip sėdžiu sau jaukiai kamputyje. Langelis atidengtas, pro jį matyti tokia pažįstama gatvė, kurios gale stiebiasi į dangų bažnyčios bokštas. Ant stalo puokštelė gėlių. Plunksnakočiai, pieštukai, kriauklė vietoj presapjė, rašalinė, — niekas čia nepasikeitė.

Taip viskas ir bus, jeigu man nusišypsos laimė, jeigu karas baigsis ir aš sugrįšiu visiškai. Aš lygiai taip sėdėsiu čia, apžiūrinėsiu savo kambarį ir lauksiu.

Esu susijaudinęs; bet jaudintis nenoriu, nes iš to nieko gero. Aš norėčiau, kad mane vėl pagautų tas nenusakomas polėkis, tas stipraus, žodžiais neišreiškiamo veržimosi jausmas, kuris pagaudavo mane anksčiau, kai aš prieidavau prie savo knygų. Tegul mane vėl ima nešti troškimų viesulas, pakilęs iš margų knygų nugarėlių, tegul jis ištirpdo kažkur manyje nugulusį sunkų, negyvą švino luitą ir tegul vėl pažadina manyje nekantrų ateities ilgesį, sparnuotą džiaugsmą leisti į minčių pasaulį; tegul jis man grąžina mano prarastą jaunystę su jos pasiruošimu gyventi.

Aš sėdžiu ir laikiu.

Man ateina į galvą, kad reikia nueiti pas Kemericho motiną; taip pat galėčiau aplankyti ir Mitelštetą,— jis

turėtų būti kareivinėse. Aš žiūriu pro langą; už saulės nušviestos gatvės vaizdo pasklidai ir lengvai kyla virtinė kalvų, palengva jos virsta šviesia rudens diena, aš sėdžiu prie laužo ir su Katu bei Albertu iš dubenėlio valgau keptas bulves.

Tačiau apie tai galvoti nenoriu ir šį vaizdą nuveju šalin. Turi prabilti kambarys, jis turi apglėbti mane ir nešti, aš noriu jausti, kad priklausau čia, klausytis jo, kad žinočiau, kai grįšiu į frontą; karas išnyks ir dings, grįžimo namo bangos nuneštas, jis praeis, jis nesutriuškins mūsų, jis neturės mums kitos galios, kaip tik grynai išorinė!

Knygų nugarėlės stovi šalia viena kitos. Aš jas pažįstu ir atsimenu, kaip sustačiau. Aš prašau jas akimis: kalbėkit su manim, priimkit mane, priimk mane, priimk mane, ankstesnysis mano gyvenime, tu nerūpestingas, tu gražus, priimk vėl mane...

Aš laukiu, laukiu.

Vaizdai slenka pro mane, jie tvirčiau neužkliūva, tai tiktai šešėliai ir atsiminimai.

Nieko nėra, nieko nėra.

Mano nerimas didėja.

Staiga mane suima baisus svetimumo jausmas. Aš negaliu rasti kelio į praeitį, aš tapau tremtiniu; kad ir kaip prašau, kad ir kaip stengiuosi, niekas nesujuda; liūdnas ir kažkoks pašalinis sėdžiu aš čia, o praeitis nusigręžia nuo manęs tarsi nuo pasmerktojo. Kartu aš bijau ją per daug maldauti, nes nežinau, kas iš to gali būti. Aš esu kareivis ir neturiu to užmiršti. •

Pavargęs atsistoju ir žiūriu pro langą. Paskui pasiimu vieną knygą ir imu ją vartyti mėgindamas paskaityti. Bet greitai ją padedu ir imu kitą. Joje kai kurios vietos pabrauktos. Aš ieškau, vartau, imu knygą po knygos. Šalia manęs jau susikrovė jų visa krūvelė. Prie jos atsiranda ir kitos, jau greičiau, — lapai, sąsiuviniai, laiškai.

Tylėdamas aš stoviu priešais. Lyg prieš teismą.

Prastai.

Žodžiai, žodžiai, žodžiai,— jie nepasiekia manęs.

Palengva vėl sustatau knygas į vietas.

Viskas baigta.

Tyliai išeinu iš kambario.

•

Aš vis dar nenoriu pasiduoti. Į savo kambarį, tiesa, daugiau nebeinu, bet guodžiuosi tuo, kad kelios dienos nebūtinai turi nulemti viską galutinai. Tam aš dar turėsiu laiko paskiau, kada nors vėliau — metų metus. Tuo tarpu einu į kareivines pas Mitelštetą, mes sėdime jo kambaryje ir kvėpuojame oru, kurio aš nemėgstu, bet prie kurio esu pripratęs.

Mitelštetas turi paruošęs naujieną, kuri mane tučtuoju įelektrina. Jis man papasakoja, jog Kantorekas pašauktas t apsauginius dalinius.

— Įsivaizduok,— sako jis ir ištraukia porą gerų cigarų,— aš atvykstu čia iš ligoninės ir tuojau susiduriu su juo. Jis atkiša man savo leteną ir kvarkia: „Žiūrėkit, juk tai Mitelštetas, kaip sekasi?" Aš žiūriu nustebęs į jį ir atsakau: „Apsaugini Kantorekai, draugystė tai draugystė, o tarnyba tai tarnyba,— jūs pats turite labai gerai tai žinoti. Atsistokite ramiai, kai kalbate su viršininku." Kad tu būtum matęs jo veidą! Sakytum, raugintas agurkas ar nesprogusi granata. Nedrąsiai jis pamėgino dar kartą prisimeilinti. Tada aš aprėkiau jį truputį smarkiau. Pagaliau jis metė į mūšį savo stipriausią bateriją ir slapčiomis paklausė: „Gal jūs norėsit gauti lengvatų per egzaminus?" Jis norėjo man priminti praeitį, supranti? Tada mane paėmė pyktis, ir aš jam kai ką taip pat priminiau: „Apsaugini Kantorekai, prieš dvejus metus jūs mus įkalbėjote eiti į karą savanoriais; mūsų tarpe buvo ir Jozefas Bėmas, kuris, tiesą sakant, nenorėjo patekti į frontą. Jis krito trys mėnesiai, prieš ateinant jo stojimo terminui. Jeigu ne jūs, jis dar būtų palaukęs tris mėnesius. O dabar: ap-link! Mes dar pasikalbėsime." Man buvo vieni niekai patekti į jo kuopą. Pirmiausia aš jį nusivedžiau į sandėlį ir pasirūpinau, kad jis būtų gražiai aptaisytas. Tu tuojau jį pamatysi.

Mes išeiname į kiemą. Kuopa išrikiuota. Mitelštetas sukomanduoja „laisvai" ir ima tikrinti.

Tuo metu pamatau Kantoreką ir vos susilaikau nesijuokęs. Jis apvilktas kažkuo panašiu į išblukusios mėlynos spalvos fraką. Ant nugaros ir rankovių dideli tamsūs lopai. Tą mundurą, matyt, anksčiau nešiojo koks milžinas. O juodos nudryžusios kelnės, atvirkščiai, vos siekia iki pusės blauzdų. Užtat batai kaip rogės — tai kietos kaip geležis, iš šonų suvarstomos priestvaninės puš-

nys, kurių galai užsirię į viršų. Visą šią aprangą vainikuoja kepurė, kuri, priešingai nei batai, vėl mažutė. Tai kažkoks baisiai nešvarus, bjaurus blynas. Bendras išpūdis pasigailėtinas.

Mitelštetas sustoja prieš jį:

— Apsaugini Kantorekai, argi taip turi būti nušveis tos sagos? Jūs turbūt niekada to neišmoksit. Negerai, Kantorekai, negerai...

Širdyje aš žvengiui iš pasitenkinimo. Mokykloje Kantorekas lygiai taip prikaišiodavo Mitelštetui, dargi tuo pačiu tonu: „Negerai, Mitelštetai, negerai...”

Mitelštetas barasi toliau:

— Pažiūrėkite į Betcherį. Tai pavyzdys, iš kurio galėtumėte pasimokyti.

Žiūriu ir savo akimis netikiu. Betcheris taip pat čia, Betcheris— mūsų mokyklos šveicorius. Ir jis rodomas pavyzdžiu Kantorekui! Kantorekas taip pažvelgia į mane, lyg norėtų suėsti. Bet aš tikrai nekaltai šypeliu žiūrėdamas į jo fizionomiją, tarsi jo visai ir nebepažinočiau.

Kaip kvailai jis atrodo su tuo savo blynu ir munduru! Ir tokios baidyklės mes anksčiau bijodavome kaip velnias kryžiaus, kai jis, sėdėdamas katedroje, pieštuku nutaikydavo kurį nors iš mūsų ir liepdavo pasakyti prancūzų kalbos netaisyklinguosius veiksmažodžius, su kuriais vėliau Prancūzijoje neturėjome ką veikti. Nuo to laiko nepraėjo nė dveji metai, ir štai stovi prieš mane apsauginis Kantorekas, staiga, lyg burtininko lazdele mostelėjęs, netekęs visos savo galios, kreivakojis, rankos panašios į puodo ąsas, sagos prastai nušveistos, visa laikysena kažkokia juokinga. Ne kareivis, o balažin kas. Aš niekaip negaliu įsivaizduoti, kad tai ta pati griausminga figūra katedroje, ir be galo norėčiau žinoti, ką daryčiau, jeigu šis stuobrys kada nors mane, seną kareivį, vėl turėtų teisę paklausti: „Boimeri, kaip bus im-parfait’ nuo aller²?”

O tuo tarpu Mitelštetas ima mokyti, kaip reikia išsiskleisti grandine. Kantoreką jis maloningai paskiria skyrininku.

Bet čia reikia žinoti vieną aplinkybę. Išsiskleidžiant grandine, skyrininkas visuomet turi būti dvidešimt žingsnių priešais savo skyrių; sukomandavus „Aplink marš!”,

¹ Eigos veiksmo būstasis laikas (*piane*). * Eiti (*piane*).

skyrius tik apsisuka, o skyrininkas, kuris tokiu būdu atsiduria per dvidešimt žingsnių skyriaus užpakalyje, turi risčia bėgti į priekį, kad vėl atsidurtų per dvidešimt žingsnių priešais skyrių. Taip pasidaro iš viso keturiasdešimt žingsnių „bėgte marš“. Bet kai tik jis pasiekia savo vietą, vėl pasigirsta komanda „Aplink — marš!“, ir jam reikia vėl ko skubiausiai dumti keturiasdešimt žingsnių į kitą pusę. Tokiu būdu skyrius visą laiką tik ramiai apsisuka ir paeina keletą žingsnių, o skyrininkas laksto iš vieno galo į kitą kaip padūkęs. Tai tik vienas iš daugelio išbandytų Himelštos receptų.

Kantorekas nieko kito negali laukti iš Mitelšteto, nes jis vieną kartą paliko jį antrieiems metams, ir Mitelštetas būtų paskutinis kvailys, jeigu nepasinaudotų šia gera proga prieš išeidamas vėl į frontą. Turbūt po to ir mirti lengviau.

O tuo tarpu Kantorekas blaškosi kaip užpjudytas šernas. Po kurio laiko Mitelštetas liepia baigti, ir dabar prasideda labai svarbios šliaužimo pratybos. Ant kelių ir alkūnių, laikydamas pagal statutą šautuvą, Kantorekas su visa savo grožybe šliaužia per smėlį pro pat mus. Jis smarkiai šniokštuoja, ir tas jo šniokštavimas mums skamba tarsi muzika.

Mitelštetas padrašina apsauginį Kantoreką, guosdamas jį vyresniojo mokytojo Kantoreko citatomis:

— Apsaugini Kantorekai, mums teko laimėti gyventi didingais laikais, todėl turime įtempti visas jėgas ir pakelti vieną kitą nemalonumą.

Kantorekas išspjauna purviną skiedrele, patekusią jam į burną, ir prakaituoja.

Mitelštetas pasilenkia ir tėviškai įtikinėja:

— Ir dėl smulkmenų niekada nereikia užmiršti didžiųjų dalykų, apsaugini Kantorekai.

Aš stebiuosi, kaip Kantorekas nesprogsta ypač dabar, kai prasideda gimnastikos pamoka, kurios metu Mitelštetas puikiausiai mėgdžioja savo buvusįjį mokytoją: kai tas rankomis traukiasi prie skersinio, jis pačiumpa jį už sėdynės ir padeda kaip pridera pakelti smakrą virš skersinio, visą laiką berdamas išmintingas sentencijas. Lygiai taip anksčiau Kantorekas elgdavosi su Mitelštetu.

Po to Mitelštetas paskirsto tolesnes tarnybas:

— Kantorekas ir Betcheris — pargabenti duoną! Pasi imti ratukus.

Po poros minučių juodu abu išeina su ratukais. Kantorekas piktai nunėręs galvą. Šveicorius išdidus, kad gavo lengvą darbą.

Kepykla yra kitame miesto gale. Vadinasi, jiems reikia nueiti ir grįžti per visą miestą.

— Jie ten vaikščioja jau kelintą dieną,— šypsosi Mitelštetas.— Jau yra žmonių, kurie tik ir laukia, kada galės juos pamatyti.

— Puiku,— sakau aš,— bet ar jis dar nesiskundė?

— Mėgino! Mūsų vadas, išgirdęs visą istoriją, baisiai juokėsi. Jis nepakenčia mokytojų. Be to, aš flirtuoju su jo dukteria.

— Kantorekas iškūrė tau kiaulystę per egzaminus.

— Nusispjaut,— abejingai pareiškia Mitelštetas.— Jo skundas dar ir todėl liko be pasekmių, kad aš galėjau įrodyti, jog jis dažniausiai paskiriamas į lengvą tarnybą.

— O tu negalėtum jį prigriebti visai kaip reikiant? — klausiu aš.

— Nenoriu su tokiu terliotis, per daug jis kvailas,— didžiadvasiškai atsako Mitelštetas.

•

Kas yra atostogos? Tai svyravimas ir abejojimas, po kurio viskas pasidaro tik dar sunkiau. Jau dabar skverbiasi atsisveikinimo kartėlis. Motina tylėdama žiūri į mane; ji skaičiuoja dienas, aš tai žinau; rytais ji nuliūdusi. Vėl viena diena mažiau. Ji paslėpė mano kuprinę,— nenori, kad toji primintų apie atsiskyrimą.

Kai susimąstai apie ką nors, valandos bėga greitai. Aš sukaupiau jėgas ir einu palydėti sesers. Ji išsirengė į skerdyklą parnešti keleto svarų kaulų. Tai didelė lengvata, ir žmonės stoja į eilę jau nuo pat ryto. Kai kurie apalpsta.

Mums nepasiseka. Kai mudu pakaitomis išlaukiame tris valandas, eilė išsivaikščioja. Kaulai pasibaigė.

Gerai, kad dar gaunu savo davinį. Aš jį parnešu motinai, ir taip mes visi galime kiek geriau maitintis.

Dienos eina vis sunkyn, ir motinos akys darosi vis liūdnesnės. Dar keturios dienos. Man reikia nueiti pas Kemericho motiną.

•

To negalima aprašyti. Kur rasi žodžių papasakoti apie šią drebančią, raudančią moterį, kuri purto mane ir rėkia: „Kodėl gi tu gyveni, jei jis negyvas!“, kuri užlieja mane ašaromis ir šaukia: „Kodėl jus iš viso ten siunčia, juk jūs dar vaikai...“, kuri susmunka kėdėje ir verkia: „Ar tu jį matei? Ar tu dar spėjai jį pamatyti? Kaip jis mirė?“

Aš sakau jai, kad kulka pataikė jam stačiai į širdį, ir jis vietoje krito negyvas. Ji žiūri į mane ir abejoja:

— Tu meluoji. Aš geriau žinau. Aš jaučiau, kaip sunkiai jis mirė. Aš girdėjau jo balsą, naktimis aš jutau, kaip jis. bijojo. Sakyk teisybę, aš noriu žinoti, aš turiu tai žinoti.

— Tikrai,— sakau aš,— aš buvau šalia jo. Jis mirė iš karto. Ji tyliai prašo mane.

— Pasakyk. Tu turi pasakyti. Aš žinau, tu nori mane paguosti, bet argi tu nematai, kad šitaip mane dar labiau kankini? Geriau sakyk teisybę. Aš negaliu pakelti nežinios, pasakyk, kaip buvo, net jeigu būtų ir labai baisu. Tai vis tiek geriau, negu dabar aš manau.

To aš jai niekuomet nepasakysiu, nors ji mane ir į gabaliukus sukapotų. Aš ją užjaučiu, bet kartais ji man atrodo ir truputį kvaila. Ir kas iš to, jeigu jinai žinos,— Kemerichas vis tiek miręs. Kai žmogus pamatai tiek daug negyvėlių, negali gerai suprasti, kad galima tiek sielotis dėl vieno. Todėl aš sakau šiek tiek nekantriai.

— Jis mirė iš karto. Jis netgi nieko nepajuto. Jo veidas buvo visai ramus.

Ji tyli. Paskui iš lėto klausia:

— Ar gali tai prisiekti? —

Taip.

— Viskuo, kas tau yra švento?

Ak viešpatie, kas gi man dabar yra švento? Tokie dalykai mums labai greitai keičiasi.

— Taip, jis mirė iš karto.

— Kartok paskui mane: „Tegul aš negrišiu namo, jei gu tai ne tiesa.“

— Tegul aš negrišiu namo, jeigu jis mirė ne iš karto.

Aš galėčiau ir dar dievai žino ką jai prisiekti. Bet, atrodo, ji patikėjo. Ji ilgai aimanuoja ir verkia. Aš turiu papasakoti, kaip viskas buvo, ir sugalvoju istoriją, kuria dabar ir pats beveik imu tikėti.

Kai aš rengiuos išeiti, ji pabučiuoja mane ir padovanoja man jo fotografiją. Jis nusitraukęs su naujoko uniforma, atsirėmęs į apvalų stalą, kurio kojos padarytos iš netašytų beržo šakų. Už jo — dekoratyvinis miškas. Ant stalo stovi bokalas alaus.

•

Paskutinis vakaras namie. Visi tylūs. Aš anksti nueinu gulti, apsikabinu pagalvius, prisispaudžiu juos ir išikniaubiu į juos. Kas žino, ar dar teks man kada nors gulėti lovoje su tokia patalyne!

Vėlai į mano kambarį dar ateina motina. Ji mano, kad aš miegu, ir aš apsimetu miegą. Kalbėti, budėti šalia vienas kito būtų per sunku.

Ji sėdi beveik iki ryto, nors ją kamuoja skausmai ir kartkartėmis ji susiriečia. Pagaliau aš nebeištveriu ir apsimetu, lyg tik dabar pabusčiau.

— Eik gult, mama, čia tu peršalsi. Ji sako:

— Išsimiegosiu ir vėliau.

Aš atsisėdu:

— Aš dar ne iš karto vykstu į frontą, mama. Iš pradžių dar keturias savaites pabūsiu stovykloje. Gal koki sekmadienį iš ten dar galėsiu parvažiuoti pas jus.

Ji tyli. Paskui negarsiai klausia:

— Ar tu labai bijai?

— Ne, mama.

— Aš dar norėjau tau štai ką pasakyti: saugokis moterų Prancūzijoje. Moterys ten blogos.

Ak mama, mama! Tau aš dar tebesu vaikas — kodėl aš negaliu padėti tau galvos ant kelių ir paverkti? Kodėl aš visuomet turiu būti stipresnis ir santūresnis,— juk ir aš kartais norėčiau paverkti ir išgirsti paguodos žodį, juk aš iš tikrųjų dar beveik vaikas, spintoje dar tebekybo mano trumpos kelnaitės,— tai buvo dar taip neseniai, kodėl gi visa tai jau praėjo?

Kiek galėdamas ramiau sakau:

— Ten, kur mes stovime, moterų nėra, mama.

— Ir ten, fronte, būk atsargus, Pauliau.

Ak mama, mama! Kodėl aš negaliu tavęs apkabinti ir taip kartu su tavimi numirti. Kokie mes vis dėlto esame vargšeliai!

— Taip, mama, būsiu atsargus.

— Aš kasdien melsiuosi už tave, Pauliau.

Ak mama, mama! Kelkimės ir eikime kartu su tavimi, eikime per visą metų eilę atgal į praeitį, kol nusikratysime visomis tomis bėdomis,— į praeitį, į pačius save!

— Gal tu gali gauti vietą, kuri ne tokia pavojinga?

— Taip, mama. Galbūt aš pateksiu į virtuvę, tai visai galimas daiktas.

— Tik neatsisakyk, nors kiti ir kažin ką kalbėtų.

— Man ne galvoj, ką kiti kalba, mama.

Ji atsідūsta. Tamsoje jos veidas švyti kaip baltas lopas.

— Dabar eik gulti, mama.

Ji neatsako. Aš atsistuju ir apgaubiu jos pečius savo antklode. Ji atsiremia į mano ranką,— ją vėl suima skausmai. Aš nuvedu ją į miegamąjį. Valandėlę dar pasilieku pas ją.

— Tu, mama, irgi turi pasveikti, kol aš grįšiu.

— Taip, taip, vaikeli mano.

— Jūs man nieko nesiuntinėkite, mama. Valgyti mes ten gauname pakankamai. Čia jums labiau reikia.

Štai. guli savo lovoje vargšė mama, kuri myli mane labiau už viską. Kai jau noriu išeiti, ji skubiai sako:

— Aš tau parūpinau dar dvi poras apatinių kelnių. Jos iš geros vilnos. Su jomis bus šilta. Neužmiršk įsi dėti.

Ak mama, aš žinau, kiek tu pristovėjai eilėje, prilakstei, primaldavai dėl šitų apatinių kelnių! Ak mama, mama, kaip čia suprasti, kad aš turiu su tavimi skirtis, kas, be tavęs, dar gali turėti į mane teisių? Aš dar sėdžiu čia, o tu guli ten, mes turime vienas kitam tiek daug pasakyti, bet mes niekuomet negalėsime to pasakyti.

— Labanakt, mama.

— Labanakt, vaikeli mano.

Kambaryje tamsu. Tamsoje girdėti, kaip alsuoja motina. Tiksi laikrodis. Už lango pučia vėjas. Ošia kaštonai.

Prieškambaryje aš suklumpu ant savo kuprinės, kuri čia guli visiškai paruošta, nes rytoj man reikia labai anksti išvažiuoti.

Aš kandžioju pagalvius, rankomis spaudžiu geležinius lovos virbus. Man visai nereikėjo čia važiuoti. Fronte buvau viskam abejingas ir neturėjau jokių vilčių; dabar

jau aš niekada toks būti nebegalėsiu. Aš buvau kareivis, o dabar jaučiu vien skausmą,— skausmą, kad gaila savęs paties, savo motinos, kad suprantu visa, kas yra taip liūdna ir trunka be galo.

Man visai nereikėjo važiuoti atostogų.

VIII

Stovyklos barakus aš dar atsimenu. Čia Himelštosas auklėjo Tjadoną. Bet iš žmonių beveik nieko nepažįstu; kaip ir visuomet, viskas pasikeitę. Tik vieną kitą anksčiau esu iš tolo matęs.

Tarnybą atlieku mechaniškai. Vakaraus beveik visuomet būnu kareivių klube; ten yra žurnalų, bet aš jų neskaitau, užtat ten yra pianinas, kuriuo aš mielai skambinu. Mus aptarnauja dvi merginos, iš kurių viena dar jaunutė.

Stovykla aptverta aukšta vielų tvora. Grįžtant vėlai iš kareivių klubo, reikia turėti leidimus. Kas moka susišnekėti su sargybiniais, žinoma, prasmunka ir taip.

Kasdien pievoje tarp kadagynų ir beržynėlių vyksta kuopos karinė mankšta. Tai visai pakenčiama, kai iš mūsų nieko daugiau nereikalaujama. Bėgi į priekį, krinti žemėn, ir gėlių stiebeliai ir žiedai linguoja nuo tavo alsavimo. Smėlis, kai iš taip arti į jį žiūri, atrodo švarus kaip "laboratorijoje, susidaręs iš daugybės smulkiausių titnago grūdelių. Taip ir vilioja įkišti į jį ranką.

Tačiau gražiausias daiktas yra miškai, kurių pakraščiuose boluoja beržai. Kas akimirksnis jie keičia savo spalvą. Tik dabar jų kamienai švietė skaisčiu baltumu, tarp jų pleveno, tarsi pastele nutapyta, šilkinė ir lengva lapų žaluma, o po valandėlės viskas nusidažo melsvu opalu, kuris, spindėdamas it sidabras, atslenka nuo pamiškės ir uždengia žalumą; bet štai vienoje vietoje opalas ima tamsėti ir beveik visai pajuoduoja,— tai debesiukas užėjo ant saulės. Ir jo šešėlis lyg vaiduoklis bėga per nublankusius išsyk kamienus ir toliau per pievą iki pat horizonto, o beržai tuo tarpu jau stovi lyg šventinės vėliavos su baltais kotais, ir jų lapai žėri purpuru ir auksu.

Dažnai aš taip susižaviu šituo švelniausių šviesos atspalvių ir permatomų šešėlių žaismu, kad beveik neišgirstu komandos; kai esi vienas, pradedi stebėti ir mylėti gamtą. Ir aš čia neturiu daug pažinčių ir netrokštu jų daugiau, negu normaliai reikia. Mes per mažai pažįstami ir nenorime matyti vienas kitame ką nors daugiau kaip žmogų, su kuriuo galima paplepėti arba sulošti „dvidešimt vieną“.

Šalia mūsų barakų yra didelė rusų belaisvių stovykla. Nors ją skiria nuo mūsų vielų užtvara, tačiau belaisviams vis dėlto pavyksta prasigauti pas mus. Jie labai nedrąsūs ir baukštūs, be to, daugiausia barzdoti ir dideli; todėl jie primena apkultus, nusižeminusius senbernarus.

Jie slankioja aplink mūsų barakus ir apžiūrinėja atmatų statines. Sunku įsivaizduoti, ką jie ten randa. Maisto ir mes patys gauname mažai, ir tas pats prastas. Šeria mus griežčiausiai, kurių kiekvienas pjaustomas į šešias dalis ir verdamas vandenyje, neskustomis, purvinomis morkomis; papuvusios bulvės yra didelis skanėstas, tačiau didžiausias gardumynas — skysta ryžių sriuba, kurioje turėtų plaukioti smulkiai supjaustytos galvijų gyslos. Bet jos būna taip smulkiai supjaustytos, kad jų niekaip nesurasi.

Ir vis tiek, aišku, viskas suvalgoma. O jeigu kuris iš tikrųjų yra toks turtuolis, kad gali nesuvalgyti visko iki paskutinio trupinio, šalia jo stovi dešimt kitų, kurie mielai paima, kas tik atlieka. Tiktai tokie likučiai, kurių jau nebegalima pasiekti šaukštu, išplaunami ir iškrečiami į atmatų statines. Be to, ten kartais patenka viena kita griežčių lupena, apipelėjusios duonos riekutė ir šiaip visokio šlamšto.

Štai šitas skystas, drumzlinas, purvinas vanduo ir traukia belaisvius. Jie godžiai semia jį iš dvokiančių statinių ir nešasi, pasikišę po palaidinėmis.

Keista taip arti matyti šituos mūsų priešus. Jų veidai verčia susimąstyti. Tai geri valstiečių veidai, plačios kaktos, plačios nosys, plačios lūpos, plačios rankos, papurę plaukai. Juos reikėtų siųsti į kaimą, kur jie galėtų arti, pjauti ir skinti obuolius. Jie atrodo dar didesni geraširdžiai negu mūsų Frislando valstiečiai.

Liūdna žiūrėti į jų judesius, į tai, kaip jie prašinėja ko nors valgyti. Jie visi yra gana nusilpę, nes gauna tik tiek, kad nenumirtų badu. Mes patys jau seniai negauname iki soties pavalgyti. Jie serga dizenterija, ir kai

kurie, bailiai žvalgydamiesi, vogčiomis parodo kruvinas marškinių apačias. Susirietę, nukorę galvas, sulenkę per kelius kojas, šnairuodami iš apačios į viršų, jie tiesia rankas ir maldauja tardami tuos keletą žodžių, kuriuos spėjo išmokti,— maldauja savo švelniais, tyliais bosais, kurie primena šiltas krosnis ir gimtinės pirkias.

Yra žmonių, kurie juos taip paspiria koja, kad tie net parvirsta; bet tokių nedaug. Dauguma jiems nieko nedaro ir, nekreipdami į juos dėmesio, praeina pro šalį. Žinoma, kai kada jie atrodo taip pasigailėtinai, jog žmogus ipyksti ir jiems įspiri. Kad tik jie į tave taip nežiūrėtų! Kiek vis dėlto sielvarto gali sutilpti dviejuose tokiuose mažuose lopinėliuose, kuriuos galima uždengti vienu nykščiu,— žmogaus akyse!

Vakaraus jie ateina į barakus prekiauti. Visa, ką tik turi, jie keičia į duoną. Kartais jiems pasiseka, nes jų geri batai, o mūsų prasti. Jų aukštų aulinių batų oda yra nuostabiai minkšta, kaip juchtas. Mūsų kareiviai, kilę iš kaimo ir gauną iš namų siuntinius su riebalais, gali tokius batus įsigyti. Pora tokių batų kainuoja nuo dviejų iki trijų kepaluokų duonos arba vieną kepaluoką duonos ir nedidelę kietą rūkytą dešrą.

Tačiau beveik visi rusai jau seniai iškeitė visus daiktus, kuriuos turėjo. Dabar jie nešioja jau tik pasigailėtinus skarmalus ir mėgina keisti smulkius drožinius bei kitus niekučius, kuriuos padaro iš granatų skeveldrų ir varinių granatų žiedų. Žinoma, už šituos daiktelius kažin ko negausi, nors į juos įdėta ir daug darbo — belaisviai atiduoda juos už porą riekių duonos. Mūsų valstiečiai moka derėtis, tai atkaklūs ir gudrūs žmonės. Gabalą duonos arba dešrigalį jie tol laiko rusui panosėje, kol tas iš godumo išblykšta ir išverčia akis. Tada jam viskas vis tiek. O jie susipakuoja savo grobį, kaip moka padaryti tik kaimiečiai, paskui išsitraukia didelius kišeninius peilius, palengva ir atsargiai atsiriekia iš savo atsargų griežinį duonos ir ima kramtyti, ant kiekvieno kąsnio dar užsidėdami lyg atlyginimą sau riekutę kietos, geros dešros. Matydamas, kaip jie taip užkandžiauja, žmogus susierzini, ir tave suima noras apdaužyti kietus jų pakaušius. Retai kada jie ką nors duoda draugams. Tiesą sakant, mes per mažai ir pažįstami.

•

Aš dažnai stoviu sargyboje prie rusų stovyklos. Tamsoje juda jų figūros, lyg sergą gandrai, lyg dideli paukščiai. Jie praeina prie pat užtvaros, prispaudžia prie jos veidus ir įsikabina pirštais į vielos tinklą. Dažnai jie stovi dideliais būreliais. Jie alsuoja kvapais, kuriuos atneša vėjas iš laukų ir miškų.

Jie kalba retai, o jei ir pasako ką nors, tai tik keletą žodžių. Jie elgiasi vienas su kitu žmoniškiau ir, kaip man atrodo, broliškiau negu mes savo tarpe. Bet taip yra turbūt tik todėl, kad jie jaučiasi labiau nelaimingi negu mes. Be to, juk karas jiems jau pasibaigė. Tačiau laukti, kol susirgsi dizenterija, taip pat ne gyvenimas.

Apsauginiai, kurie juos saugoja, pasakoja, kad iš pradžių jie buvo gyvesni. Pasitaikydavę, kaip stovyklose visuomet kad būna, pederastijos atvejų, ir dėl to belaisviai dažnai susipešdavę, paleisdami į darbą kumščius ir peilius. Dabar jie jau visai apduję ir abejingi, daugumas jų net nustoję onanizuotis, taip jie nusilpo,— nors šiaip dažnai stovyklose net taip atsitinka, kad žmonės tai daro bendrai, ištisu baraku.

Jie stovi prie užtvaros; kartais kuris nors nusvyruoja šalin, tuomet tučtuojau vietą eilėje užima kitas. Daugumas tyli; tik kai kurie kaulija cigarečių nuorūkų.

Aš matau tamsias jų figūras. Jų barzdas plaiksto vėjas. Aš nieko apie juos nežinau, tik tiek, kad jie yra belaisviai, ir kaip tik tas mane sukrečia. Tai bevardės būtybės, niekuo nenusikaltusios; jeigu aš žinočiau apie jas ką nors daugiau — kaip jos vadinasi, kaip gyvena, ko laukia, kas jas slegia,— tuomet mano sukrėtimas turėtų kažkokį tikslą ir galėtų virsti užuojauta. O dabar, žiūrėdamas į belaisvius, aš matau tik gyvo padaro skausmą, baisų gyvenimo niūrumą ir žmonių negailestingumą.

Kažkieno įsakymas padarė šias tylas žmogystas mūsų priešais; kitas įsakymas galėtų paversti jas mūsų draugais. Prie kažkurio stalo keletas žmonių, kurių nė vienas iš mūsų nepažįsta, pasirašė dokumentą, ir štai kelerius metus aukščiausias mūsų tikslas yra daryti tokius dalykus, už kuriuos paprastai pasaulis niekina ir baudžia griežčiausia bausme. Kur rasi tokį, kuris, matydamas šituos tylus žmones su jų vaikiškais veidais ir apaštalių barzdomis, galėtų palaikyti juos mūsų priešais? Kiekvienas puskarininkis naujokui, kiekvienas vyresnysis moky-

tojas mokiniui yra didesnis priešas negu jie mums. Ir vis dėlto, jeigu jie būtų laisvi, mes vėl šaudytume į juos, o jie — į mus.

Aš išsigastu; toliau man jau nebegalima galvoti. Šitas kelias veda į bedugnę. Apie tai galvoti dar neatėjo laikas; bet aš nenoriu visiškai atmesti šios minties, aš išsaugosiu ją, pasilaikysiu ligi tol, kol baigsis karas. Mano širdis plaka: ar ne čia tas didysis, vienintelis tikslas, apie kurį aš galvojau apkasuose, kurio aš ieškojau kaip kažko tokio, kas gali pateisinti žmonių egzistavimą po šito visų žmogiškųjų idealų sutriuškinimo? Ar tai ne uždavinys, kurį galima užsibrėžti būsimam gyvenimui, uždavinys, vertas šitų siaubo metų?

Aš išsiimu savo cigaretes, perlaužiu kiekvieną pusiau ir atiduodu jas rusams. Jie man nusilenkia ir užsirūko. Dabar kai kuriuose veiduose rusena raudoni taškai. Jie mane nuramina; atrodo, tarsi tamsiuose kaimo namuose sušvito maži langeliai, kurie sako, kad už jų yra jaukūs kambariai.

•

Dienos slenka viena po kitos. Vieną miglotą rytą vėl laidojamas vienas rusas; dabar jų beveik kasdien numiršta po keletą. Kai jis laidojamas, aš kaip tik stoviu sargyboje. Belaisviai gieda kažkokią giesmę, gieda keliais balsais, ir jų giesmė skamba taip, jog atrodo, lyg tai būtų ne žmonių balsai, o grotų toli laukuose pastatyti vargonai.

Laidotuvės greitai baigiasi.

Vakare belaisviai vėl stovi prie tvoros, ir iš beržynų į juos pučia vėjas. Šalta mirga žvaigždės.

Dabar aš pažįstu keletą iš jų, kurie gana gerai kalba vokiškai. Jų tarpe yra muzikantas, jis pasakoja, kad yra buvęs Berlyne smuikininku. Kai jis išgirsta, kad aš truputį skambinu pianinu, atsineša savo smuiką ir ima groti. Kiti susėda, atsirėmę nugaromis į tvorą. Jis stovi ir groja, kartais jo veide pasirodo toji užsimiršimo išraiška, kurią dažnai matome smuikininkų veiduose, kai jie užmerkia akis, paskui smuikas vėl ima judėti jo rankose pagal ritmą, ir jis nusišypso man.

Jis turbūt groja liaudies dainą, nes kiti niūniuodami jam pritaria. Sakytum, kad tai tamsios kalvos, kurios niūniuoja giliai po žeme. Smuiko balsas, šviesus ir vienišas,

tarsi liekna mergaitė aidė virš jų. Balsai nutyla, o smuikas groja toliau,— jo garsas atrodo laibas laibas, tarsi smuikui būtų šalta naktį; reikėtų atsistoti visai arti jo, kokioje nors patalpoje, tikriausiai būtų geriau jo klausyti; o čia, lauke, kai jis taip klaidžioja vienišas, darosi liūdna.

•

Sekmadieniais man neleidžia išvykti iš stovyklos, nes ką tik turėjau ilgesnes atostogas. Todėl paskutinį sekmadienį prieš išvažiuojant mane aplanko tėvas ir vyresnioji sesuo. Visą dieną mes sėdime kareivių klube. Kurgi daugiau dėsiesi? Į barakus eiti nenorime. Vidurdienį einame pasivaikščioti į pievas.

Laikas slenka baisiai pamažu; mes nežinome, apie ką kalbėti. Todėl kalbame apie motinos ligą. Dabar jau aišku, kad jai vėžys; ji jau guli ligoninėje ir greitai bus operuojama. Gydytojai tikisi, jog ji pasveiks, bet mes dar niekada negirdėjome, kad vėžys būtų išgydytas.

— Kurgi ji guli? — klausiu aš.

— Luizos ligoninėje,— sako tėvas.

— Kurioje klasėje?

— Trečioje. Reikia palaukti, kol sužinosime, kiek kainuos operacija. Ji pati norėjo gulti į trečiąją. Ji sakė, kad ten bus su kuo pasikalbėti. Be to, ir pigiau.

— Bet ten daugybė žmonių vienoje palatoje! Kažin, ar ji gali miegoti naktimis.

Tėvas linkteli galva. Jo veidas nuvargęs ir pilnas raukšlių. Motina daug sirgo; tiesa, į ligoninę ji eidavo tik prievarta, bet vis dėlto tai mums kainavo daug pinigų, ir mano tėvas, tiesą sakant, tik jais ir rūpinasi visą gyvenimą.

— Kad bent žinotum, kiek kainuos operacija,— sako jis.

— Ar jūs nepaklausėte?

— Tiesiog klausyti nepatogu, nes gydytojas gali supykti. Taip negalima,— juk jis operuos motiną.

„Taip,— su kartėliu galvoju aš,— tokie jau esame mes, tokie jau yra neturtingi žmonės. Jie nedrįsta paklausti kainos ir dėl to baisiai rūpinasi; o tie, kiti, kuriems ir klausyti nereikia, laiko savaime suprantamu dalyku iš anksto susitarti dėl kainos. Ir gydytojas ant jų nesupyks.“

— Po operacijos reikės daryti pert varstymus, o tai irgi brangu,— sako tėvas.

— O ligonių kasa argi nieko neprimoka? — klausiu aš.

— Motina jau labai seniai serga.

— O jūs dar turite kiek pinigų? Jis papurto galvą:

— Ne. Bet dabar aš vėl galiu dirbti viršvalandžius.

Aš žinau: iki dvyliktos nakties jis stovės prie savo stalo ir falcuos, klijuos bei pjaustys. Aštuntą valandą vakaro jis truputį užkas to niekam netinkamo šlamšto, kurį jie gauna pagal korteles. Paskui išgers miltelių nuo galvos skaudėjimo ir dirbs toliau.

Norėdamas jį šiek tiek pralinksminti, aš papasakoju keletą man į galvą atėjusių nuotykių — kareiviškų anekdotų, šį tą apie generolus ir viršilas, kurie kažkada kažkur buvo išjuokti.

Paskui abu palydžiu į stotį. Jie paduoda man stiklainį marmelado ir ryšulėlį bulvinių blynų, kuriuos motina man dar spėjo iškepti.

Jie važiuoja, o aš grįžtu atgal.

Vakare aš užsitemu ant blynų marmaledo ir pradedu valgyti. Tačiau man kažkodėl neskanu. Todėl aš išeinu į lauką, rengdamasis atiduoti blynus rusams. Bet tuo metu ateina man į galvą, kad motina pati juos kepė, ir kai ji stovėjo prie karštos viryklės, gal ją buvo suėmę skausmai. Aš dedu ryšulėlį atgal į kuprinę ir rusams paimu tik du blynus.

IX

Važiuojame keletą dienų. Danguje pasirodo pirmieji lėktuvai. Mes aplenkiamo transporto traukinius. Patrankos, patrankos. Persėdame į fronto geležinkelio traukinį. Aš ieškau savo pulko. Niekas nežino, kur jis šiuo metu stovi. Aš kažkur pernakuvoju, kažkur iš ryto gaunu davinį ir kažkokių neaiškių nurodymų. Užsimetęs kuprinę ir šautuvą, vėl leidžiuosi į kelionę.

Kai aš atvykstu į paskyrimo vietą, nuniokotame miestelyje nebėra nė vieno mūsų. Sužinau, kad mes paskirti prie skrajojančios divizijos, kuri metama visur, kur tik pasidaro striuka. Tai manęs per daug nenudžiu-

gina. Man pasakoja apie didžiulius nuostolius, kurių mes turėjome. Aš klausinėju apie Katą ir Albertą. Niekas nieko apie juos nežino.

Aš ieškau toliau, klaidžioju po apylinkes; mane apima keistas jausmas. Dar vieną naktį ir dar vieną aš kaip indėnas praleidžiu po atviru dangumi. Pagaliau gaunu tikslių žinių ir po pietų prisistatau į raštinę.

Viršila palieka mane vietoje. Po dviejų dienų kuopa grįsta, ir nėra prasmės siųsti mane į priešakines linijas.

— Kaip praėjo atostogos? — klausia jis. — Gerai, a?

— Šiaip sau, — atsakau aš.

— Taip, taip, — atsидūsta jis, — jeigu nereikėtų vėl grįžti. Dėl to antroji atostogų pusė visuomet būna sugadinta.

Aš dykinėju ligi to ryto, kai sugrįžta kuopa, pilka, purvina, įpykusi ir paniurusi. Aš pašoku ir įsiveržiu į kareivių tarpą; mano akys ieško, — štai ten Tjadenas, ten šnypščia nosį Miuleris, o štai ir Katas su Kropu. Mes pasidedame čiužinius šalia vienas kito. Žiūrėdamas į juos, aš jaučiuosi kaltas, nors nesu jiems nieko blogo padaręs. Prieš einant gulti, aš išimu likučius bulvinių blynų ir marmelado, — juk reikia, kad ir draugams šis tas tektų.

Abu kraštiniai blynai apipeliję, bet juos dar galima valgyti. Aš juos pasiimu sau, o šviežesnius atiduodu Katui ir Kropui.

Katas kramtydamas klausia:

— Turbūt motina kepė?

Aš linktelio.

— Gardūs, — sako jis, — mamos keptą išsyk pažinsi.

Aš vos neapsiverkiu. Aš nebepažįstu pats savęs. Tačiau niekis, tuoj vėl pasidarys geriau čia — su Katu, su Albertu ir visais kitais. Čia tikroji mano vieta.

— Tau pasisekė, — pašnibžda man Kropas, kai mes rengiamės migti. — kalbama, kad mes vyksime į Rusiją.

— Į Rusiją? Ten juk karas jau pasibaigė.

Tolumoje griaudžia frontas. Barako sienos tirta.

•

Pulkas išsijuosęs tvarkosi ir valosi. Patikrinimas po patikrinimo. Mes inspektuojami iš visų pusių. Suplyšę daiktai pakeičiami gerais. Aš nučiumpu naujutėlį mundurą. Katas, žinoma, visą aprangą. Pasklinda gandai, kad

bus taika, tačiau kita versija yra patikimesnė — kad mes būsime perkelti į Rusiją. Bet kam mums Rusijoje reikalingos geresnės uniformos? Pagaliau prasiskverbia žinia, kad pas mus į apžiūrą atvyksta kaizeris. Todėl ir tiek daug visokių tikrinimų.

•

Ištisą savaitę atrodo, kad mes vėl patekome į naujokų kareivines,— tiek daug reikia dirbti ir mankštintis. Visi pikti ir nervingi, nes mes nemėgstame per didelio švarinimosi, o paradinės rikiuotės nėra tiek to. Tokie dalykai kareivį pykdo dar labiau negu gyvenimas apkasuose.

Pagaliau ateina iškilmingoji valanda. Mes stovime išsitempę, ir pasirodo kaizeris. Mums įdomu pamatyti, kaip jis atrodo. Jis apeina rikiuotę, ir aš, tiesą sakant, jaučiuosi kiek nusivylęs: iš portretų atrodė, kad jis aukštesnio ūgio ir didingesnis, o svarbiausia, kad jo balsas daug griausmingesnis.

Jis išdalija geležinius kryžius ir pakalbina vieną kitą kareivį. Paskui mes išsiskirstome.

Po to mes kalbamės savo tarpe. Tjadenas nustebęs sako:

— Vadinas, tai visų vyriausias, koks tik gali būti pasaulyje?! Prieš jį visi turi stovėti išsitempę, visi be išimties! — Jis pagalvoja.— Ir Hindenburgas turi stovėti išsitempęs, a?

— Žinoma,— patvirtina Katas.

Tjadenui to dar negana. Jis valandėlę pagalvoja ir klausia:

— O karalius irgi prieš kaizerį turi stovėti išsitempęs?

To niekas tiksliai nežino, bet mes manome, kad ne. Juk jie abudu yra jau tokie aukšti asmenys, kad apie jokią stovėjimą išsitempus čia, aišku, negali būti kalbos.

— Ir kas per niekai ateina tau į galvą,— sako Katas.— Svarbiausia, kad tu pats turi stovėti išsitempęs.

Tačiau Tjadenas kaip užburtas. Jo paprastai labai menka fantazija ši sykį įsismagina kaip reikiant.

— Klausyk,— pareiškia jis,— aš stačiai negaliu įsivaizduoti, kad ir kaizeris taip pat vaikščioja į išvietę, lygiai kaip ir aš.

— Už tai gali galvą guldyti,— juokiasi Kropas.

— Klausyk, Tjadenai,— priduria Katas,— tu esi kvai las per visą pilvą, ir į tavo makaulę prilindo utėlių, drožk pats ko greičiausiai į išvietę, kad praskaidrėtų tavo gal va ir nekalbėtum kaip žindomas kūdikis.

Tjadenas išnyksta.

— Bet vieną dalyką aš vis dėlto norėčiau žinoti,— sako Albertas: — ar karas būtų kilęs, jei kaizeris būtų pasakęs „ne“?

— Esu įsitikinęs, kad būtų kilęs,— įsiterpiu aš,— juk, sako, iš pradžių jis visai jo nenorėjęs.

— Ne, jeigu jis vienas negalėjo sulaikyti, tai, jeigu taip dvidešimt — trisdešimt žmonių pasaulyje būtų pasakę „ne“, gal būtų ir sulaikę.

— Gal ir būtų,— sutinku aš,— bet anie kaip tik norėjo karo.

— Keista vis dėlto, kai pagalvoji,— kalba toliau Kropas.— Juk mes čia giname savo tėvynę. Tačiau prancūzai čia irgi gina savo tėvynę. Tai katrų pusėje tiesa?

— Galbūt abiejų,— sakau aš, pats tuo netikėdamas.

— Na, tegul,— sako Albertas, ir aš mata*u, kad jis nori priremti mane prie sienos; — betgi mūsų profesoriai ir pastoriai, ir laikraščiai sako, kad mūsų tiesa, ir, reikia manyti, jog taip ir bus; tačiau prancūzų profesoriai ir pastoriai, ir laikraščiai tvirtina, kad jų tiesa. Tai kaip čia išeina?

— To aš nežinau,— atsakau,— bet, šiaip ar taip, karas vyksta, ir kiekvieną mėnesį prie jo prisideda vis daugiau šalių.

Vėl pasirodo Tjadenas. Jis vis dar susijaudinęs ir tučtuojau įsikiša į pokalbį; dabar jam parūpo, kaip apskritai kyla karas.

— Dažniausiai būna taip, kad viena šalis sunkiai ižei džia kita,— atsako Albertas, jausdamas šiokią tokią prana šumą.

Tačiau Tjadenas apsimeta neišmanėliu:

— Šalis? Niekas nesuprantu. Juk Vokietijos kalnas negali įžeisti Prancūzijos kalno. Negali to padaryti nei upė, nei miškas, nei kviečių laukas.

— Ar tu tikrai esi toks mulkis, ar tik tokiu dediesi? — murma Kropas.— Juk aš to nesakiau. Viena tauta įžeidžia kitą...

— Tai man nėra ko čia veikti,— atsako Tjadenas,— aš nesijaučiu įžeistas.

— Ir išaiškink, kad geras, ką nors dabar štai tokiam,—

piktai sako Albertas,— toks kaimo vėpla, kaip tu, čia niekam ne galvoj.

— Jei taip, tai aš be niekur nieko galiu keliauti namo,— spiriasi Tjadenas, ir visi juokiasi.

— Ak žmogau nelaimingas, tautą čia reikia suprasti kaip tam tikrą visumą, tai yra, kaip valstybę! — sušunka Miuleris.

— Valstybė, valstybė! — Tjadenas gudriai spragteli pirštais.— Lauko žandarmerija, policija, mokesčiai — štai jūsų valstybė. Jeigu tu tai turi galvoje, labai dėkui.

— Tai tiesa,— sako Katas,— tu, Tjadenai, pirmą kartą pasakei protingus žodžius; valstybė ir tėvynė iš tikrųjų yra skirtingi dalykai.

— Bet vis dėlto jie yra susiję,— samprotauja Kropas,— tėvynės be valstybės nėra.

— Teisingai, tačiau atsimink, kad mes beveik visi esame paprasti žmonės. Ir Prancūzijoje daugumas žmonių taip pat yra darbininkai, amatininkai arba smulkūs valdininkai. Kodėl gi iš tikrųjų koks nors prancūzų šaltkalvis arba batsiuvys turėtų mus užpulti? Ne, tai daro tik vyriausybės. Aš, kol patekau čia, nebuvau matęs nė vieno prancūzo, ir lygiai taip yra buvę daugumai prancūzų. Jų taip pat niekas neklausė, kaip ir mūsų.

— Tai kodėl vis dėlto kyla karai? — klausia Tjadenas.

Katas gūžteli pečiais:

— Matyt, yra žmonių, kuriems karas naudingas.

— Na, man tai jau ne,— šypteli Tjadenas.

— Nei tau, nei mums, žinoma.

— Tai kam gi jis naudingas? — spyriojasi Tjadenas.— Juk kaizeriui jis irgi nenaudingas. Juk jis turi visko, ko tik jam reikia.

— Taip nekalbėk,— atsako Katas,— iki šiol jis nėra kariavęs nė vieno karo. O kiekvienam padoriam kaizeriui reikalingas bent vienas karas, kitaip jis nepagarsės. Pažvelk į savo mokyklos vadovėlius.

— Generolai taip pat kare pagarsėja,— sako Dėteringas.

— Dar labiau už kaizerius,— patvirtina Katas.

— Tikriausiai už jų slepiasi kiti žmonės, kurie nori iš karo uždirbti,— suniurna Dėteringas.

— Man atrodo, kad tai greičiau kažkoks drugys,— sako Albertas.— Norėti niekas jo nenori, o žiūrėk — jis jau ir čia. Mes karo nenorėjome, kiti tvirtina tą patį, ir vis tiek pusė pasaulio įsivėlusį į jį.

— Vis dėlto anoje pusėje meluojama daugiau negu pas mus,— sakau aš.— Tik atsiminkite tuos lapelius, kuriuos radome pas belaisvius. Juose buvo parašyta, kad mes valgome belgų vaikus. Tuos niekšus, kurie rašo panašius dalykus, reikėtų pakarti. Tai ir yra tikrieji kaltininkai.

Miuleris atsistoja.

— Vis dėlto geriau, kad karas vyksta čia, o ne Vokietijoje. Tik pažiūrėkite į sviedinių išraustas duobes!

— Tai tiesa,— šį kartą sutinka net ir Tjadenas,— bet dar geriau būtų, kad karo nebūtų visai.

Jis nueina išdidus, nes pagaliau ir jam pavyko nugalėti mus, jaunimą. Ir jo nuomonė iš tikrųjų čia yra tipiška, ją galima nuolat išgirsti, ir nieko protingo negalima prieš ją pasakyti, nes, atmetus ją, kartu netenka tarpusavio ryšio ir visi kiti dalykai. Eilinio nacionalinį jausmą sudaro tai, kad jis yra čia. Bet tuo tas jausmas ir baigiasi, apie visa kita eilinis sprendžia praktiškai ir pagal savo įsitikinimą.

Albertas supykęs atsigula žolėje.

— Geriausia apie tokius dalykus visai nekalbėti.

— Juo labiau kad nuo to niekas nepasikeis,— pritaria Katas.

Lyg to tik būtų tetrukę — mes turime grąžinti beveik visus neseniai išduotus daiktus ir gauname senuosius savo skarmalus, Gerieji buvo išduoti tik paradui.

•

Užuot važiavę į Rusiją, mes vėl traukiame į priešakines linijas. Pakeliui važiuojame per skurdų mišką su suskaldytais medžių kamienais ir surausta žeme. Vietomis matyti didžiulės duobės.

— Velniai griebtų, tai davė,— sakau aš Katui.

— Minosvaidžiai,— atsako jis ir rodo į viršų.

Medžių šakose kybo nukautieji. Nuogas kareivis įstrigęs tarp medžio kamieno ir vienos šakos, jam ant galvos dar likęs šalmas, o šiaip jokio drabužio. Ten, viršuje, sėdi tik viršutinė jo pusė, liemuo be kojų.

— Kas gi čia dabar? — klausiu aš.

— Šitą jie iškratė iš drabužių,— urzgia Tjadenas. Katas sako:

— Keistas daiktas! Mes jau keletą kartų esame tai

matę. Kai tokia mina trenkia, ji tikrai iškrato žmogų iš drabužių. Tai padaro oro banga.

Aš ieškau toliau. Tikrai taip ir yra. Ten kybo tik uniformos skarmalai, kitur vėl prilipusi kruvina košė, kuri kitados buvo žmogaus kūnas. Štai guli kūnas; ant vienos jo kojos dar išlikęs gabalas apatinių kelnų, ir ant kaklo tebesilaiko munduro apykaklė. Šiaip jis visai nuogas, drabužiai kybo aplinkui medžiuose. Trūksta abiejų rankų — jos lyg būtų išsuktos. Viena iš jų aš radau už dvidešimt žingsnių krūme.

Nukautasis guli kniūpsčias. Tose vietose, kur nutrauktos rankos, žemė pajuodavusi nuo kraujo. Lapai po jo kojomis iškapstyti, lyg jis dar būtų spardęsis.

— Čia ne juokai, Katai,— sakau aš.

— Granatos skeveldra į pilvą taip pat ne juokai,— atsako jis gūžtelėjęs pečiais.

— Tik neapsižliumbkite,— įsiterpia Tjadenas.

Visa tai, matyti, čia įvyko neseniai,— kraujas dar šviežias. Kadangi visi žmonės, kuriuos mes matome, yra negyvi, ilgiau čia neužtrukame, o tik pranešame apie tai į artimiausią sanitarinį punktą. Pagaliau ir ne mūsų dalykas atimti darbą iš šitų sanitarpalaiškių.

•

Norint nustatyti, kaip toli siekia priešininko pozicijos, reikia išsiųsti žvalgus. Po savo atostogų aš vis dar jaučiuosi kažkaip nesmagiai prieš kitus ir todėl pats pasisiūlau eiti į žvalgybą. Mes aptariame veikimo planą, pralendame pro spygliuotų vielų užtvaras, o toliau šliaužiame po vieną. Po kurio laiko aš randu negiliai granatos išrausą ir įlendu į ją. Iš čia pradedu žvalgytis.

Į vietovę nukreipta vidutinė kulkosvaidžių ugnis. Ji apšaudoma iš visų pusių, nelabai smarkiai, bet vis dėlto pakankamai, ir negali per aukštai pakelti nosies.

Išsiskleidžia šviečiamosios raketos parašiutas. Visa apylinkė tarsi sustingsta blyškioje šviesoje. Užtat dar juodesnė atrodo tamsa, kuri vėl viską apgaubia. Mūsiškiai pirmiau pasakojo, kad apkasuose priešais mus esą negrai. Tai nemalonu: juos sunku pamatyti tamsoje, be to, kaip žvalgai jie labai akylai. Nuostabu, kad dažnai jie yra lygiai tiek pat neprotingi; Katas, išėjęs kartą į žvalgybą, nušovė keletą juodųjų priešininko žvalgų, nes šie

žmonės, būdami labai dideli rūkytojai, šliauždami rūkė. Tas pats atsitiko ir Kropui. Katui ir Albertui tereikėjo taikyti į rusėnančius cigarečių galiukus.

Šalia manęs sušnypščia maža granata. Aš negirdėjau, kaip ji lėkė, ir smarkiai išsigąstu. Tą patį akimirksnį mane suima beprasmiška baimė. Aš čia esu visai vienas ir beveik bejėgis tamsoje,— galbūt iš kurios nors duobės mane jau seniai seka dvi kitos akys ir kur nors guli paruošta mesti rankinė granata, kuri mane sudraskys. Aš mėginu sukaupti jėgas. Tai ne pirmoji mano žvalgyba ir ne tokia jau pavojinga. Tačiau pirmą kartą šliaužiu į žvalgybą po atostogų, ir, be to, vietovė man beveik nepažįstama.

Aš stengiuosi save įtikinti, kad mano susijaudinimas yra kvailystė, kad tamsoje turbūt niekas manęs netyko, kitaip priešas nešaudytų taip pažemiu.

Viskas veltui. Mano galvoje pinasi ir ūžia visokios mintys: aš girdžiu išpėjantį savo motinos balsą, matau į vielų tinklą atsirėmusius rusus su plazdančiomis barzdomis, nuostabiai aiškiai išvaizduoju kantiną su krėsmais, kiną Valansjene; mano vaizduotėje iškyla bjaurus, skausmingas paveikslas: pilkas, žiaurus šautuvo vamzdis tykodamas seka mane, kad ir kur aš pasuku galvą. Mane visą išpila prakaitas.

Aš vis dar tebeguliu duobėje. Pažvelgiu į laikrodį: praėjo tik keletas minučių. Mano kakta visa šlapia, paakiai drėgni, rankos dreba, aš tyliai ir sunkiai alsuoju. Tai nieko daugiau, tik baisiai smarkus baimės priepuolis, paprasta niekšiška, gyvuliška baimė, kuri man neleidžia pakelti galvos ir šliaužti toliau.

Kaip košė ištykšta mano įsitempimas į troškimą pasilikti gulėti. Mano sąnariai prilipę prie duobės dugno, ir aš veltui mėginu juos atplėšti. Aš prisiglaudžiu prie žemės, negaliu pajudėti į priekį, nusprendžiu pasilikti gulėti.

Tačiau tuojau mane vėl užplūsta gėdos ir atgailos banga, bet kartu visą užlieja džiaugsmas, kad aš dar esu saugioje vietoje. Truputį pakylu norėdamas apsižvalgyti. Aš taip įsitempęs žiūriu į tamsą, kad net ima gelti akis. Iškyla raketa; aš vėl pasilenkiu.

Aš kovoju pats su savimi beprasmiską, chaotišką kovą: noriu išlįsti iš duobės, tačiau ir vėl slenku į ją atgal. Aš sakau sau: „Tu turi, juk tai tavo draugų labui, tai ne koks nors kvailas įsakymas!“ Ir tučiuojau vėl atsakau:

„Kas man rūpi, aš turiu tik vieną gyvenimą, kurio galiu netekti...”

„Vis per šitas atostogas”, — su apmaudu atleidžiu sau. Tačiau pats tuo netikiu, man pasidaro negera, aš palengva pasikeliu ir, pasirėmęs rankomis, patraukiu nugarą ir guliu ant duobės krašto, iki pusės išlindęs iš jos.

Tuo metu išgirstu kažkokį šlamesį ir susigūžiu. Tegu sau griaudžia artilerija, kiek tik patinka, mes vis tiek išgirstame kiekvieną įtartiną šlamesį. Pasiklausau — šlamesys eina iš mūsų pusės. Tai mūsų šaliai vaikščioja po apkasus. Dabar aš girdžiu ir neaiškius balsus. Sprendžiant iš intonacijos, tai galėtų būti Katas.

Iš karto mane užplūsta nepaprasta šiluma. Šitie balsai, šitie keli tyliai ištarti žodžiai, šitie žingsniai apkase užpakaly manęs — ir aš ūmai nusikratau mirties baime, kuri daro žmogų baisiai vienišą ir nuo kurios aš vos galo negavau. Jie yra man brangesni už gyvenimą, šitie balsai, brangesni už motinos meilę, stipresni už bet kurią baimę, jie yra didžiausia ir patikimiausia apsauga, kokia tik gali būti, — juk tai mano draugų balsai.

Aš jau nebesu tamsoje pamestas, vienišas, virpantis gyvenimo gumulėlis, — dabar aš priklausanu jiems, ir jie priklauso man, mus jungia ta pati baimė ir tas pats gyvenimas, mus sieja labai paprasti ir nelengvi ryšiai. Aš norėčiau prisiglausti prie jų savo veidu, prie šitų balsų, prie šitų kelių žodžių, kurie mane išgelbėjo ir kurie man padės.

•

Atsargiai persiritu per duobės kraštą ir kaip gyvatė šliaužiu pirmyn. Keturpėsčias ropoju toliau; viskas sekasi gerai, aš nustatau kryptį, žvalgausi aplinkui ir iš pabūklų blykčiojimų stengiuosi išdėmėti vietą, kur stovi mūsų baterijos, kad galėčiau rasti kelią atgal. Paskui mėginu užmegzti ryšį su draugais.

Aš vis dar tebebijau, bet tai jau protinga baimė, tai nepaprastai padidėjęs atsargumas. Naktis vėjuota, ir, kai iš vamzdžių blyksteli ugnis, žeme bėgioja šešėliai. Dėl to matyti ir per mažai, ir per daug. Dažnai sustingstu vietoje, bet kiekvieną kartą įsitikinu, kad pavojaus nėra. Taip aš nusigaunu gana toli ir, padaręs lanką, grįžtu atgal. Užmegzti ryšį su draugais taip ir nepavyko. Artė-

j ant prie mūsų apkasų, kiekvienas metras didina mano pasitikėjimą, žinoma, aš vis labiau ir labiau skubu. Dabar įkliūti jau būtų visai kvaila.

Bet dabar staiga aš vėl išsigąstu. Nebegaliu nustatyti, ar teisinga kryptimi šliaužiu. Tyliai atsitupiu vienoje duobėje ir mėginu susiorientuoti. Ne kartą yra atsitikę, jog kareivis patenkintas išoka į apkasą ir tik tada pamato, kad apkasas ne mūsų.

Po kurio laiko aš vėl imu klausytis. Vis dar negaliu nustatyti, į kurią pusę šliaužti. Granatų išraustų duobių tokia daugybė ir jos taip susimaišiusios, kad susijaudinęs aš galutinai nebežinau, į kur man sukti. Galbūt aš šliaužiu lygiagrečiai su apkasais? Tuomet šliauši šliauši, ir galo nebus. Todėl aš vėl pasuku.

Prakeiktos raketos! Atrodo, kad jos dega visą valandą. Vos krustelsi, ir tučtuojau ims aplinkui švilpti kulkos.

Tačiau nieko nepadarysi, man reikia iš čia kraustytis. Sustodamas slenkui toliau, kaip vėžys rėplioju žeme ir iki kraujų susidraskau rankas į dantytas skeveldras, kurios aštrios kaip skustuvai. Kartais man atrodo, kad dangus akiratyje lyg ir darosi kiek šviesesnis, bet galbūt ir man tik vaidenosi. Vis dėlto palengva pasidaro aišku, kad dabar aš šliaužiu vien gelbėdamas savo gyvybę.

Drioksteli granata. Tuoju po jos dar dvi. Na, ir prasideda. Ugnies ataka. Kulkosvaidžiai trata. Dabar nieko kito nelioka, kaip tiktai gulėti. Atrodo, bus ataka. Visur kyla raketos. Viena po kitos.

Aš guliu susiriętas didelėje granatos duobėje, iki juostos vandenyje. Jei prasidės ataka, krisiu į vandenį, veidu į dumblą, įlįsiu kiek galima giliau, kad tik neprigerčiau. Man reikia apsimesti negyvu.

Staiga išgirstu, kaip ugnis atšoka atgal. Tuoju nuslystu žemyn į vandenį, šalmą nustumiu visai ant pakaušio, burną laikau iškišęs iš vandens tik tiek, kad galėčiau kvėpuoti.

Paskui visas sustingstu; kažkur kažkas žvanga, kažkas šlepsio ir tapnoja artyn, mano nervai susitraukia į ledinį kamuoliuką. Kažkas pražvanga virš manęs,— pirmoji puolančiųjų grandinė prabėgo. Man į galvą įstrigo viena mintis, ir atrodė, kad nuo jos ims ir sprogs mano kiaušas: ką tu darysi, jei kas nors išoks į tavo duobę? Dabar aš greitai išsitraukiu savo mažąjį durklą ir, tvirtai suspaudęs jo rankeną, kišu jį kartu su ranka į dumblą.

„Jei tik kas nors čia išoks, aš tučtuojau dursiu“, — kaip kūjis kala mano galvoje mintis; reikia išsyk perdurti gerkle, kad negalėtų rėkti, kitaip negalima: jis išsigąs ne mažiau už mane, ir jau iš baimės mudu pulsime vienas kitą. Tad aš turiu būti pirmasis.

Dabar pradeda šaudyti mūsų baterijos. Vienas sviedinys sprogsta netoli manęs. Dėl to aš baisiai įsiuntu: to betrūko, kad į mane pataikytų mūsų pačių sviedinys; aš keikiu ir griežiu dantimis, net dumblas lenda į burną; tai pykčio priepuolis; galų gale aš galiu tiktai aimanuoti ir melstis.

Mano ausį pasiekia granatų traškėjimas. Jeigu į kontrataką eina mūšiskiai, aš esu išgelbėtas. Prispaudžiu galvą prie žemės ir girdžiu duslų dundesį, lyg tolimus sprogimus kasyklose, paskui vėl ją pakeliu norėdamas išgirsti garsus viršuje.

Trata kulkosvaidžiai, Aš žinau, kad mūsų vielų užtvaros stiprios ir beveik nesugadintos; kai kur per jas paleista aukštos įtampos elektros srovė. Šautuvų ugnis eina smarkyn. Jie nepraeis, jie turi trauktis atgal.

Aš vėl krintu ant duobės dugno, nepaprastai įsitempęs. Vis arčiau girdėti barškėjimas, šlepsėjimas ir žvangėjimas. Įsimaišo vienas vienintelis spiegiamas riksmas. Jie apšaudomi, ataka atmušta.

•

Dar labiau prašvito. Pro mano duobę dunda skubūs žingsniai. Pirmieji. Prabėgo. Vėl žingsniai. Kulkosvaidžių tratėjimas susilieja į vieną nenutrūkstamą grandinę. Kaip tik tuo metu, kai aš noriu truputį pasisukti, pasigirsta duslus triukšmas, ir, sunkiai žnektelėjęs, pas mane į duobę įkrinta kūnas, nusirita žemyn ir užgriūva ant manęs...

Aš nieko negalvoju, niekam nesiryžtu, tik žaibo greitumu duriu ir jaučiu, kaip kūnas trūkčioja, o paskui suglemba ir susmunka. Kai aš atsikvošiu, mano ranka kažkokia lipi ir šlapia.

Žmogus gargaliuoja. Man atrodo, kad jis riaumote riaumoja, kiekvienas jo atsikvėpimas — tai lyg koks riksmas ar griausmas, bet iš tikro tai tik kraujas tvinksi mano gyslose. Aš norėčiau užspausti jam burną, prikimšti į ją žemių, dar kartą jam durti, kad tik jis nutiltų; juk jis išduos mane; tačiau aš jau tiek atsikvošėjau ir staiga

taip nusilpau, kad daugiau nebegaliu pakelti prieš jį rankos.

Aš nušliaužiu į tolimiausią kampą ir ten pasilieku nenuleisdamas nuo jo akių, tvirtai suspaudęs durklą ir pasirengęs, kai tik jis sujudės, vėl pulti; bet to jis nepadarys, tai jau girdžiu iš jo gargaliavimo.

Aš jį vos įžiūriu. Dabar tenoriu vieno — pasišalinti iš čia. Ir ilgai laukti negalima, nes pasidarys per šviesu; jau ir dabar sunku. Bet, vos pamėginęs pakelti galvą, iš karto pamatau, kad pabėgti iš čia jau negalima. Kulkosvaidžių ugnis yra tokia tanki, kad, dar nespėjęs padaryti nė vieno šuolio, jau būčiau sušaudytas, kaip rėtis.

Aš mėginu dar kartą patikrinti tai su savo šalmu, kurį truputi pro duobės kraštą iškišu ir pakeliu, norėdamas nustatyti, ar aukštai lekia kulkos. Po akimirksnio kulka išmuša jį man iš rankos. Vadinas, kulkos lekia visiškai pažemiu. Aš esu taip arti prie priešininko pozicijų, kad jeigu pamėginčiau pabėgti, snaiperiai tuojau mane nupiltų.

Vis labiau švinta. Aš, degdamas nekantrumu, laukiu mūsiškių atakos. Mano pirštai per krumplius pabala, taip aš juos spaudžiu, taip maldauju, kad ugnis liautųsi ir ateitų mano draugai.

Minutė slenka po minutės. Aš nebedrįstu pažvelgti į juoduojančią žmogystą duobėje. Įsitempęs stengiuosi nežiūrėti į ją ir laukiu, laukiu. Kulkos švilpia be pertraukos, jos sudaro plieninį tinklą, jų švilpimas nesiliauja, nė kiek nesiliauja.

Čia aš pamatau, kad mano ranka kruvina, ir staiga man pasidaro bloga. Paimu žemių ir trinu jomis odą; dabar ranka bent jau purvina, ir kraujo nebematyti.

Ugnis nemažėja. Ji vienodai stipri iš abiejų pusių. Mūsiškiai turbūt mane laiko jau seniai žuvusiu.

•

Išaušta šviesus, pilkas rytas. Gargaliavimas nesiliauja. Aš užsikemšu ausis, bet tuojau vėl ištraukiu pirštus, nes kitaip negirdžiu ir kitų garsų.

Žmogysta priešais mane sujuda. Aš išsigastu ir nejučiomis pažvelgiu į ją. Dabar jau nebegaliu atitraukti nuo jos akių. Ten guli vyras mažais ūseliais, jo galva nusvirusi į šoną, viena ranka pusiau sulenкта, ant jos beję-

giškai guli galva. Kita ranka guli ant krūtinės, ji kruvina.

Jis negyvas, sakau aš sau, jis turbūt negyvas, jis nieko nebejaučia; gargaliuoja tiktai jo kūnas. Tačiau staiga jis mėgina pakelti galvą, vieną momentą aimanavimas pasidaro garsesnis, paskui kaktą vėl nusvyra ant rankos. Žmogus dar nenumirė, jis miršta, bet jis dar nenumirė. Aš pradedu slinkti arčiau prie jo, sustoju, pasiremiu rankomis, vėl pasislenku šiek tiek toliau, palaukiu, vėl toliau — be galo ilgas šis bjaurus trijų metrų kelias, baisus kelias! Pagaliau atsiduriu šalia jo.

Tada jis atmerkia akis. Matyt, jis išgirdo mane ir dabar žiūri į mane su didžiausiu siaubu. Kūnas guli ramiai, užtat akyse toks baisus troškimas bėgti, jog valandėlę man atrodo, kad joms užtekų jėgų nunešti su savim visą kūną. Vienu trūkiu nunešti šimtus kilometrų. Kūnas yra ramus, visiškai ramus, dabar neišleidžia nė garso, gargaliavimas nutilęs, bet užtat akys šaukia, rėkia, jose susitelkė visa gyvybė, virtusi neįtikimomis pastangomis pabėgti, baisiu siaubu, kurį sukelia mirtis, kurį šukelių aš.

Man sulinksta kojos, ir aš krintu ant alkūnių.

— Ne, ne,— šnibždu aš.

Akys seka mane. Kol jos į mane žiūri, aš neištengiu nė krustelėti.

Paskui jo ranka palengva nuslenka nuo krūtinės, ji sujuda tik truputiuką, paslenka kelis centimetrus, tačiau su šiuo judesiu jo akys netenka galios man. Aš pasilenkiu į priekį, purtau galvą ir šnibždu: „Ne, ne, ne“, pakeliu ranką,— aš turiu parodyti, kad noriu jam padėti,— ir paglostau jo kaktą.

Pastebėjusios artėjant mano ranką, akys baikščiai krūptelėjo, dabar iš jų dingsta sustingimas, blakstienos nusileidžia žemiau, įtempimas atslūgsta. Aš atsegu jam apykaklę, ir patogiau pataisau galvą.

Jo burna pravira, ji stengiasi sudaryti žodžius. Lūpos išdžiūvusios. Gertuvės aš neturiu, jos nepasiėmiau su savimi. Tačiau duobės dugno dumblo yra vandens. Aš nuropoju žemyn, išsitraukiu savo nosinę, išskleidžiu ją, prispaudžiu prie dumblo ir sauja semiu išsisunkusį pro ją gelsvą vandenį.

Sužeistasis jį nuryja. Aš atnešu dar. Paskui atsegioju jo mundurą, rengdamasis, jeigu bus galima, jį perrišti. Tai aš turiu būtinai padaryti, nes, jeigu patekčiau į nelaisvę, jie pamatytų, jog aš norėjau jam padėti, ir manęs

nenušautų. Jis mėgina gintis, tačiau jo rankos yra per silpnos. Marškiniai prilipę, ir aš nepajėgiu jų nutraukti į šoną — jie iš užpakalio užsegiami. Nieko kito nelieka, kaip tik juos perpjauti.

Aš ieškau durklo ir jį randu. Bet kai tik pradėdu pjauti marškinius, dar kartą atsimerkia akys, ir vėl jose matyti rikšmas ir beprotiškas žvilgsnis, tad norom nenorom turiu uždengti, užspausti jas ir šnibždu:

— Aš gi noriu tau padėti, drauge, camarade, camarade, camarade... — Aš primygtinai kartoju šį žodį, kad jis suprastų.

Jo kūne trys žaizdos. Mano tvarsčiai jas uždengia, bet kraujas vis tiek sunkiasi pro juos; kai aš juos tvirčiau suveržiu, jis sudejuoja.

Tai ir viskas, ką aš galiu padaryti. Dabar mums reikia laukti, laukti.

•

Ak, šitos valandos! Jis vėl pradeda gargaliuoti. Vis dėlto kaip palengva miršta žmogus! Juk aš žinau: išgelbėti jo jau negalima. Tiesa, iš pradžių aš mėginu įtikinti save, kad jis gyvens, bet vidurdienį jo dejavimas išblaškė, pavertė niekais šią mano įsikalbėjimą. Jei tik šliauždamas nebūčiau pametęs savo revolverio, aš jį nušaučiau. Nudurti jo negaliu.

Vidurdienį mano sąmonė ima temti. Mane kamuoja alkis, ir aš vos neverkiu — taip noriu valgyti, tačiau niekaip negaliu suimti savęs į rankas. Keletą kartų atnešu mirštančiajam vandens ir pats jį geriu.

Tai pirmasis žmogus, kurį aš nužudžiau savo rankomis ir kuris miršta mano akyse, kurio mirtis yra mano darbas. Katui, Kropui ir Miuleriui taip pat yra pasitaikę matyti žmonių, kuriuos nukovė jų kulkos, daugeliui iš mūsų taip yra atsitikę, kautynėse vyras prieš vyrą dažnai taip būna...

Ir vis dėlto kiekvienas jo atodūsis perveria man širdį. Šitas mirštantysis turi sąjungininkų: minutes ir valandas, jis turi nematomą peilį, kuriuo mane bado. Tai laikas ir mano mintys.

Aš nežinau, ką duočiau, kad tik jis pasiliktų gyvas. Taip nepaprastai sunku čia gulėti ir žiūrėti, kaip jis miršta.

Trečią valandą popiet jis numiršta.

Aš lengviau atsikvepiu. Tačiau neilgam. Greitai man pasirodo, kad pakelti tylėjimą dar sunkiau negu dejavimą. Aš norėčiau vėl girdėti jo gargaliavimą, su protrūkiais, užkimusį, kartais tyliai švilpiamą ir paskui vėl užkimusį ir garsų.

Tai, ką aš darau, yra beprasmiška. Bet aš turiu ką nors veikti. Taip aš dar kartą pataisau negyvėlį, kad jam būtų patogiau gulėti, nors jis jau nieko nebejaučia. Užspaudžiu jam akis. Jo akys rudos, plaukai juodi, ties smilkiniais truputį garbanoti.

Po ūsais — putlios ir minkštos lūpos; nosis trupučiuką kumpa, oda rausva, dabar ji neatrodo tokia išblyškusi, kaip pirmiau, kai dar jis buvo gyvas. Vieną akimirksnį veidas atrodo net beveik visai sveikas; paskui jis greitai virsta tuo svetimu negyvėlio veidu, kuriuos aš tiek kartų esu matęs ir kurie panašūs vienas į kitą.

Dabar jo žmona tikriausiai galvoja apie jį, ji nežino, kas atsitiko. Jis atrodo taip, lyg būtų jai dažnai rašęs; ji dar gaus iš jo laiškų, gaus rytoj, po savaitės, o gal koks paklydęs laiškas ateis ir po mėnesio. Ji skaitys laišką, ir tame laiške jis kalbės su ja.

Man darosi vis blogiau ir blogiau, aš nebegaliu sulaukyti minčių atplūdžio. Kaip atrodo jo žmona? Gal kaip ta lieknoji juočė anapus kanalo? Ar ji man nepriklauso? Galbūt dabar, po to, kas įvyko, ji vis dėlto man priklauso! Ak, kad čia šalia manęs sėdėtų Kantorekas! Jeigu dabar mane pamatytų mano motina?.. Tas žmogus tikrai būtų dar galėjęs išgyventi trisdešimt metų, jeigu aš būčiau geriau įsidėmėjęs kelią atgal. Jeigu jis būtų bėgęs du metrai toliau į kairę, sėdėtų dabar savo apkase ir rašytų naują laišką savo žmonai.

Bet ką padės tokie svarstymai! Juk toks mūsų visų likimas: jeigu Kemerichas būtų laikęs savo koją per dešimtį centimetrų toliau į dešinę, jeigu Hajė būtų pasilenkęs penkiais centimetrais žemiau...

•

Tyla vis dar nenutrūksta. Aš kalbu, nes turiu kalbėti. Aš kreipiuosi į jį ir sakau:

— Drauguži, aš nenorėjau tavęs nužudyti. Jeigu tu išoktum čia dar kartą, aš to nepadaryčiau, žinoma, jeigu

ir tu elgtumeis protingai. Bet anksčiau tu man buvai tiktai abstrakti sąvoka, minčių kombinacija, kuri gyveno mano smegenyse ir sukėlė man pasiryžimą; šią kombinaciją aš ir nudūriau. Tik dabar matau, kad ir tu esi toks pat žmogus kaip ir aš. Aš galvojau apie tavo rankines granatas, apie tavo durtvą ir tavo ginklus; dabar aš matau tavo žmoną, tavo veidą ir tai, kas tarp mudviejų yra bendro. Atleisk man, drauguži! Mes visuomet per vėlai praregime. Kodėl mums niekas visą laiką nekartoja, kad jūs esate tokie pat nelaimingi vargšai kaip ir mes, kad jūsų motinos taip pat kenčia baimę dėl jūsų kaip ir mūsų, kad mes visi vienodai bijome mirties ir visi vienodai mirštame ir vienodai kenčiame skausmą?.. Atleisk man, drauguži. Kaip tu galėjai būti mano priešas? Jeigu mes numestume šituos ginklus ir šitas uniformas, tu galėtum būti taip pat mano brolis, kaip Katas ir Albertas. Imk, drauguži, iš manęs dvidešimt metų ir kelkis, imk daugiau, nes aš nežinau, ką man dabar su jais daryti.

Visai tylu, fronte ramu, girdėti tik šautuvų pokšėjimas. Kulkos lekia tankiai, šaudoma planingai, abi pusės šaudo į taikinius. Aš negaliu iš čia pasišalinti.

— Aš parašysiu tavo žmonai,— greitai sakau negyvėliui,— aš jai parašysiu, tegul ji iš manęs viską sužino, aš noriu jai pasakyti tą patį, ką sakau tau; ji neturi kęsti skurdo, aš noriu jai padėti, ir tavo tėvams, ir tavo vaikui...

Jo munduras vis dar pusiau atsegiotas. Piniginę rasti nesunku. Bet aš neskubu ją atidaryti. Joje yra kareivio knygutė su jo pavarde. Kol aš jo pavardės nežinau, aš galbūt dar galiu jį užmiršti, laikas ištrins jo paveikslą. O jo pavardė — tai vinis, kuri bus įkalta į mane ir kurios niekad nebus galima ištraukti. Ji turės pakankamai jėgos ir visada galės viską man priminti, ir viskas vėl galės nuolat sugrįžti ir atsistoti priešais mane.

Nepajėgdamas ryžtis, aš laikau piniginę rankoje. Ji iškrinta ant žemės ir atsidaro. Iš jos išslysta keletas fotografijų ir laiškų. Aš viską surenku ir noriu sudėti atgal, bet prislėgta nuotaika, kuri užėjo man, neaiški padėtis, alkis, pavojus, šitos valandos su negyvėliu, visa tai ištūmė mane į neviltį. Aš noriu pagreitinti atomazgą, sustiprinti kančias ir išsyk padaryti joms galą; taip žmogus trenkia nepakenčiamai skaudamą ranką į medį, visai negalvodamas, kas iš to bus.

Tai vienos moters ir mažos mergaitės fotografijos, siauros mėgėjo padarytos nuotraukos gebenėmis apsvijusios sienos fone. Šalia jų guli laiškai. Aš juos išimu ir mėginu skaityti. Didesnės dalies nesuprantu,— rašysena sunkiai įskaitoma, be to, aš labai mažai moku prancūziškai. Tačiau kiekvienas žodis, kurį įstengiu išsiversti, sminga man į krūtinę kaip kulka, kaip durklas...

Mano smegenys visiškai sudirgintos. Bet tiek aš dar suprantu: šitiems žmonėms aš niekuomet negalėsiu parašyti, kaip buvau galvojęs anksčiau. Negalima. Aš dar kartą pažiūriu į fotografijas; tai neturtingi žmonės. Aš galėčiau jiems siųsti pinigų, nenurodydamas savo pavardės,— kada nors vėliau, kai jau šiek tiek uždirbsiu. Aš įsikimbu į šią mintį, tai yra bent šioks toks atramos taškas. Šis negyvėlis yra susijęs su mano paties gyvybe, todėl aš turiu viską daryti ir prižadėti, kad išsigelbėčiau pats; nieko negalvodamas, prisiekiu, kad noriu gyventi tik jam ir jo šeimai; drėgnomis lūpomis įtikinėju jį, o kažkur mano sielos gilumoje slypi viltis, kad šiais pažadais išsipirksiu ir galbūt man vis dėlto pavyks iš čia išsikapstyti,— tai maža klasta, kurią vėliau visuomet dar galima kaip nors pataisyti. Ir todėl aš atverčiu jo kareivišką knygutę ir palengva skaitau: „Žeraras Diuvalis, spaustuvininkas.“

Mirusiojo pieštuku voke užsirašau adresą ir staiga skubiai viską sukemšu jam į kišenę.

„Aš nužudžiau spaustuvininką Žerarą Diuvalį. Aš turiu tapti spaustuvininku,— galutinai sumišęs galvoju aš,— tapti spaustuvininku, spaustuvininku...”

•

Popiet šiek tiek nusiraminu. Mano baimė buvo be pamato. Jo vardas manęs nebegąsdina. Priepuolis praėjo.

— Drauge,— sakau aš, pasisukęs į nukautą kareivį, bet dabar jau ramiu tonu.— Šiandien tu, rytoj aš. Bet jeigu aš grįšiu namo, drauguži, tai kovosiu prieš tai, kas mudu abu sunaikino: tau gyvybę, o man?.. Taip pat gyvybę. Aš tau prižadu, drauguži. Tai niekada neturi pasikartoti.

Saulė jau žemai. Aš visai apdujęs nuo alkio ir nuovargio. Vakarykščia diena man atrodo kaip migla, aš nebesitikiu iš čia ištrūkti. Snūduriuoju ir net nesuvokiu,

kad artinasi vakaras. Pradeda temti. Dabar man atrodo, kad temsta labai greitai. Dar viena valanda. Jeigu būtų vasara, tai dar būtų trys valandos. Dar valanda.

Staiga aš imu drebėti. O kas bus, jeigu kas nors man sutrukdys? Aš jau nebegalvoju apie nukautąjį, dabar man jis visai neberūpi. Manyje staiga pabunda troškimas gyventi, ir prieš jį nublanksta viskas, kam aš buvau pasiryžęs. Tik bijodamas užsitraukti dabar dar kokią nelaimę, aš mechaniškai taršku:

— Aš viską ištesėsiu, ką esu tau pažadėjęs, viską ištesėsiu,— bet jau dabar gerai žinau, kad to niekad ne padarysiu.

Staiga man topteli į galvą, kad jeigu aš šliaušiu į savo pusę, tai j mane gali imti šaudyti mano paties draugai,— juk jie nežinos, kad tai aš. Aš pradėsiu šaukti ko iš toliau, kad jie mane suprastų. Aš tol gulėsiu prieš apkasus, kol jie man atsakys.

Pasirodo pirmoji žvaigždė. Fronte visai ramu. Aš giliai atsikvepiu ir iš susijaudinimo kalbuosi pats su savimi:

— Dabar tik nepadaryk kvailystės, Pauliau. Ramiai, Pauliau, ramiai, tuomet tu išsigelbėsi, Pauliau.

Aš tariau savo vardą, ir tai padeda. Atrodo, lyg su manim kalbėtų kažkas kitas, kuris turi man daugiau galios.

Darosi vis tamsiau. Mano susijaudinimas praeina, aš laukiu tik iš atsargumo, kol pradeda kilti pirmosios raketos. Tada aš iššliaužiu iš duobės. Nukautąjį jau užmiršau. Priešais mane prasidedanti naktis ir blyškiai apšviestas laukas. Įsižiūriu duobę; kai tik užgęsta šviesa, puolu į ją, ieškau akimis kitos duobės, smunku į ją, pasilenkiu, sėlinu toliau.

Priartėju prie apkasų. Staiga raketos šviesoje pamatau, kaip prie vielų užtvaros kažkas dar sujuda ir sustingsta; aš guliu nejudėdamas. Kitai raketai sušvitus, aš vėl matau kažką judant; tai tikriausiai kareiviai iš mūsų apkasų. Bet aš esu atsargus ir tyliu, kol pažįstu mūsų šalmus.

Tada imu šaukti.

Tučiuojau atsakymo vietoje pasigirsta mano vardas: „Pauliau! Pauliau!”

Aš vėl šaukiu. Tai Katas ir Albertas, kurie, pasiėmę palapinės brezentą, traukia manęs ieškoti.

— Tu sužeistas?

— Ne, ne...

Mes sulendame į apkasus. Aš paprašau valgyti ir godžiai ryju. Miuleris duoda man cigaretę. Keliais žodžiais papasakoju, kas man atsitiko. Čia nėra nieko naujo; tokie dalykai nėra kokia retenybė. Nepaprasta yra šiuo atveju tikrai naktinė ataka. O štai Katui Rusijoje yra tekę kartą dvi dienas išgulėti už rusų pozicijų, kol pavyko prasiveržti pas savuosius.

Apie nukautąjį spaustuvininką aš nieko nesakau.

Tik sekantį rytą nebėgaliu išlaikyti. Turiu papasakoti Katui ir Albertui. Juodu abu mane ramina:

— Niekio čia nepadarysi. Kas gi tau daugiau beliko? Tam tu čia ir esi!

Aš klausausi jų ir jaučiuosi saugus, mane paguodžia jų artumas. Kokių tik nesąmonių aš prikalbėjau, būdamas ten, duobėje!

— Žiūrėk ten,— parodo Katas.

Prie brustvero stovi keletas snaiperių. Prisitaisę prie šautuvų optinius taikiklius, jie seka barą anoje pusėje. Kartkartėmis pokšteli šūvis.

Dabar mes išgirstame šūkčiojant:

— Tai gavo!

— Ar matei, kaip jis pašoko?

Seržantas Elrichas išdidžiai atsigręžia ir užsirašo tašką. Šiandien jis su trimis tiksliai nustatytais pataikymais užima pirmąją vietą šaulių sąraše.

— Ką tu pasakysi? — klausia Katas.

Aš palinguoju galva.

— Jeigu jis ir toliau taip varys, tai šiandien vakare sagos kilpoje turės dar vieną juostelę,— pareiškia Kro pas.

— Arba greitai taps viceviršila,— priduria Katas. Mes pažvelgiame vienas į kitą.

— Aš to nedaryčiau,— sakau aš.

— Vis dėlto,— sako Katas,— labai gerai, kad tu tą viską matai kaip tik dabar.

Seržantas Elrichas vėl prieina prie brustvero. Jo šautuvo vamzdis krypta čia į vieną, čia į kitą pusę.

— Užtat apie savo pergyvenimus tau nėra ko ir kalbėti,— linkteli Albertas.

Dabar aš ir pats nebesuprantu savęs.

— Tai tik dėl to, kad man reikėjo taip ilgai kartu su juo išgulėti,— sakau aš.— Pagaliau karas yra karas.

Elricho šautuvas pokšteli trumpai ir sausai.

X

Mums pasisekė. Mūsų grupė iš aštuonių žmonių turi saugoti kaimą, kuris evakuojamas, nes priešininkas jį per smarkiai apšaudė.

Svarbiausia, mes turime prižiūrėti maisto sandėlį, kuris dar ne visai tuščias. Maistu įsakyta apsirūpinti patiems iš esamų atsargų. Tokiems dalykams mes patys tie. Mes — tai Katas, Albertas, Miuleris, Tjadenas, Lėras, Dėteringas. Visas mūsų skyrius vėl kartu. Tiesa, Hajė jau nebegyvas. Tačiau vis tiek mums smarkiai pasisekė, nes kiti skyriai patyrė daug daugiau nuostolių negu mūsų.

Būstine mes išsirenkame betonuotą rūšį, į ją iš lauko eina laiptai. Įėjimą dengia dar speciali betono siena.

Paskui imame smarkiai veikti. Mums vėl pasitaiko proga leisti pailsėti ne tiktai kojoms, bet ir sielai. O tokias progas mes mėgstame gerai išnaudoti, mūsų padėtis per daug beviltiška, ir mes negalime ilgai rodyti kažkokius sentimentus. Tokie dalykai galimi tik tol, kol dar nėra visai bloga. Juk mums nebelieka nieko kito, kaip tik žiūrėti į viską blaiviai. Taip blaiviai, kad man pasidaro baisu, kad kartais bent vienam akimirksniui užklysta į mano galvą mintis iš ankstesniųjų, prieškarinių laikų. Bet tokios mintys ilgai nesilaiko galvoje.

Į savo būklę mes turime žiūrėti kaip galima lengviau. Todėl stengiamės tam išnaudoti kiekvieną progą, ir mūsų gyvenime visai šalia karo siaubo, prie pat jo, tiesiog be jokio perėjimo gali atsidurti kvailystė. Kitaip mes negalime ir stačia galva metamės į ją. Ir dabar mes aistringai stengiamės sukurti idiliją, žinoma, valgymo ir miegojimo idiliją.

Pirmiausia ant aslos priguldome matracų, kuriuos atsi-vilkome iš paliktų namų. Kareivio užpakalis kartkartėmis irgi mėgsta minkštai pasėdėti. Tik rūšio viduryje lieka laisvos vietos. Paskui susirandame antklodžių ir patalų, puikių, minkštų. To gero kaime yra į valias. Mudu su Albertu aptinkame išardomą raudonmedžio lovą su mėlyno šilko baldakimu ir nėrinių užtiesalu. Mus išpylė devyni prakaitai, kol atitempėme ją, tačiau juk negalima palikti tokių dalykų, juo labiau kad po poros dienų iš jos tikriausiai neliks nė šipulių.

Mudu su Katu išeiname truputį pasižvalgyti po namus. Neilgai trukus, mūsų rankose atsiduria tuzinas kiaušinių ir du svarai gana šviežio sviesto. Mes žvalgomės kažkokiam salone, kai staiga pasigirsta trenksmas, ir, pramušusi sieną, prašvilpia pro pat mus geležinė krosnelė ir per kokią metrą nuo mūsų vėl pramuša kitą sieną. Lieka dvi skylės. Krosnelė atlėkė iš namo priešais mus, į kurią pataikė granata.

— Šuniškai pasisekė,— išsišiepia Katas, ir mudu ieškome toliau.

Staiga mudu pastatome ausis ir leidžiamės bėgti. Ir tuojau sustojame kaip užburti: mažame tvartelyje bėginėja du gyvi paršai. Pasitriname akis ir dar kartą atsargiai pažiūrime. Iš tikrųjų jie dar ten. Mes paliečiame juos. Jokios abejonės, tai tikrai du gyvi paršiukai.

Tai bent bus valgis! Maždaug už penkiasdešimt žingsnių nuo mūsų buvinės stovi mažas namelis, kuriame gyvena karininkai. Vartuvėje randame didžiulę viryklą su dviem skylėmis, keptuvių, puodų, katilų. Čia yra visko, net daugybė smulkiai priskaldytų šakalių sukrauta daržinėje. Tikra pasakų šalis.

Nuo pat ryto du vyrai laukuose ieško bulvių, morkų ir žirnių. Mes dideli ponai ir negalime nė žiūrėti į konservus iš sandėlio, mums reikia šviežienos. Sandėliuke jau guli dvi galvos kalafiorų.

Paršai paskersti. Juos sudorojo Katas. Prie kepsnio mes norime turėti bulvinių blynų. Bet niekur nerandame trintuvės. Tačiau ir čia greitai randame išeitį. Imame skardinius dangtelius ir vinimis išmušame juose daugybę skylučių, ir trintuvės padarytos. Trys vyrai apsimauna storomis pirštinėmis, kad tarkuodami nesusidraskytų rankų, kiti du skuta bulves, ir darbas eina kaip iš pykės.

Katas rūpinasi paršais, morkomis, žirniais ir kalafiorais. Prie kalafiorų jis pagamina dargi balto padažo. Aš kepu blynus po keturis iš karto. Po dešimties minučių išsimiklinu taip krestelėti keptuvę, kad iš vienos pusės apkepę blynai išlekia į orą, apsiverčia ir vėl nukrinta į savo vietą. Paršai kepami nesupjaustyti. Visi stovi aplink juos kaip apie kokią altorių.

Tuo tarpu atėjo svečių: du radistai, kuriuos mes vaišingai pakvietėme pietų. Jie sėdi svetainėje, kur stovi pianinas. Vienas ima skambinti, o kitas dainuoja „Prie Vėzerio“. Dainuoja jausmingai, bet aiškiai saksų tarme. Vis tiek daina jaudina mus, stovinčius prie virų klos, kur taisomi visi tie puikūs dalykai.

Pamažu mes pastebime, kad gausime pylos. Pririšamieji aerostatai pastebėjo iš mūsų kamino kylančius dūmus, ir priešininkas pradeda mus apšaudyti. Tai tie prakeikti maži sviedinukai, kurie išrausia tokią mažą duobę ir kurių skeveldros taip toli ir taip žemai lekia. Jie švilpia vis arčiau aplink mus, bet mes juk negalime pamesti valgio. Niekšai ima vis arčiau pataikyti. Pora skeveldrų pro lango viršų įlekia į virtuvę. Kepsnys jau greit bus gatavas. Bet blynus kepti dabar pasidaro sunkiau. Sviediniai krinta taip tankiai, kad skeveldros vis dažniau ir dažniau atsimuša į sieną ir įlekia pro langą. Kiekvieną kartą, kai tik išgirstu atšvilpiant, aš, pagriebęs keptuvę su blynais, priklaupiu ir pasislepiu už sienos ties langu. Paskui vėl iš karto atsistoju ir kepu toliau.

Saksas liovėsi skambinęs, — skeveldra pataikė į pianiną. Bet ir mes palengva užbaigėme visus reikalus ir organizuojame atsitraukimą. Po kito sprogimo du vyrai čiumpa puodus su daržovėmis ir bėga į mūsų blindą, kuris yra už penkiasdešimt metrų. Mes matome, kaip jie dingsta jame.

Dar vienas šūvis. Visi pasilenkia, o paskui vėl išbėga du vyrai — kiekvienas neša po didelį ašotį pirmarūšės pupelių kavos — ir pasiekia blindą prieš sprogstant naujam sviediniui.

Dabar Katas su Kropu čiumpa mūsų puotos papuošalą: didžiąją keptuvę su paskrudusiais paršais. Sviedinio kaukimas, priklaupimas — ir štai jie jau dumia penkiasdešimt metrų pločio plynu lauku.

Aš dar iškepu keturis paskutinius blynus; per šį laiką turiu du karius priklaupyti ant grindų, užtat prisidėjo dar keturi blynai, o tai mano mėgstamiausias valgis.

Paskui čiumpu kupiną dubenį blynų ir prisiglaudžiu už durų. Vėl sušnypščia granata, trenksmas, ir aš dumiu kiek įkabindamas šalin, abiem rankomis prisipaudęs prie krūtinės dubenį. Jau nebetoli blindą, kai staiga vėl pasigirsta smarkėjantis švilpesys. Aš lekiu kaip briedis, smunku už betoninės sienos, į ją atsimuša skeveldros. Neriū laiptais į rūšį, nusidaužau alkūnes, bet nepametu nė vieno blyno ir neapverčiu dubens.

Antrą valandą sėdame valgyti. Valgome iki šešių. Iki pusės septynių geriamo kavą, karininkų kavą iš maisto sandėlio, ir rūkome karininkų cigarus ir cigaretes — taip pat iš maisto sandėlio. Lygiai pusė septynių pradėdame vakarienę. Dešimtą valandą išmetame už durų paršiukų

griaučius. Paskui ateina eilė konjakui ir romui, vis iš to palaimintojo maisto sandėlio, ir vėl ilgi, stori cigarai su žiedeliais per vidurį. Tjadenas tvirtina, kad trūksta tik vieno: merginų iš karininkų bordelio.

Vėlai vakare išgirstame kniaukiant. Mažutė raina katė tupi prie durų. Mes įsiviliojame ją į vidų ir duodame ėsti. Nuo to vėl mums atsiranda apetitas. Dar tebekramtydami nueiname gulti.

Tačiau naktį mums einasi nekaip. Per riebiai prisivalgėme. Nuo šviežios paršiukų mėsos mums paleidžia vidurius. Kiaurą naktį neužsidaro blindažo durys. Lauke visą laiką nusismaukę kelnės tupi du trys vyrai ir keikiasi. Man pačiam tenka sulakstyti devynis kartus. Apie ketvirtą valandą pasiekiame rekordą: visi vienuolika vyrų, sargybiniai ir svečiai, tupi aplink blindažą.

Nakties tamsoje tarsi fakelai liepsnoja degantys namai. Kaukia ir sproginėja granatos. Keliu dumia voros mašinų su šaudmenimis. Maisto sandėlis iš vieno šono nugriautas. Lyg bičių spiečius, nepaisydami skeveldrų, veržiasi į sandėlių kolonų šoferiai ir vagia duoną. Mes jiems netrukdomė. Jeigu mes ką nors sakytume, jie mus apkultų, ir tiek. Todėl mes darome kitaip. Paaiškiname, kad esame sargybiniai ir kad žinome visus sandėlio kampus, atnešame konservų ir keičiame juos į tokius daiktus, kurių mums trūksta. Ir nieko čia blogo,— vis tiek greitai viskas bus nušluota. Sau atsinešame iš sandėlio šokolado ir valgome jį ištisomis plytelėmis. Katas sako, kad tai esą gerai nuo greitosios...

Beveik dvi savaites mes taip valgome, geriame ir dykinejame. Niekas mūsų netrukdo. Granatos pamažu šluoja kaimą nuo žemės paviršiaus, o mes sau laimingai gyvename. Kol tebėra sveika bent dalis maisto sandėlio, mums nieko daugiau nereikia, ir tik norime čia sulaukti karo pabaigos.

Tjadenas taip išlepo, kad cigarus surūko tik iki pusės. Jis išdidžiai pareiškia esąs taip pripratęs. Katas irgi labai pagyvėjo. Is ryto jis pirmiausia šaukia:

— Emili, atneškite ikrų ir kakavos!

Apskritai visi mes baisiai išponėjom, kiekvienas laiko kitą savo pasiuntiniu, sako jam „jūs" ir paliepinėja.

— Kropai, man niežti padą, pasistenkite pagauti utelę.

Ir, tai sakydamas, Lėras atkiša jam koją kaip kokia artistė, o Albertas čiumpa už jos ir tempia jį laiptais aukštyr.

— Tjadenai!

— Ką?

— Laisvai, Tjadenai. Beje, įsidėmėkite: ne „ką“, o „klausau“. Taigi: Tjadenai!

Tjadenas vėl nusikeikia pasinaudodamas ta citata iš Gėtės „Geco fon Berlichingeno“, kurią jis visą laiką įsikandęs.

Dar po savaitės gauname įsakymą pasitraukti. Geros dienos baigėsi. Mus paima du dideli sunkvežimiai. Jie aukštai prikrauti lentų. Bet mudu su Albertu dar įtaisome ant jų savo lovą su baldakimu ir mėlino šilko užtiesalu, su matracais ir dviem mezginiais papuoštomis antklodėmis. Galvūgalyje pasidedame po maišą, pilną puikiausių maisto produktų. Kartkartėmis juos pačiupinėjame, ir nuo kietų rūkytų dešrų, kepeninių dešrų skardinių, konservų ir cigarų dėžių mūsų širdis užlieja džiaugsmas. Tokį pilną maišą su savimi turi kiekvienas iš mūsų.

Be to, mudu su Kropu dar išgelbėjome du raudonus aksominius fotelius. Jie stovi lovoje, ir mudu karksome juose lyg kokioje teatro ložėje. Virš mūsų kaip baldakimas išsipūtęs apdangalo šilkas. Kiekvienas įsikandęs cigarą. Taip mes sėdime ir iš aukštybių žvalgomės po apylinke.

Tarp mūsų stovi papūgos narvelis, kurį susiradome katei. Ją pasiėmėme su savimi, ir dabar ji guli narvelyje priešais savo dubenėlį su mėsa ir murkia.

Mašinos palengva rieda keliu. Mes dainuojame. Užpakalyje mūsų, ten, kur dunkso dabar visai jau paliktas kaimas, nuo granatų sprogimų trykšta į viršų fontanai žemių. .

•

Po keleto dienų mes išžygiuojame užimti vieno kaimo. Pakeliui sutinkame bėgančius gyventojus; jie yra iš ten išvaryti. Su savimi jie gabenasi mantą, sukrautą į karučius, vaikų vežimėlius ir ant nugaros. Jie eina sulinkę, jų veidai susirūpinę, pilni nevilties, skubos ir nuolankumo. Vaikai įsikibę motinoms į rankas, kartais vyresnė mergaitė veda mažesniuosius, kurie tipena į priekį, visą laiką atsigręždami. Kai kurie nešasi skurdžias lėles. Eidami pro mus, visi tyli.

Mes tuo tarpu traukiame žygio koloną,— juk prancūzai nešaudys į kaimą, kuriame tebėra jų tautiečiai. Bet

jau po keleto minučių ore ima aidėti kauksmas, sudreba žemė ir pasigirsta riksmas: granata sumalė mūsų paskiausiai einantį būrį. Mes pabyrame į visas puses ir krintame ant žemės, bet tuo pačiu metu aš pajuntu, kad įtempimo jausmas, kuris kitais kartais, atsidūrus ugnyje, nesąmoningai man nurodydavo teisingą kelią, dabar visai paliko mane; galvoje blyksteli mintis: „Tu esi žuves“; ji susijungia su neapsakoma baime, kuri smaugia mane. -Kitą akimirksnį pajuntu tarsi botago kirtį per savo kairiąją koją. Aš girdžiu, kaip suriko Albertas; jis kažkur šalia manęs.

— Stok, Albertai, bėkim! — suriaumoju aš, nes mes gulime plyname lauke, be jokios priedangos.

Jis svyrinėdamas pakyla ir bėga. Aš greta jo. Mums reikia persigauti per žaliatvorę; ji aukštesnė už mus. Kropas įsikimba į šakas, aš čiumpu jį už kojos, jis surinka, aš jį pastūmiu, ir jis perlekia per tvorą. Vienu šuoliu aš atsiduriu užpakaly jo ir krintu į kūdrą, kuri yra už žaliatvorės.

Mūsų veidai aplipę maurais ir dumbly, bet priedanga čia gera. Todėl įlendame iki kaklo. Kai tik išgirstame kaukiant, tuojuo paneriame po vandeniu.

Kai šitaip murktelėjame po tuziną kartų, man jau -užtenka. Ir Albertas aimanuoja.

— Einam iš čia, kitaip aš parkrisiu ir prigersiu.

— Kur tau pataikė? — klausiu aš.

— Rodos, į kelį.

— Ar tu gali bėgti?

— Manau, galiu...

— Tai bėgam!

Mes pasiekiamo paplentės griovį ir pasilenkę bėgame juo. Ugnis mus seka. Kelias eina į šaudmenų sandėlį. Jeigu jis išlėks į orą, niekas nesuras niekada mūsų nė sagos. Todėl pakeičiame savo planą ir pasukame į laukus.

Albertas pradeda bėgti lėčiau.

— Bėk, aš pasivysiu,— sako jis ir krinta ant žemės.

Aš traukiu jį už rankos ir purtau:

— Albertai, kelk! Jei tu dabar atsigulsi, daugiau ne bepabėgsi. Einam, aš tave prilaikysiu.

Pagaliau pasiekiamo nedidelį blindažą. Kropas krinta į jį, ir aš sutvarstau jam koją. Pataikyta šiek tiek virš kelio. Paskui apžiūriu pats save. Kelnės kruvinos, ranka taip pat. Albertas savo tvarsčiais apriša man peršautas

vietas. Jis nebegali pajudinti savo kojos, ir mudu stebimės, kaip apskritai galėjome atsivilkti iki čia. Tai padarė tik baimė; mes būtume bėgę tolyn net ir tuomet, jei mums būtų buvusios nutrauktos kojos. Vienais staibiais būtume bėgę.

Aš dar galiu šiaip taip pašliaužti ir pašaukiu pro šalį važiuojanti vežimą, kuris mus paima. Jis pilnas sužeistųjų. Juos lydi sanitarijos grandinis, kuris suvaro mudviem į krūtinę po švirkštą skiepi nuo stabligės.

Lauko ligoninėje taip susitvarkome, kad mus paguldo šalia vienas kito. Gauname skysto buljono, kurį išsrebiame godžiai ir kartu su panieka — mat esame matę ir geresnių laikų, bet vis dėlto mus kamuoja alkis.

— Na, dabar tai jau namo, Albertai,— sakau aš.

— Reikia manyti,— atsako jis,— kad tik aš žinočiau,, kas man yra.

Skausmai padidėja. Sutvarstytos vietos dega kaip ugnis. Mes geriame ir geriame vandenį, stiklinę po stiklinės.

— Ar aukštai virš kelio mano žaizda? — klausia Kropas.

— Mažiausiai dešimt centimetrų, Albertai,— atsakau aš.

Iš tikrųjų tėra gal trys centimetrai.

— Štai ką aš nusprendžiau,— po valandėlės sako jis,— jeigu jie man nupjaus koją, aš pasidarysiu galą. Aš ne noriu su lazdomis kildišiuoti po pasaulį.

Taip mes gulime paskendę savo mintyse, ir laukiame.

•

Vakare mus nugabena į „skerdyklą“. Aš išsigastu ir greitai svarstau, ką daryti; juk visiems žinoma, kad lauko ligoninių gydytojai per daug galvos sau nesuka, ir kaip mat nurėžia rankas ir kojas. Kai sužeistųjų daug, tai kur kas paprasčiau, negu čiupinėti ir lopyti. Atsimenu Kemerichą. Jokiu būdu nesileisiu chloroformuojamas, net jeigu reikėtų kam nors ir pakaušį praskelti.

Tuo tarpu viskas gerai. Gydytojas krapštosi po žaizdą, net man akys aptemsta.

— Tik jau neapsimeskite,— plūstasi jis ir kapoja toliau.

Instrumentai blizga ryškioje šviesoje lyg pilki žvėrys. Skausmai nepakeliami. Du sanitarai tvirtai laiko mane už rankų, bet aš vieną išlaisvinu ir noriu vožti gydytojui per akinius, tačiau jis tai pastebi ir atšoka į šalį.

— Duokit šitam tipui narkozę! — sušunka jis įsiutęs.

Aš tuoj nurimstu.

— Atleiskite, pone daktare, aš būsiu ramus, tik ne-chloroformuokite manęs.

— Na, mat,— sukudakina jis ir vėl imasi savo instrumentų.

Tai šviesiaplaukis vyrukas, daugiausia trisdešimties metų, su rapyrų randais veide ir šlykščiais auksiniais akiniais. Aš pastebiu, kad dabar jis tyčia mane kankina, tik šiaip sau rausiasi po žaizdą ir per savo akinių viršų žvairuoja į mane. Rankomis aš įsikimbu į turėklus ir greičiau padvėsiu, negu jis išgirs iš manęs nors vieną aiktelėjimą.

Jis iškrapšto skeveldrą ir numeta ją man. Matyt, patenkintas mano laikysena, nes rūpestingai uždeda įtvarus ir sako:

— Rytoj galėsit važiuoti namo.

Paskui man sugipsuoja koją. Patekęs į palatą pas Kropą, aš jam pasakoju, kad tikriausiai jau rytoj ateis sanitarinis traukinys.

— Mums reikia pakalbėti su felčeriu, kad paliktų mus kartu, Albertai.

Man pavyksta įduoti felčerui du cigarus su žiedeliais per vidurį ir tarti keletą reikalingų žodžių. Jis pauosto cigarus ir klausia:

— Ar ir daugiau turi tokių?

— Gerą saują,— atsakau aš,— mano draugas,— aš parodau į Kropą,— taip pat. Rytoj mudu juos mielai perduosime jums iš sanitarinio traukinio lango.

Jis, žinoma, išsyk viską supranta, pauosto dar kartą ir sako:

— Tvarka.

Naktį negalime nė minutės sudėti akių. Mūsų palatoje miršta septyni žmonės. Vienas ištisą valandą aukštu pašvagždusiu tenoru gieda choralus, kol pagaliau pradeda gargaliuoti. Kitas, prieš mirdamas, suspėja išlipti iš lovos ir nušliaužti iki lango. Jis guli po langu, lyg norėdamas paskutinį kartą pažiūrėti į lauką.

•

Mūsų neštuvai stovi stotyje. Laukiame traukinio. Lyja, o stotis be stogo. Antklodės plonos. Mes laukiame jau dvi valandas.

Felčeris rūpinasi mumis kaip motina. Nors man ir labai bloga, tačiau mūsų plano neužmirštu. Lyg netyčia aš parodau pakelius su cigarais ir vieną duodu rankpinigį. Už tai felčeris mus apkloja palapine.

— Ak Albertai, drauguži,— atsimenu aš,— kur mūsų lova su baldakimu ir katė?..

— Ir foteliai,— priduria jis.

Taip, raudono aksomo foteliai. Vakaraais mes juose sėdėdavome kaip kunigaikščiai ir jau rengėmės vėliau pradėti juos nuomoti. Už valandą po cigaretę. Būtume gyvenę sau be jokių rūpesčių ir dar uždirbę.

— Albertai,— atsimenu aš dar,— o mūsų maišai su ėdalu...

Mums pasidaro liūdna. Tie daiktai mums būtų labai ne pro šalį. Jeigu traukinys eitų viena diena vėliau, Katas tikrai būtų mus suradęs ir atnešęs visą tą gerą.

Prakeiktas likimas! Mūsų pilvuose buza — skystas ligoninių srėbalas, o mūsų maišuose kiaulienos konservai. Bet mes esame taip nusilpę, kad nebeįstengiame dėl to jaudintis.

Kai rytą ateina traukinys, neštuvai jau kiaurai permirkę nuo lietaus. Felčeris pasirūpina, kad mudu patektume į tą patį vagoną. Čia pilna Raudonojo kryžiaus seserų. Kropas paguldomas apačioje. Aš pakeliamas aukštin ir turiu gulti į lovą virš jo.

— Dėl dievo meilės,— staiga išsiveržia man.

— Kas yra? — paklausia sesuo.

Aš dar kartą žvilgteliu į lovą. Ji užtiesta sniego baltumo drobinėmis paklodėmis, nepaprastai švariomis, jose dar matyti laidynės pėdsakai. O mano marškiniai šešias savaites neskaltbi ir labai nešvarūs.

— Ar jūs pats negalite užlipti? — susirūpinusi klausia sesuo.

— Galėti tai galiu,— sakau aš prakaituodamas,— bet pirmiau nuimkite tuos baltinius.

— O kodėl?

Aš pats sau atrodau purvinas kaip kiaulė. Ir nejaugi turiu čia gulti?

— Jie pasidarys...— Nedrįstu visko pasakyti.

— Truputį nešvarūs? — klausia ji padrąsindama.— Tai niekis, paskui mes juos išskalbsime.

— Ne, ne tas...— sakau aš susijaudinęs.

Prie tokio kultūros antplūdžio aš nepriaugęs.

— Argi už tai, kad jūs ten gulėjote apkasuose, mes negalime išskalbti bent lovos baltinių? — kalba ji toliau.

Aš žiūriu į ją: ji atrodo maloni ir jauna, švarutė ir dailutė, kaip ir viskas čia aplinkui. Sunku įsivaizduoti, kad tokie dalykai yra ne tiktai karininkams, ir žmogus pasijunti nejaukiai ir net kažkaip nesaugiai.

Ir vis dėlto ši moteris — tikras budelis: ji verčia mane pasakyti viską.

— Tiktai...— Aš nutylu: juk ji privalo suprasti, ką aš turiu galvoje.

— Na, ką gi dar?

— Aš turiu utėlių,— pagaliau išbliaunu. Ji juokiasi:

— Joms irgi reikia kartais gerai pagyventi.

Dabar man viskas vis tiek. Aš įsikraustau į lovą ir užsikloju.

Kažkieno ranka grabinėja po antklodę. Tai felčeris. Gavęs cigarus, jis nueina.

Po valandos pastebime, kad jau važiuojam.

•

Naktį pabundu. Kropas irgi sujuda. Traukinys tyliai rieda bėgiais. Viskas atrodo dar kažkaip nesuprantama: lova, traukinys, namo. Aš sušnibždu:

— Albertai!

— Na?

— Ar nežinai, kur čia išvietė?

— Rodos, tos durys po dešinei.

— Pažiūrėsiu.

Vagone tamsu, aš apsičiupinėju gulto kraštą ir noriu atsargiai nučiuožti žemyn. Tačiau mano koja neranda kur atsiremti, aš paslystu — sugipsuota koja neatsistosi — ir su triukšmu atsiduriu ant grindų.

— Šimts velnių,— sakau aš.

— Užsigavai? — klausia Kropas.

— O tu negirdėjai? — suniurnu aš.— Taip daviau gal va, kad...

Vagono gale atsidaro durys. Sesuo ateina su žiburiu rankoje ir pamato mane.

— Jis iškrito iš lovos...

Ji pačiupinėja man pulsą ir prideda ranką prie kaktos.

— Bet temperatūros jūs neturit.

— Ne...— prisipažįstu aš.

— O gal susisapnavot? — klausia ji.

— Turbūt,— išsisukinėju aš.

Dabar vėl prasideda klausinėjimas. Ji žiūri į mane savo šviesiomis akimis, tokia švari ir nuostabi, ir aš niekaip negaliu jai pasakyti, ko man reikia.

Mane vėl užkelia į viršų. Niekis, kaip nors susitvarkysim. Kai ji išeis, aš tuojau vėl pamėginsiu nulipti žemyn. Jeigu ji būtų sena moteris, dar būtų galima jai pasakyti, ko man reikia, bet ji tokia jauna, daugiausia dvidešimt penkerių metų. Nieko nepadarysi, jai aš negaliu pasakyti.

Tuo metu man į pagalbą ateina Albertas,— jam nėra ko varžytis, nes visas šis reikalas jo juk neliečia. Jis pašaukia seserį. Toji atsigręžia.

— Sesute, jis norėjo...— Bet ir Albertas nebežino, kaip reikėtų tinkamai ir padoriai pasakyti. Fronte savo tarpe mes tai pasakysdavome vienu žodžiu, bet čia, tokios damos akivaizdoje... Tačiau staiga jis atsimena mokyklos laikus ir sklandžiai pabaigia:

— Jis norėtų laukan, sesute.

— *Ak*, taip,— sako sesuo,— dėl to jam visai nereikia lipti iš lovos, juk jo koja sugipsuota. Ko jūs, tiesą sakant, norėjote? — kreipiasi ji į mane.

Šis naujas posūkis mirtinai išgąsdina mane, nes neturiu jokio supratimo, kaip tuos daiktus specialistų įprasta vadinti. Sesuo ateina man į pagalbą:

— Mažo ar didelio?

Kokia gėda! Aš apsipilu prakaitu ir suglumęs sakau:

— Tik mažo...

Vis dėlto viskas baigiasi dar maždaug laimingai.

Aš gaunu butelį. Po keleto valandų nebe man vienam taip atsitinka, o rytą mes visi jau apsiprantame ir nesigėdydami prašome to, ko mums reikia.

Traukinys važiuoja pamažu. Kartkartėmis jis sustoja, iškraunami mirusieji. Sustoja jis gana dažnai.

•

Albertas turi karščio. Aš jaučiuosi pusė bėdos, koją skauda, bet blogiausia, kad po gipsu turbūt yra utėlių. Baisiai niežti, o aš negaliu pasikasyti.

Ištisas dienas mes snaudžiame. Pro langą tyliai slenka peizažas. Trečią naktį atvykstam į Herbestalį. Iš sesers sužinau, kad Albertas stotyje bus iškeltas,— mat jam nekrinta temperatūra.

— O iki kur eina traukinys? — klausiu aš.

— Iki Kelno.

— Albertai, mudu pasiliksimė kartu,— sakau aš,— pamatysi.

Kai sesuo vėl pasirodo, aš sulaikau kvapą ir suvarau orą į galvą. Veidas išpampsta ir parausta. Sesuo sustoja:

— Jums skauda?

— Taip,— sudejuoju aš,— staiga užėjo.

Ji paduoda man termometrą ir nueina toliau. Aš nebūčiau Kato mokinyš, jeigu nežinočiau, ką daryti. Šitie kareiviški termometrai nėra skirti patyrusiems kariams. Reikia tik užvaryti gyvsidabrio gerokai į viršų, tuomet jis pasilieka ploname vamzdyje ir nebekrinta.

Aš pasikišu termometrą po pažastimi įstrižai, gyvsidabriu žemyn, ir imu taukšnoti į jį smiliumi. Paskui kresteliu apvertęs. Taip gaunu 37,9. Bet to dar maža. Atsargiai pakaitinęs degtuku privarau iki 38,7.

Kai sesuo grįžta, aš šniokštuoju, nutrūkstamai alsuoju, spoksau į ją beprasmišku žvilgsniu, imu neramiai vartytis ir šnibždu:

— Oi, nebeišturėsiu...

Ji užsirašo mane į lapelį. Aš tikrai žinau, kad be rimto reikalo mano gipsinis tvarstis nebus nuimtas. Mudu su Albertu iškelia drauge.

•

Mes gulime katalikiškoje ligoninėje, toje pačioje palatoje. Tai didelė laimė, nes katalikiškos ligoninės garsios gera priežiūra ir geru valgiu. Ligoninė pilna sužeistųjų iš mūsų traukinio; tarp jų daug sužeistų sunkiai. Šiandien mūsų dar neapžiūri, nes čia per maža gydytojų. Koridorium be paliovos važinėja žemi vežimėliai su guminiiais ratais, ir juose visuomet kas nors guli išsitiesęs.

Taip gulėti, visu ilgiu išsitiesus,— pasiutiškai nepatogu; taip gerai tik miegoti.

Naktis labai nerami. Niekas negali užmigti. Tik paryčiu mes truputį užsnūstame. Kai prašvinta, aš pabundu. Duryš atdaros, ir iš koridoriaus girdžiu balsus. Ir kiti pabunda. Vienas iš jų, kuris čia guli jau keletą dienų, mums paaiškina:

— Čia viršuje seserys kiekvieną rytą meldžiasi. Jos tai vadina rytmetine malda. Kad ir jūs gautute savo dalį, jos atidaro duris.

Tai labai gražu iš jų pusės, bet mums gelia kaulus ir galvas.

— Tai kvailystė,— sakau aš.— Vos spėjau užmigti.

— Čia viršuje guli lengvesni ligoniai, todėl jos taip ir daro,— atsako jis.

Albertas ima dejuoti. Aš įpykstu ir šaukiu:

— Ei jūs ten, nurimkit!

Po valandėlės pasirodo sesuo. Savo juodai baltu apdaru ji primena dailią lėlę, kuri užmaunama ant kavinuko, kad kava neatauštų.

— Uždarykite duris, sesute,— sako kažkas.

— Ten meldžiamasi, todėl duryš atidarytos,— atsako ji.

— Bet mes dar norėtume pamiegoti...

— Melstis geriau, negu miegoti.— Ji stovi ir nekaltai šypsosi.— Be to, jau septinta valanda.

Albertas vėl sudejuoja.

— Uždarykite duris! — surinku aš.

Ji visai sutrinka — tokių dalykų, matyt, ji negali suprasti.

— Juk meldžiamasi ir už jus.

— Vis tiek! Uždarykite duris!

Ji dingsta neuždariusi durų. Vėl pasigirsta litanija. Aš įdūkstu ir sakau:

— Dabar aš skaičiuosiu iki trijų. Jeigu jos per tą laiką nesiliaus, leisiu kuo pakliuvus.

— Aš irgi,— pareiškė kitas.

Aš skaičiuoju iki penkių. Paskui paimu butelį, nusitaikau ir paleidžiu pro duris į koridorių. Butelis sudūžta į tūkstančius šukių. Malda nutyla. Pasirodo visas būrys seserų: jos barasi, bet labai saikingai.

— Uždarykit duris! — šaukiame mes.

Jos pasitraukia. Mažoji, kuri pirmiau buvo pas mus, nueina paskutinė.

— Pagonys,— sučiulba ji, bet duris uždaro. Mes nugalėjome.

•

Vidurdienį ateina ligoninės inspektorius ir šoka mums į akis. Jis žada įkišti mus į tvirtovę ir dar daugiau. Ligoninės inspektorius — tai visai tas pats kaip ir intendantas. Nors jis nešioja ilgą špagą ir antpečius, bet vis tiek yra valdininkas, ir todėl į jį net ir naujokas rimtai nežiūri. Tegul sau kalba. Ką jis gali padaryti...

— Kas metė butelį? — klausia jis.

Man dar nespėjus sugalvoti, prisipažinti ar ne, kažkas sako:

— Aš!

Vienas susivėlusią barzdą vyras pasikelia lovoje. Visiems baisiai įdomu, kodėl jis pasisako.

— Jūs?

— Taip. Aš buvau susijaudinęs, kad mus be jokio reikalo pažadino, ir nesusitvardžiau. Pats nežinojau, ką darau.— Jis kalba kaip iš rašto.

— Jūsų pavardė?

— Atsarginis Jozefas Hamacheris.

Inspektorius išeina.

Visi nesitveria smalsumu.

— Kodėl tu pasisakei? Juk ne tu metei! Jis šaiposi:

— Tai nieko. Aš turiu „leidimą“.

Dabar visiems viskas aišku. Kas turi „leidimą“, gali daryti, ką nori.

— Taip,— pradeda jis pasakoti,— aš buvau sužeistas į galvą ir po to gavau liudijimą, kad tarpais esu nepa kaltinamas. Nuo to laiko man gerai. Manęs negalima erzinti. Taigi man nieko nepadarys. Tas dėdė iš apačios gerokai supykęs. O pasisakiau aš todėl, kad tas butelio metimas man patiko. Jeigu jos rytoj vėl atidarys duris, mes vėl leisim.

Mes smarkiai džiaugiamės. Dabar, turėdami savo tarpe Jozefą Hamacherį, galime daryti rizikingiausių dalykų.

Paskui mūsų paimti atvažiuoja begarsiai, žemi vežimėliai.

Tvarsčiai pridžiūvę. Mes baubiame kaip buliai.

•

Mūsų kambaryje guli aštuoni vyrai. Sunkiausiai suželtas Peteris, tamsus papurgalvis,— jo plaučiuose sudėtinga žaizda. Jo kaimynui Francui Vėchteriui peršauta ranka; iš pradžių neatrodo, kad čia būtų kas blogo. Tačiau trečiąją naktį jis šūkteli mums, kad paskambintume,— jis mano, kad jam bėga kraujas.

Aš smarkiai skambinu. Budinti sesuo neateina. Vakare mes ją gerokai privarginome, nes visi buvome pertvarstyti, ir todėl mums labai skaudėjo. Vienam reikėjo koją paguldyti taip, antram kitaip, trečiasis prašė vandens, ketvirtam ji turėjo išpurtyti pagalvį; pagaliau storoji senė ėmė piktai burbėti ir trenkė durimis. Dabar ji tikriausiai mano, kad mes pradėsime viską iš naujo, ir todėl neateina.

Mes laukiame. Paskui Francas sako:

— Paskambink dar kartą.

Aš skambinu. Ji vis dar nepasirodo. Naktį mūsų fligelyje būna tik viena budinti sesuo, ir gal kaip tik dabar ji užimta kitose palatose.

— Ar tu tikras, Francai, kad tau bėga kraujas? — klausiu aš.— Jei ne, tai mes vėl gausime pylos.

— Tvarstis šlapias. Ar kas nors negali uždegti šviesos?

Ir to neįmanoma padaryti. Mygtukas yra prie durų, o atsikelti niekas negali. Aš tol laikau nykštį ant skambučio, kol jis nutirpsta. Galbūt sesuo užsnūdo. Juk jos turi tiek daug darbo ir jau dieną pervargsta. O kur dar begalinės maldos.

— O gal meskim butelį? — klausia Jozefas Hamache ris, kuriam viskas leista.

— Jei negirdi skambučio, tai to tikrai neišgirs.

Pagaliau durys atsidaro. Pasirodo užsimiegojusi senė.

Kai ji pamato, kas atsitiko Francui, ima skubėti ir sušunka:

— Kodėl niekas nieko nepasakė?

— Mes skambinom. O vaikščioti čia niekas negali. Jis neteko daug kraujo, ir sesuo jį perriša. Iš ryto mes pamatome jo veidą: jis pasidaręs aštresnis ir labiau pageltęs, o vakar vakare dar atrodė beveik sveikas. Dabar sesuo ateina jau dažniau.

Kai kada ateina mūsų slaugyti pagalbinės seserys iš Raudonojo kryžiaus. Jos yra geraširdės, bet kartais truputį

nevikrios. Perkeldamos mus iš lovos į vežimėlį, jos dažnai užgauna ir paskui taip išsigąsta, kad nuo to mums dar blogiau pasidaro.

Vienuolės yra patikimesnės. Jos žino, kaip reikia paimti ligonį, bet mes norėtume, kad jos būtų šiek tiek linksmesnės. Kai kurios, tiesa, turi humoro, ir tos yra šaunios. Kas, pavyzdžiui, nepadarytų malonumo seseriai Libertinai, šitai puikiai seseriai, kurią vos iš tolo pamačius, visame fligelyje pakyla nuotaika? Tokių čia yra ir daugiau. Dėl jų mes pasiruošę šokti į ugnį. Ne, tikrai nėra ko skųstis — vienuolės čia elgiasi su mumis visai kaip su civiliais. Užtat vos tik atsimeni įgulos ligonines, iš karto pasidaro baisu.

Francas Vėchteris taip ir nebeatgauna jėgų. Viena dieną jis išgabenamas ir nebegrižta. Jozefas Hamacheris žino, kas atsitiko:

— Jo mes daugiau nematysim. Jie nugabeno jį į mirties palatą.

— Kas tai per mirties palata? — klausia Kropas.

— Na, kur žmonės miršta...

— O kas tai yra?

— Toks mažas kambariukas fligelio kampe. Kas jau rengiasi greitai pastatyti kojas, tas ir gabenamas ten. Ten stovi dvi lovos. Visi jį vadina mirties palata.

— Bet kodėl jie taip daro?

— Taip jiems paskui mažiau darbo. Be to, ir patogiau, nes kambariukas prie pat lifto į lavoninę. Galbūt taip daroma ir todėl, kad niekas nenumirtų palatose, kitų akyse. Pagaliau tokį geriau ir slaugyti, kai jis guli vienas.

— O kaip jis pats jaučiasi?

Jozefas gūžteli pečiais:

— Paprastai jis jau mažą ką besupranta.

— Ar tą žino visi?

— Kurie čia jau seniau guli, tie, aišku, žino.

•

Popiet į Franco lovą paguldomas naujas ligonis. Praėjus porai dienų, jis irgi išgabenamas. Jozefas reikšmingai mosteli ranka. Dar ne vienas šitaip mūsų akyse ateina ir vėl išeina.

Kartais prie lovų sėdi giminės ir verkia arba tyliai, nedrąsiai kalbasi. Viena senutė labai nenori išeiti, bet

naktį jai čia negalima pasilikti. Kitą rytą ji pasirodo itin anksti, tačiau vis tiek jau per vėlu,— kai ji prieina prie lovos, ten jau guli kitas. Jai reikia eiti į lavoninę Obuolius, kuriuos atsinešė, ji atiduoda mums.

Ir mažajam Peteriui darosi vis blogiau. Jo temperatūros kreivė atrodo labai negerai, ir vienadien? šalia jo lovos sustoja žemasis vežimėlis.

— Kur? — klausia jis.

— Į tvarstomąjį.

Jis perkeliamas į vežimėlį. Bet sesuo padaro klaidą: ji nuima nuo kablį jo mundurą ir taip pat padeda ant vežimėlio, kad nereikėtų vaikščioti antrą kartą. Peteris iš karto viską supranta ir stengiasi nusiristi nuo vežimėlio:

— Aš pasiliksiu čia!

Jie laiko jį. Jis tyliai šaukia savo persautais plaučiais:

— Aš nenoriu į mirties palatą!

— Mes tave vežame į tvarstomąjį.

— O kam jums mano munduras?

Jis nebegali kalbėti. Tik šnibžda užkimusiu, susijaudinusi balsu:

— Palikit mane čia!

Jie nieko neatsako ir išveža jį. Prie durų Jis dar mėgina pasikelti. Jo juoda garbanota galva kreta, akys pilnos ašarų.

— Aš sugrišiu! Aš sugrišiu! — šaukia jis.

Durys užsidaro. Mes visi susijaudinę, bet tylim. Pagaliau Jozefas sako:

— Tai jau ne vienas sakė. Bet kas jau ten pateko, niekas neišlaikė.

•

Man padarė operaciją, ir aš dvi dienas vemiu. Gydytojo raštininkas sako, kad mano kaulai nenori suaugti. Kitam jie suaugo negerai, ir reikia vėl juos laužti. Tai jau tikra bėda.

Pas mus tarp naujai atgabentų yra du jauni kareiviai plokščiais padais. Vizitavimo metu tai pamato vyriausiasis gydytojas ir džiaugdamasis sustoja prie jų lovų.

— Tai mes pašalinsim — sako jis.— Padarysim mažą operaciją, ir jūsų kojos bus sveikos. Sesute, užrašykite juos.

Kai jis išeina, visažinis Jozefas įspėja:

— Tik jau nesileiskit operuoti! Senis truputį kvėstelėjęs. Jis kaip pašėlęs čiumpa kiekvieną, kurį tik pamato su tokiomis kojomis. Jis išoperuos jums plokščius padus, iš tikrųjų jie nebus plokšti; bet užtat jūsų pėdos pasiliks kreivos, ir visą gyvenimą turėsite su lazdomis vaikščioti.

— Tai ką gi mums dabar daryti? — klausia vienas.

— Nesutikti! Jūs čia žaizdoms gydyti, o ne plokštiesiems padams! O fronte jūsų kojos buvo kitokios? Na, matot! Dabar jūs dar galite vaikščioti, o kai senis padirbės su savo peiliu, tai pasidarysite luošiai. Jam reikia bandomųjų triušių, todėl karas jam, kaip ir visiems gydytojams, yra puikiausi laikai. Pažiūrėkite, kas darosi ten, apačioje, — ten šliaužioja visas tuzinas žmonių, kuriuos jis operavo. Kai kurie čia guli metų metus, nuo keturioliktųjų ir penkioliktųjų metų. Nė vienas iš jų nepradėjo vaikščioti geriau, negu vaikščiojo, atvirkščiai, beveik visiems pablogėjo, daugumos kojos sugipsuotos. Kas pusė metų jis griebia juos vėl ir laužo jiems kaulus iš naujo, ir kiekvieną kartą sako, kad dabar jam pasiseks. Būkit atsargūs, be jūsų sutikimo jis negali operuoti.

— Ak drauguži, — nuvargusiu balsu sako vienas iš jų, — geriau kojas negu makaulę. Ką gali žinoti, į kurią vietą gausi, kai vėl atsidursi ten, fronte? Tegul jis daro man, ką tik nori, kad tik aš galėčiau grįžti namo. Geriau būti šlubam, negu nukautam.

Kitas, to paties amžiaus kaip ir mes, nenori. Kitą rytą senis liepia abudu nugabenti į apačią ir tol įkalbinėja juos geruoju ir piktuoju, kol tie pagaliau sutinka. Ir ką gi jie daugiau darys? Juk jie tik eiliniai, o jis — didelis viršininkas. Sugipsuoti ir chloroformuoti atgabenami jie atgal.

•

Alberto popieriai prasti. Jis išvežamas, ir jam amputuojama koja. Nupjaunama visa koja iki pat viršaus. Dabar jis beveik visai nekalba. Tik kartą prasitaria, kad, jei tik gautų savo revolverį, tuojau nusišautų.

Atvyksta naujas transportas. Į mūsų palatą paguldomi du aklieji. Vienas iš jų visai jaunas muzikantas. Paduodamos jam valgyti, seserys niekada neatsineša pei-

lio,— kartą vienai jis jau buvo ištraukęs jį iš rankos. Bet ir laikantis tokio atsargumo, įvyksta nelaimė. Vakare seserį, kuri jį valgydina, kažkas pašaukia, ir ji padeda lėkštę su šakute ant jo staliuko. Jis apčiuopomis susiranda šakutę ir, pagriebęs ją, iš visų jėgų smeigia sau į širdį; paskui stveria savo batą ir, kiek pajėgdamas, kala juo į šakutės kotą. Mes šaukiame pagalbos, ir prireikia trijų vyrų šakutei ištraukti. Buki šakutės dantys buvo jau giliai įvaryti. Visą naktį jis mus plūsta, ir niekas negali miegoti. Rytą jį ištinka isterijos priepuolis.

Vėl kelios lovos ištuštėja. Slenka diena po dienos, pilnos skausmų ir baimės, dejavimų ir gargaliavimų. Net ir mirties palatos nieko nepadeda, jų per mažą, ir žmonės naktimis miršta ir mūsų palatoje. Mirtis greitesnė už seserų įžvalgumą.

Bet štai vieną dieną atsidaro durys ir įrieda žemasis vežimėlis, o jame sėdi išblyškęs, sulysęs Peteris, su nugalėtojo mina pakėlęs juodą garbanotą galvą. Švytinčiu veidu sesuo Libertina pristumia jį prie jo senos lovos. Jis sugrįžo iš mirties palatos. Mes jau seniai jį laikėme mirusiu.

Jis apsidairo:

— Ką jūs dabar pasakysit?

Ir net Jozefas turi sutikti, kad panašų dalyką jis mato pirmą kartą.

•

Palengva kai kuriems iš mūsų leidžiama atsikelti. Aš taip pat gaunu ramentus ir po truputį pradedu kildišiuoti. Tačiau aš juos mažai vartoju,— negaliu pakelti Alberto žvilgsnio, kurį jis ismeigia į mane, kai einu per kambarį. Jis visuomet žiūri į mane tokiomis keistomis akimis. Todėl retkarčiais išsprunku į koridorių,— ten jaučiuosi laisvesnis.

Vienu aukštu žemiau guli sužeisti į pilvą ir nugarkaulį, į galvą ir su amputuotomis abiem rankomis arba kojomis. Dešiniajame fligelyje — ligoniai sutrupintais žandikauliais, apsinuodiję dujomis, su peršautomis nosimis, ausimis ir kaklais. Kairiajame fligelyje — aklieji ir tie, kuriems sužeisti plaučiai, dubenys, sąnariai, inkstai, mažosios, skilviai. Tik čia gali pamatyti, kur tik žmogus gali būti sužeistas. Du žmonės miršta stabilėje. Jų oda išblykšta, sąnariai sustingsta, galų gale tik vienos akys

gyvena dar ilgai ilgai. Kai kurių sužeistųjų peršautos rankos ar kojos įdėtos į kilpas ir kybo ore, tarsi kartuvėse; po žaizda pastatytas dubuo, į kurį laša pūliai. Kas dvi arba tris valandas indas ištuštinamas. Kitiems ligoniams prie lovų pritaisyti sunkūs svoriai, kurie nukarę žemyn ir laiko ištempę ranką ar koją. Aš matau sužeistas žarnas, kurios nuolat pilnos išmatų. Gydytojo raštininkas parodo man rentgeno nuotrauką? kuriose matyti visiškai sutrupinti dubens, kelių ir pečių kaulai.

Negali suprasti, kaip tokie sudraskyti kūnai dar gali turėti žmonių veidus, kurie gyvena įprastą kasdieninį gyvenimą. O juk tai tik viena ligoninė, ienas skyrius! Jų yra šimtai tūkstančių Vokietijoje, šimtai tūkstančių Prancūzijoje, šimtai tūkstančių Rusijoje. Kaip beprasmiška yra visa tai, kas kada nors buvo rašyta, daryta galvota, jeigu dar galimi tokie dalykai! Viskas yra melas ir neturi jokios reikšmės, jeigu tūkstantmetė kultūra negalėjo nieko padaryti, kad nebūtų liejamos upės kraujo ir nereikėtų šimtų tūkstančių tokių štai kankinimo kambarių. Tik ligoninėje galima pamatyti, kas yra karas.

Aš esu jaunas, man tik dvidešimt metų; bet gyvenime aš nemačiau nieko kito, kaip tiktai neviltį, mirtį, baimę ir beprotiškiausio paviršutiniškumo supynimą su neapsakytomis kančiomis. Aš matau jog kažkas siundo tautas vieną prieš kitą, ir žmonės tylėdami, nieko nesuprasdami kvailai, paklusniai ir nekaltai žudo vienas kitą. Aš matau, kad protingiausios pasaulio galvos išradinėja ginklus ir žodžius, kad visa tai būtų galima daryti dar rafinučiau ir pratęsti dar ilgiau. Ir kartu su manimi visa tai mato mano amžiaus žmonės vienoje ir kitoje pusėje, visame pasaulyje, tai kartu su manimi pergyvena visa mano karta. Ką darys mūsų tėvai, jeigu mes kada nors prisikelsime atsistosime priešais juos ir pareikalausime ataskaitos? Ko jie sulauks iš mūsų, jeigu ateis laikas, kada nebus karo? Ilgus metus mes nieko daugiau neveikėme, tik žudėme žmones. Tai buvo pirmoji profesija mūsų gyvenime. Visa, ką mes žinome apie gyvenimą,— tai mirtis. Kas gi bus po viso to? Ir kas bus iš mūsų?

•

Seniausias mūsų palatoje yra Levandovskis. Jam keturiasdešimt metų, jis smarkiai sužeistas į vidurius ir jau

dešimt mėnesių guli ligoninėje. Tik paskutinėmis savaitėmis žmogus jau tiek pasitaisė, kad gali šiek tiek pa-šlbuoti susirietęs.

Jau keletas dienų, kai jis smarkiai susijaudinęs. Jo žmona parašė jam iš kažkokio Lenkijos užkampio miestelio, kur ji gyvena, kad sutaupė tiek pinigų, jog gali atvažiuoti jo aplankyti.

Ji jau važiuoja ir gali bet kurią dieną pasirodyti. Levandovskis visiškai prarado apetitą, dešreles su kopūstais, ir tas, vos atkandęs kokią kąsnį, jis atiduoda kitiems. Visą laiką vaikščioja po palatą su laišku rankose, kiekvienas jį yra jau tuziną kartų skaitęs, pašto štampos dievai žino kiek jau kartų tikrintas, raštas pasidaręs vos iškaitomas nuo riebalų dėmių ir pirštų atspaudų, ir pagaliau įvyksta, kas ir turėjo įvykti: Levandovskis pakyla temperatūra, ir jis vėl turi gulti į lovą.

Savo žmonos jis nematė jau dveji metai. Per šį laiką ji pagimdė jam kūdikį, kurį atsiveža su savimi. Bet Levandovskis neišsėina iš galvos visai kas kita. Žmogelis tikėjosi, kad, atvažiavus jo senei, jis gaus leidimą išeiti į miestą — juk kiekvienam aišku: pasižiūrėti į savo žmoną, žinia, malonus dalykas, bet kai žmogus po tokio ilgo laiko vėl susitinka su ja, jis, kiek galima, nori ir šio to daugiau.

Levandovskis valandų valandas yra svarstęs su mumis šitą klausimą, nes tarp kareivių nėra jokių paslapčių. Niekas čia ir nemato nieko ypatingo. Tie iš mūsų, kurie jau gali išeiti, nurodė jam keletą puikių kampelių mieste, skveruose ir parkuose, kur jam niekas netrukdytų, o vienas suuodė net ir nedidelį kambariuką.

Bet kas iš to? Levandovskis guli lovoje, ir jį kamuoja rūpesčiai. Jeigu jis nepasinaudos šia proga, nebemielas jam bus ir gyvenimas. Mes jį guodžiame ir prižadame kaip nors viską sutvarkyti.

Kitą popietę atvyksta jo žmona, mažutė, susitraukusi moteriškaitė, su baikščiomis ir skubiai bėgiojančiomis paukščio akutėmis, apsilvilkusi kažkuo panašiu į juodą mantiliją su daugybe juostelių ir kaspinų. Dievai žino, iš kur ji ir traukė tokį aprangalą, turbūt paveldėjo.

Ji kažką tyliai sumurma ir baukščiai sustoja prie durų. Išsigąsta pamačiusi šešis vyrus.

— Na, Marija,— sako Levandovskis, ir Adomo obuolys jam taip sukruta, kad baisu darosi,— eik drąsiai, jie nieko tau nedarys.

Moterškė eina aplinkui ir kiekvienam iš mūsų paduoda ranką. Paskui ji parodo kūdikį, kuris per tą laiką spėja pridirbti vystyklus. Su savimi ji turi didelį, karoliukais nusagstytą krepšį, iš kurio išima švarų skarulį ir vikriai per vysto vaiką. Tai jai padeda nugalėti pirmąjį sumišimą, ir abu pradeda kalbėtis.

Levandovskis labai neramus ir visą laiką savo apskritomis išsprogusiomis akimis šnairuoja į mus. Jo žvilgsnis didžiai nelaimingas.

Dabar laikas patogus,— gydytojų vizitavimas baigtas, daugių daugiausia į palatą galėtų ikišti galvą kokia sesuo. Todėl vienas iš mūsų dar išeina pasižvalgyti. Grįžęs jis linkteli galva:

— Ničnieko nematyti. Na, Johanai, sakyk jai, koks reikalas, ir negaišk.

Juodu kalbasi savo kalba. Žmona kiek paraudusi ir sumišusi žiūri į mus. Mes geraširdiškai rodome dantis ir nerūpestingai numojame ranka,— didelio čia daikto! Velnio visus prietarus! Jie tinka kitokiems laikams. Čia guli stalius Johanas Levandovskis, sužalotas kareivis, o štai jo žmona. Dievai žino, kada juodu vėl pasimatys, jis nori ją turėti, ir jis turi ją gauti, ir baigtas kriukis.

Du vyrai atsistoja prie durų, pasirenkę sulaikyti ir užkalbinti seserį, jeigu ji atsitiktinai eitų pro šalį. Jie prižada saugoti apie ketvirtį valandos.

Levandovskis gali gulėti tik ant šono, todėl vienas iš mūsų užkiša jam už nugaros dar porą pagalvių. Albertas paima palaikyti kūdikį, paskui mes truputį nusigręžiamo, ir juodoji mantilija dingsta po antklode; mes, garsiai trankydami kortas ir plepėdami visokius niekus, lošiame skatą.

Viskas eina kaip iš pypkės. Aš surinkau tik giles, ir tai dar menkas, bet šiaip taip dar išsisuku. Mes taip įsigilinę, kad beveik užmirštame Levandovskį. Po kurio laiko vaikas pradeda žliumbti, nors Albertas sūpuoja jį kaip pašėlęs. Paskui kažkas truputį subraška ir sušlama, ir kai mes šiaip sau, tarp kitko pakeliame akis, pamatome, kad vaikas jau turi burnoje buteliuką ir vėl yra pas motiną. Viskas pavyko.

Dabar mes jaučiamės kaip viena didelė šeima; Levandovskio žmona smarkiai palinksmėjo, o jis pats guli išprakaitavęs ir švytėtė švytėdamas.

Jis iškrauna išsiuvinėtąjį krepšį; pasirodo pora gerų dešrų; Levandovskis iškilingai, lyg puokštę gėlių, pa-

ima peilį ir supjausto dešras į gabalus. Plačiu mostu jis parodo į mus, ir mažutė, susitraukusi moteriškė šypsodamasi eina nuo vieno prie kito ir dalija dešrą; dabar ji atrodo iš tikrųjų graži. Mes ją vadiname motina, ji džiaugiasi ir išpurto mūsų pagalvius.

•

Po keleto savaitių man reikia kiekvieną rytą vaikščioti į Canderio gydamosios gimnastikos institutą. Ten mano koja pritvirtinama prie pedalo ir judinama. Ranka jau seniai sugijo.

Iš fronto ateina vis nauji transportai. Tvarsčiai jau daromi nebe iš marlės, o iš balto gofruoto popieriaus. Su tvarstomąja medžiaga fronte labai striuka.

Alberto koja gyja gerai. Žaizda beveik užsitraukė. Po keleto savaitių jam reikės vykti į protezų dirbtuvę. Jis vis dar kalba mažai ir yra daug rimtesnis negu anksčiau. Dažnai jis nutyla vidury pokalbio ir žiūri priešais save pastirusiu žvilgsniu. Jeigu ne mes, jau seniai būtų nusišovęs. Bet dabar pavojingiausias laikas jau praėjo. Kartais jis jau žiūri, kaip mes lošiamo skatą.

Aš gaunu atostogų.

Motina nebenori manęs išleisti. Ji labai silpna. Namie dar blogiau negu praėjusį kartą.

Paskui gaunu šaukimą į pulką, ir vėl važiuoju į frontą.

Man sunku atsisveikinti su savo draugu Albertu Kropu. Tačiau kareivis ilginiui pripranta prie visko.

XI

Mes jau nebeskaičiuojame savaitių. Kai aš atvykau, buvo žiema, ir sprogstančių granatų išmetami sušalę žemės grumstai buvo beveik tokie pat pavojingi, kaip ir skeveldros. Dabar medžiai vėl sužaliavę. Frontas — barakai, barakai — frontas, ir taip bėga mūsų gyvenimas. Iš dalies mes prie to jau pripratome, karas yra tokia pati mirties priežastis, kaip vėžys ir tuberkuliozė, kaip gripas

ir dizenterija. Tik čia mirties atvejai yra daug dažnesni, įvairesni ir siaubingesni

Mūsų mintys yra molis; jas minko besikeičiančios dienos; jos geros kai mes ilsimės jos miršta, kai mes gulime ugnyje. Mūsų vidus granatų išraustas kaip išraustas laukas aplinkui.

Taip yra visiems, ne tikai mums vieniems; praeitis dabar nebeturi reikšmės, ir iš tikrųjų niekas jos nebeprisimena Skirtumai, kuriuos sąlygoja išsilavinimas ir auklėjimas, beveik išnyko ir yra vos pastebimi. Kartais jie suteikia tam tikrų pirmenybių, padėdami susivokti aplinkybėse, bet turi ir blogybių, nes sukelia kliūčių, kurias reikia įveikti Tarsi kadaise mes būtume buvę įvairių šalių monetos; paskui jos buvo perlydytos, ir dabar visose išpaustas tas pats šampas Norint išžiūrėti skirtumus, reikia labai kruopščiai ištirti metalą Pirmiausia mes esame kareiviai ir tik jau paskui kažkokiu keistu ir gėdingu būdu dar ir atskiri žmonės.

Mes esame didžiulė brolių šeima, ją sieja keisti saitai, kuriuose yra tam tikro draugiškumo, liaudies dainose apdainuoto, vienokio a* kitokio solidarumo, kurį pažįsta tik kaliniai pašėlusio ugingumo būdingo vien mirti pasmerktiems žmonėms mus vienija tas pats pavojingas gyvenimas, kuris pasižymi įtempta mirties laukimu bei vienišumu ir kurio esmė yra ta, kad žmogus nerūpestingai pasiima laimėtas valandas ir daro tai be jokios patetikos Jeigu reiktų jį vertinti, jis ir herojiškas, ir banalus, tačiau kas norės tai daryti?

Štai kad ir toks įvykis- gauname žinią, kad priešininkas pradeda ataką, ir Tjadenas, pašėlusiai skubėdamas, išsrebia savo žirnių sriubą su lašiniiais nes jis nežino, ar dar bus gyvas po valandos. Mes ilgai ginčijomės, ar jis gerai pasielgė, ar ne Katas sako, kad negerai, nes gali būti sužeistas į pilvą, o tai pavojingiau tada, kai skrandis pilnas negu tada, kai jis tuščias.

Tokie dalykai mums problema, mes žiūrime į juos rimtai, ir kitaip negali nė būti. Gyvenimas čia, kur kiekvienu meta tavęs laukia mirtis, yra pasibaisėtina paprastas, jam užtenka to kas reikalingiausia, visa kita miega giliu miegu, mes esame labai primityvūs, ir šis primityvumas mus gelbėja. Jeigu mes būtume kiek sudėtingesni, jau seniai būtume pamišę dezertyravę arba kritę. Tai lyg kokia ekspedicija į poliarinius ledynus,— kiekviena organizmo funkcija turi tarnauti tik gyvybės

palaikymui ir priverstinai dirba šiam tikslui. Visa kita yra pašalinta, kad nereikėtų be reikalo eikvoti jėgų. Mums tai yra vienintelis būdas išsigelbėti, ir ramybės valandomis, kai paslaptingas praeities atspindys tarsi dulsvame veidrodyje parodo man atsiskyrusius nuo manęs mano dabartinės būties kontūrus, aš dažnai sėdžiu prieš save lyg prieš svetimą ir stebiuosi, kad ta bevardė aktyvi galia, kuri vadinasi gyvybė, sugebėjo prisitaikyti net ir prie šių formų. Visos kitos funkcijos miega žiemos miegu, gyvybei rūpi tik viena, kaip pabėgti nuo visą laiką gresiančios mirties; gyvenimas, norėdamas išsaugoti mūsų instinktą, pavertė mus galvojančiais gyvuliais; jis padarė mus bukus, kad nesutriuškintų mūsų siaubas, kuris mus užgriūtų, jeigu galvotume aiškiai ir sąmoningai; jis pažadino mumyse draugiškumą, kad mes nenusiristume į vienatvės bedugnę; jis suteikė mums laukinio žmogaus abejingumą, kad mes, niekų nepaisydami, kiekvieną momentą jaustume pozityviasias puses ir sukauptume jas kaip atsargą prieš nebūties antpuolį. Taip mes gyvename uždara, rūstų gyvenimą, kuris vyksta kažkur pačiame paviršiuje, ir tik retkarčiais koks nors įvykis išskelia kibirkštis. Bet tuomet staiga prasiveržia sunkaus ir baisaus ilgesio liepsna.

Tai yra pavojingi akimirksniai, kurie mums parodo, kad mūsų prisitaikymas yra tik dirbtinis, kad tai ne ramybė, o didžiausios pastangos būti ramiems. Savo išorinėmis gyvenimo formomis mes beveik nesiskiriame nuo bušmenų; bet jeigu jie gali visuomet taip gyventi, nes jiems tai yra natūralu, o, įtempdami savo dvasines jėgas, jie tik tobulėja, tai mums visai kas kita: mūsų vidinės jėgos yra įtemptos ne tam, kad tobulėtų, o tam, kad žengtume atgal. Jiems tai įprasta ir savaime suprantama, o mes tai pasiekiame tik didžiausiomis pastangomis ir dirbtinai.

Kartais naktį, kai per sapną užplūsta mus žavios vizijos ir mes pabundame jų užburti, staiga, siaubo apimti, pajuntame, koks silpnas tas ramstis ir kokia menka toji riba, skirianti mus nuo tamsos; mes esame mažos liepsnelės, kurias silpnos sienos vos saugoja nuo sunaikinimo ir beprotybės audros ir kurios nuolat virpa nuo jos gūsių ir kas akimirksnį gali užgesti. Tuomet duslus kautynių užimas virsta žiedu, kuris mus apjuosia, mes susitraukiame į save ir išplėstomis akimis žiūrime į nakties tamsą. Tik miegančių draugų alsavimas kiek nuramina, ir taip mes imame laukti ryto.

•

Kiekviena diena ir kiekviena valanda, kiekviena granata ir kiekvienas nukautasis vis labiau pakerta šitą silpną atramą, ir slenkantys metai ją greitai dilina. Aš matau, kaip ir aplink mane ji pamažu griūva.

Štai kaip kvailai atsitiko Dėteringui.

Jis buvo vienas iš tų, kurie labai mėgsta laikytis atskirai. Jį pražudė vyšnia, kurią jis pamatė viename sode. Mes kaip tik grįžome iš fronto, ir ši vyšnia, rytui auštant, netikėtai pasirodė kelio vingyje netoli naujosios mūsų buveinės. Ji dar buvo be lapų, bet visa aplipusi baltais žiedais.

Vakare Dėteringas kažkur dingo. Pagaliau jis sugrižo laikydamas rankoje keletą žydinčių vyšnios šakelių. Mes pradėjome iš jo šaipytis ir paklausėme, ar jis nesirengia į pražvalgus. Jis nieko neatsakė ir nuėjo gulti. Naktį aš išgirdau jį krapštantis, atrodė, kad jis kraustosi daiktus. Mane apėmė negera nuojauta, ir aš priėjau prie jo. Jis apsimetė lyg niekur nieko, ir aš jam pasakiau:

— Nedaryk kvailysčių, Dėteringai.

— Ką tu čia, aš tik negaliu užmigti...

— O kam tu atsinešei tas vyšnių šakeles?

— Argi man jau negalima nė vyšnių šakelės atsinešti?— atšauna jis paniuręs ir po valandėlės priduria: — Namie aš turiu didelį sodą, jame yra ir vyšnių. Kai jos žydi, nuo šieno prėslo atrodo kaip patiesta paklodė — toks baltumas. Kaip tik dabar pats žydėjimas.

— Gal tu greitai gausi atostogų. Taip pat gali būti, kad tave, kaip ūkininką, komandiruos namo.

Jis linkteli, bet jo mintys kažkur kitur. Kai šiems valstiečiams kas užgula širdį, jų veidas pasidaro kažkoks keistas ir primena lyg karvę, lyg ilgesio kamuojamą dievą, iš dalies atrodo kvailas, iš dalies jaudinantis. Norėdamas nukreipti jo mintis, aš paprašau jį gabaliuko duonos. Jis duoda nesigailėdamas. Tai man įtartina, nes šiaip jis šykštokas. Todėl aš nemiegu. Nieko neatsitinka, rytą jis elgiasi kaip ir visuomet.

Matyt, jam krito į akį, kad aš jį stebiu. Ir vis dėlto kitą rytą jo jau nėra. Aš tai matau, tačiau nieko nesakau, kad jis laimėtų laiko; gal jam ir pavyks pasprukti. Jau daug kam yra pasisekę pabėgti į Olandiją.

Tačiau per patikrinimą jo pasigendama. Po keleto savičių išgirstame, kad jį sugavo lauko žandarai, tie visų

niekinami kariuomenės policininkai. Jis vyko tiesiai į Vokietiją — tai buvo, žinoma, beviltiška — ir apskritai jis viską labai kvailai darė. Iš to kiekvienam turėjo būti aišku, kad jis bėgo staiga sutrikęs, smarkaus namų ilgesio pagautas. Tačiau ką apie tai nusimano kariuomenės teismo nariai, kurie sėdi už šimto kilometrų nuo fronto linijos? Nuo to laiko mes daugiau nieko apie Dëteringą negirdėjome.

•

Tačiau kartais šie pavojingi, iš lėto susikaupe prasiiveržimai ešti ir kitokie,— jie panašūs į perkaitinto garo katilo sprogimą. Čia dar reikia papasakoti, kaip žuvo Bergeris.

Mūsų apkasai jau seniai sviedinių sugriauti, mūsų frontas pasidaręs elastiškas, ir mes, tiesą sakant, jau nebekariaujame tikro pozicinio karo. Kai atakos ir kontratakos eina viena po kitos, fronto linija sutraukoma, ir prasideda arši kova dėl kiekvienos duobės. Priešakinė linija pralaužta, visur įsitvirtinusios atskiros grupės, išrausose pasilikę ugnies taškai, iš kurių ir kovoja.

Mes tupime tokioje duobėje, mums iš šono įsitvirtinę anglai; jie nušluoja mūsų sparną ir atsiduria užpakalyje mūsų. Mes esame apsupti. Pasiduoti dabar sunku, mus dengia rūkas ir dūmai, niekas nepamatytų, kad mes norime kapituluoti, galbūt mes to visai ir nenorime,— tokiais momentais ir pats nežinai, ką daryti. Mes girdime, kaip vis arčiau ir arčiau sproginėja rankinės granatos. Mūsų kulkosvaidis apšaudo priešais esantį pusratį. Vanduo aušintuve išgaruoja, mes skubiai leidžiame per rankas skardines, kiekvienas nusišlapina į jas, tokiu būdu mes vėl turime vandens ir galime toliau šaudyti. Tačiau trenksmas už mūsų nugarų vis artėja ir artėja. Po kelių minučių būsime žuvę.

Staiga visai arti mūsų, iš gretimos duobės, padūkusiai sutrata antras kulkosvaidis. Jį atgabeno Bergeris. Dabar užpakalyje mūsų prasideda kontrataka, mes išsivaduojame iš apsupimo ir pasitraukę susijungiamo su saviškiais.

Kai atsiduriame gana geroje priedangoje, vienas iš valgio nešėjų papasakoja, kad už poros šimtų žingsnių guli sužeistas ryšių šuo.

— Kur? — klausia Bergeris.

Tasai jam smulkiai nupasakoja. Bergeris rengiasi eiti atnešti šuns arba jį nušauti. Dar prieš pusę metų tai jam būtų visai ne galvoj, ir jis nebūtų daręs kvailysčių. Mes mėginam jį sulaikyti. Tačiau, kai jis visai rimtai nueina, mes galime tiktai pasakyti: „Pamišęs!" — ir netrukdyti jam. Mat, jeigu nepavyksta žmogaus iš karto partrenkti ant žemės ir tvirtai sučiupti, šie fronto pasiučio priepuoliai yra pavojingi. O Bergeris yra metro aštuoniasdešimt aukščio, tai stipriausias vyras kuopoje.

Bergeris iš tikrųjų pamišęs, nes turi pereiti per ugnies sieną; tačiau jį trenkė žaibas, kuris tykoja mūsų visų; nuo šio žaibo smūgio jis ir pasidarė lyg apsėstas. Kitiems atsitinka kitaip: jie pradeda dūkti, bėga patys nežinodami kur; vienas toks visą laiką mėgino rankomis, kojomis ir burna įsikasti į žemę.

Žinoma, tūlas tokį priepuolį ir pasimuliuoja, tačiau šis simuliacijimas iš esmės taip pat yra tam tikras simptomas. Bergeris, norėjęs pribaugti šunį, išnešamas su persautu dubens kaulu, o vienas iš tų, kurie jį nešė, gavo kulką į blauzdą.

•

Miuleris nukautas. Jam visai iš arti į pilvą pataikė signalinė raketa. Jis dar išgyveno pusę valandos, turėdamas visą sąmonę ir kentėdamas baisius skausmus. Prieš mirtį jis perdavė man savo piniginę ir paliko savo batus — tuos pačius, kuriuos jis tuomet paveldėjo iš Kemericho. Aš juos nešioju, nes jie man gerai tinka. Kai aš žūsiu, juos gaus Tjadenas, aš jam jau pažadėjau.

Mes palaidojome Miulerį, tačiau turbūt jis neilgai pagulės savo kape. Mūsų pozicijos perkeliamos atgal. Anoje pusėje yra per daug šviežių anglų ir amerikiečių pulkų. Jie turi per daug jautienos konservų ir kvietinių miltų. Ir per daug pabūklų. Per daug lėktuvų.

O mes sulysę ir išbadėję. Mūsų -maistas toks prastas, jame primaišyta tiek daug surogatų, kad mes nuo jo susergame. Fabrikantai Vokietijoje pralobo, o mums suka žarnas kruvinoji. Išvietėse niekad nerandi kur atsitūpti; reikėtų parodyti užnugaryje šituos pilkus, geltonus, sunykusius, nuolankius veidus, šitas susirietusias figūras, kurias diegliai viduriuose verčia stenėti ligi kraujų ir kurios iškreiptomis, dar virpančiomis iš skausmo lūpomis šaiposi:

— Nėra jokios prasmės užsitraukti kelnes...

Mūsų artilerija nusilpo,— ji turi per mažai šaudmenų, o vamzdžiai taip išdilę, kad šaudo labai netaikliai ir kartais apdaužo granatomis mūsų pačių pozicijas. Mums trūksta arklių. Mūsų nauji daliniai komplektuojami iš mažakraujų, nusilpusių vaikų, kurie nepaneša kuprinės, bet moka mirti. Tūkstančiais. Jie nieko neišmano apie karą, jie tik eina į priekį ir leidžiasi nušautami. Vienas vienintelis priešininko lakūnas kartą dėl juoko nušlavė dvi kuopas tokių vaikų, kai jie ką tik išlipo iš traukinio ir dar neturėjo nuovokos, kaip pasislėpti.

— Greitai Vokietijoje nebeliks žmonių,— sako Katas.

Mes jau praradome viltį kad visa tai kada nors baigsis. Mūsų mintys apskritai taip toli nesiekia. Gali gauti kulką į kaktą,— tada tau galas; gali būti sužeistas,— tuomet artimiausias etapas — ligoninė. Jeigu tau neamputuos rankos ar kojos, anksčiau ar vėliau pateksi į nagus vienam iš tų medicinos tarnybos kapitonų su kryžiaus už karinius nuopelnus juostele munduro kilpoje, kuris pasakys: „Ką, viena koja trupute trumpesnė? Jeigu jūs narsus, fronte bėgioti nereikia. Tinkamas karinei tarnybai. Galite eiti!"

Katas pasakoja vieną iš tų anekdotų, kurie apėjo visą frontą nuo Vogežų iki Flandrijos,— apie vieną karo gydytoją, kuris, tikrindamas pašauktuosius, skaito iš sąrašo vardus ir, kai iššauktasis prieina nė nepažvelgęs į jį, sako: Tinka. Fronte mums reikia kareivių." Prieina žmogus su medine koja, gydytojas ir vėl kartuoja: „Tinka."

— Ir tada — Katas pakelia balsą,— kareivis jam sa ko: „Medinę koją aš jau turiu; jeigu dabar aš vėl išeisiu į frontą ir man nutrauks galvą, aš užsisakysiu medinę ir tapsiu karo gydytoju."

Mes visi labai patenkinti šituo atsakymu.

Yra ir gerų gydytojų, ir tokių yra nemažai; bet per visus tuos šimtus tikrinimų kiekvienas kareivis pagaliau patenka į nagus ir vienam iš tų gausių „didvyrių medžiotojų", kurie stengiasi savo sąrašuose kaip galima daugiau „tinkamų darbui" ir „tinkamų igulos tarnybai" pakeisti į tinkamus „karo tarnybai".

Tokių anekdotų nemaža, ir jie daugiausia dar kandesni. Tačiau jie neturi nieko bendro su maištingomis nuotakomis ar murmėjimu, tie anekdotai yra dori ir vadina daiktus jų tikraisiais vardais: labai jau daug kariuomenėje yra apgaulės, neteisybės ir niekšiško. Ką

gi kita gali manyti, jeigu vis dėlto pulkas po pulko traukia i kovą, kuri vis labiau ir labiau darosi beviltiška, jeigu ataka seka po atakos, nors fronto linija traukiasi atgal ir trupa?

Tankai, iš kurių neseniai visi juokėsi, dabar virto pavojingu ginklu. Jie atrieda ilga grandine, šarvais apkalti, ir mums atrodo, kad tai visų didžiausias karo siaubo įsikūnijimas.

Pabūklų, kurie mums siunčia uraganinę ugnį, mes nematome, priešininko grandinėse mus atakuoja tokie pat žmonės kaip ir mes, o šitie tankai yra mašinos, jų vikšrai sukasi be galo kaip ir karas; tai tikri naikinimo pabūklai, ir kai jie šaltai įsiritą į granatos išmuštą duobę ir vėl iššliaužia iš jos lyg nesulaikomai slenkanti staugiančių, dūmais spjaudančių šarvuočių flotilė, lyg nesužeidžiami plieno žvėrys, traišką negyvėlius ir sužeistuosius,— mes, juos pamatę, išvydę jų milžinišką galią, susitraukiame į kamuoliukus ir jaučiame, kokia plona mūsų oda, kaip mūsų rankos virsta šiaudeliais, o mūsų granatos — degtukais.

Granatos, dujų debesys ir tankų flotilės — sutrypimas, užnuodijimas, mirtis.

Kruvinoji, gripas, šiltinė — skausmai, deginimas, mirtis.

Apkasai, ligoninė, masinis kapas — daugiau galimybių nėra.

•

Vienos atakos metu žūva mūsų kuopos vadas Bertinkas. Jis buvo vienas iš tų šaunių fronto karininkų kurie visada priekyje, kada tik darosi karšta Jis išbuvo pas mus dvejus metus ir nebuvo sužeistas; pagaliau turėjo kas nors atsitikti. Mes sėdime duobėje ir esame apsupti. Kartu su parako dūmų tvaiku vėjas atpučia naftos ar žibalo smarvę. Mes pastebime du vyrus su liepsnosvaidžiu; vienas ant nugaros neša baką, kitas rankose laiko žarną, iš kurios trykšta liepsna. Jei jie prieis taip arti, kad liepsna sieks mus, mums galas, nes šiuo metu pasitraukti negalime.

Mes atidengiame į juos ugnį. Tačiau jie slenka artyn, ir mums darosi visai rieta. Bertinkas guli su mumis duobėje. Pastebėjęs, kad mes nepataikome,— nes ugnis labai smarki, ir turime per daug galvoti apie priedangą,— jis paima šautuvą, iššliaužia iš duobės ir, pasirėmęs ant

alkūnių, ima taikyti. Jis iššauna, tą patį akimirksnį šalia jo pliaukšteli kulka, kuri jam pataiko. Tačiau jis pasilieka gulėti ir taiko toliau; trumpam nuleidžia šautuvą ir vėl prisideda; pagaliau pokšteli šūvis. Bertinkas paleidžia šautuvą, pasako: „Gerai“— ir įsiritą atgal į duobę. Užpakaly ejęs liepsnosvaidininkas sužeistas, jis griūva, antrajam išsprūsta iš rankų žarna, liepsna trykšta į visas puses, ir kareivis užsidega.

Bertinkui peršauta krūtinė. Po valandėlės skeveldra jam nuneša smakrą. Ta pati skeveldra dar turi jėgos perplėšti Lėrui šlaunį. Lėras dejuoja ir keliai ant rankų, jis greitai nukraujuoja, niekas negali jam nieko padėti. Po poros minučių jis susmunka lyg maišas. Kas jam dabar iš to, kad mokykloje jis buvo toks geras matematikas!..

•

Mėnesiai slenka. Ši 1918 metų vasara yra kruviniausia ir sunkiausia. Neišpasakyto gražumo dienos, auksu ir žydriu pasidabinusios, nelyginant angelai sklendžia virš mirties žiedo. Čia kiekvienas žino, jog karą mes pralaimime. Apie tai daug nekalbama, mes traukiamės atgal, po šitos didelės priešo ofenzyvos mes jau nebegalėsime pulti — nebeturime nei žmonių, nei šaudmenų.

Tačiau karas vyksta toliau... Žmonės miršta toliau...

1918 metų vasara. Dar niekados gyvenimas su savo šykščiomis dovanomis neatrodė mums toks trokšamas, kaip dabar; raudonos aguonos pievose priešais mūsų barakus, slidūs vabalai žolių stiebeliuose, šilti vakarai prietamsiuose, vėsiuose kambariuose, juodi, paslaptingi medžiai prieblandoje, žvaigždės ir vandens čiurlenimas, sapnai ir ilgas miegas... O gyvenime, gyvenime, gyvenime!

1918 metų vasara. Niekados dar tylomis nebuvo tiek iškentėta, kaip vykstant į frontą. Ėmė skliti padūkusios įaudinančios kalbos apie paliaubas ir taiką, jos drumsčia širdis, ir traukti į frontą darosi sunkiau negu kada nors!

1918 metų vasara. Niekados dar gyvenimas priešakinėse linijose nebuvo toks kartus ir siaubingas kaip tomis valandomis, kurias praleidžiame ugnyje, kada išblyškę veidai įsirausią į purvą ir mėšlungiškai susigniažusios rankos maldauja tik vieno: „Ne! Ne! Tik ne dabar! Tik ne dabar, kai artėja paskutinis akimirksnis!“

1918 metų vasara. Vilties vėjas, dvelkias per išdegintus laukus, pašėlusį nekantrumo ir nusivylimo karštligę, nepaprastai skausminga mirties baimė, deginantis klausimas: kodėl? Kodėl nepadaromas galas? Ir kodėl sklinda šitie gandai apie galą?

•

Čia yra tiek daug lėktuvų, ir lakūnai tokie drąsūs, kad jie medžioja atskirus žmones nelyginant zuikius. Vienam vokiečių lėktuvui tenka mažiausiai penki anglų ir amerikiečių lėktuvai. Vienam alkanam, pavargusiam vokiečių kareiviui apkasuose tenka penki stiprūs, žvalūs kareiviai priešininko apkasuose. Vienam vokiečių kareiviškos duonos kepaliukui tenka penkiasdešimt skardinių mėsos konservų anoje pusėje. Mūsų niekas nesumušė, nes mes esame geresni ir labiau prityrę kareiviai; mus tik sugniuždė ir atstūmė atgal keleriopai didesnė jėgų persvara.

Keletas lietingų savaitių — pilkas dangus, pilka patiziusi žemė, pilka mirtis. Kai tik mes išvažiuojam, drėgmė tuoju skverbiasi per milines ir drabužius, ir taip trunka visą laiką, kol būname priešakinėse linijose. Mes niekaip negalime išdžiūti. Tie, kas dar turi aulinius batus, apriša jų aulus viršuje smėlio maišeliais, kad į juos taip greitai nepatektų molinas vanduo. Šautuvai purvini, mundurai purvini, viskas teka ir viskas praskyde, žemė pavirto varvančia, šlapia, alyvuota mase, kurioje telkšo geltoni klanai su raudonomis spiralinėmis kraujo dėmėmis ir kurioje palengva skęsta nukautieji, sužeistieji ir gyvieji.

Mus čaižo ugnies antpuoliai, skeveldrų kruša iš pilkai geltono chaoso išplėšia aštirus, vaikiškus sužeistųjų riksmus, o naktimis dejuoja sudraskytos gyvybės, grimzdamos į amžiną tylą.

Mūsų rankos yra žemė, mūsų kūnai — molis, o mūsų akys — lietaus klanai. Mes nežinome, ar dar gyvename.

Paskui į mūsų duobes tarsi medūza išliaužia drėgna, tvanki kaitra, ir vieną iš šitų vėlyvos vasaros dienų, eidamas atnešti valgio, krinta Katas. Mudu esame vieni. Aš sutvarstau jam žaizdą; atrodo, kad sutrupintas blauzdikaulis. Teko į kaulą, ir Katas nusiminęs aimanuoja:

— Dabar... Lyg tyčia kaip tik dabar...

Aš jį guodžiu:

— Kas žino, kiek šita makalynė dar truks! O tu bent išsigelbėjai...

Žaizda ima smarkiai kraujuoti. Kato negalima palikti vieno, kol aš surasiu neštuvus. Be to, aš nežinau, kur čia arti būtų sanitarinis punktas.

Katąs nelabai sunkus; todėl imu jį ant pečių ir grįžtu atgal, į tvarstomąjį punktą.

Du kartus sustojame pailsėti. Nuo nešimo Katui skauda. Mudu kalbamės mažai. Aš atsisegiojau palaidinės apykaklę ir tankiai alsuoju, mane pila prakaitas, ir mano veidas nuo įtempimo pritvinkęs kraujo. Vis dėlto aš raginu Katą eiti toliau, nes vietovė čia pavojinga.

— Na kaip, Katai, eisim?

— Reikėtų, Pauliau.

— Tai einam.

Aš jį pakeliu, jis atsistoja ant sveikosios kojos ir laikosi už medžio. Tuomet aš atsargiai imu sužeistąją koją, jis pašoka, ir aš pasibruku po pažastimi ir sveikosios kojos keli.

Eiti darosi vis sunkiau. Kartais girdėti, kaip atšvilpia granata. Aš skubu, kiek galėdamas, nes is Kato žaizdos ant žemės laša kraujas. Mes negalime kaip reikiant apsisaugoti nuo sprogimų, nes, kol suskumbame pasislėpti, sviedinys jau būna sproges.

Nusprendžiamė kiek palaukti ir sugulame į nedidelę duobę. Aš duodu Katui arbatos iš savo gertuvės. Surūkome po cigaretę.

— Taip, Katai,— sakau aš liūdnai,— dabar vis dėlto mudviem reikės išsiskirti.

Jis tylėdamas žiūri į mane.

— Ar dar atsimeni, Katai, kaip mudu rekvizavome žąsį? Ir kaip tu išgelbėjai mane iš bėdos, kai aš buvau dar naujokėlis ir pirmą kartą sužeistas? Tuomet aš dar verkiau. Nuo to laiko, Katai, praėjo jau beveik treji metai.

Jis linkteli.

Mane suima vienatvės baimė. Kai Katąs išvažiuos į ligoninę, aš nebeturėsiu nė vieno draugo.

— Katai, mudu būtinai turime susitikti, jeigu, kol tu grįši, iš tikrųjų bus taika.

— Ar tu manai, kad su šitokia koja jie mane dar pripažins tinkamu karinei tarnybai? — klausia jis su kartėliu.

— Tu ją neskubėdamas išsigydysi. Juk sąnarys sveikas. Galbūt viskas bus gerai.

— Duok man dar vieną cigaretę,— sako jis.

— Gal po karo mudu drauge imsime kokio darbo, Katai.

Man labai liūdna, aš negaliu įsivaizduoti, jog Katas, mano draugas Katas su nusmukusiais pečiais ir retais, minkštais ūsais, Katas, kurį aš pažįstu taip, kaip nieką kitą, Katas, su kuriuo aš praleidau visus šituos metus... ne, tai neįmanoma, kad aš galbūt daugiau nebesimatysiu •su Katu.

— Duok man savo namų adresą, Katai, dėl visa ko. O štai mano, aš tau jį užrašysiu.

Aš įsikišu raštelį į vidinę kišenę. Koks aš jau dabar vienišas, nors jis dar sėdi šalia manęs! O gal man persišauti koją, kad galėčiau pa likti su juo?

Staiga Katas sugargaliuoja, ir jo veidas pasidaro žaliai geltonas.

— Einam toliau,— sumurma jis.

Aš pašoku, trokšdamas jam padėti, užsikeliu ant pečių ir imu bėgti, bėgu ilgais, lėtais žingsniais, kad per daug nesikratytų jo koja.

Mano gerklė išdžiūvusi, akyse mirga raudoni ir juodi ratilai, kai aš, sukandęs dantis, klupdamas ir mirtinai nuvargęs, galiausiai pasiekiu sanitarinį punktą.

Čia aš suklumpu, bet dar turiu tiek jėgų, kad nuvirsčiau į tą pusę, kur yra Kato sveikoji koja. Po keleto minučių palengva vėl atsistoju. Mano kojos ir rankos smarkiai dreba, vargais negalais susirandu savo gertuvę, norėdamas nuryti gurkšnį arbatos. Geriant virpa lūpos. Tačiau aš šypsauisi,— dabar Katas saugioje vietoje.

Po valandėlės jau imu suprasti surizgusius garsus, kuriuos sugauna mano ausis.

— Be reikalo tu taip stengeisi,— sako sanitaras.

Nieko nesuprasdamas, aš žiūriu į jį.

Jis parodo į Katą:

— Juk jis negyvas! Aš jo nesuprantu.

— Jam sužeistas blauzdikaulis,— sakau aš.

Sanitaras tebestovi.

— Blauzdikaulis irgi...

Aš apsigrėžiu. Man vis dar tamsu akyse, mane vėl išpila prakaitas, jis teka per vokus. Aš nusišluostau prakaitą ir žiūriu į Katą. Jis guli nejudėdamas.

— Apalpęs,— sakau aš skubiai.

Sanitaras tyliai švilpteli:

— Aš tai žinau geriau. Jis negyvas. Galiu lažytis, iš ko tik nori.

Aš papurtau galvą:

— Negali būti! Prieš dešimt minučių aš dar su juo kalbėjau. Jis apalpęs.

Kato rankos šiltos, aš paimu jį už pečių, rengdamasis ištrinti jį arbata. Bet tuo metu pajuntu, kad mano pirštai sušlampa. Kai aš juos ištraukiu jam iš po gaivos, pamatau, kad jie kruvini. Sanitaras vėl tyliai švilpteli pro dantis:

— Na, matai...

Nė nepastebėjau, jog Katui pakeliui pataikė į galvą skeveldra. Skylutė visai nedidelė, skeveldra turėjo būti visai mažytė, iš kažin kur užklydusi. Tačiau ir jos užteko. Katąs nebegyvas.

Pamažu atsistaju.

— Ar tu paimsi jo kareivio knygutę ir daiktus? — klausia mane grandinis.

Aš linktelio, ir jis man viską atiduoda. Sanitaras nustebeš:

— Juk jūs ne giminės?

Ne, mes ne giminės. Ne, mes ne giminės.

Argi aš einu? Argi aš dar turiu kojas? Aš pakeliu akis, vedžioju jomis aplinkui ir sukuosi kartu su jomis, vis ratu, ratu, kol pagaliau sustaju. Viskas tebėra kaip buvę. Tik eilinio Stanislovo Katčinskio nebėra.

Daugiau aš nieko nebeatsimenu.

XII

Ruduo. Senųjų kareivių nedaug teliko. Iš septynių mano klasės draugų aš esu paskutinis.

Visi kalba apie taiką ir paliaubas. Visi laukia. Jeigu ir vėl teks nusivilti, jie sugniuš,— per daug jau stiprios viltys, jų nebegalima pašalinti nesukėlus sprogdimo. Jeigu nebus taikos, bus revoliucija.

Aš gaunu dvi savaites poilsio,— prarijau, truputį dujų. Visą dieną sėdžiu nedideliame sodelyje ir šildausi saulėje. Paliaubos greitai bus sudarytos, tuo dabar ir aš tikiu. Tuomet važiuosime namo.

Cia mano mintys sustoja, ir aš niekaip nepajėgiu pastūmėti jų toliau. Kas mane ten traukia su tokia neįveikiama jėga, kas ten manęs laukia? Troškimas gyventi, gimtinės ilgesys, kraujo balsas, apsvaigimas, kad tu išsigelbėjęs. Bet tai tik jausmai. Tai ne tikslas.

Jeigu būtume sugrįžę namo 1916 metais, skausmingi ir baisūs mūsų pergyvenimai būtų privertę mus sukelti audrą. O dabar sugrįšime pavargę, sugniuzę, išdegusiomis širdimis, netekę šaknų ir vilties. Mes jau nebegalėsime niekur prigyti.

Mūsų niekas ir nesupras, nes prieš mus augusi vyresnioji karta, nors ir praleido su mumis visus šituos metus, bet ji turi savo šeimos židinių ir profesiją ir dabar grįš į savo senąsias vietas visuomenėje ir greitai užmirš karą, o paskui mus auga karta, kuri panaši į mus, kokie mes buvome anksčiau, ir kuri bus mums svetima ir nustums mus į šalį. Mes esame nereikalingi patys sau, mes eisime senyn, vieni iš mūsų prisitaikys prie gyvenimo, kiti nusilenks likimui o daugelis neris sau vietas; metai prabėgs, ir pagaliau mes žūsime.

Bet galbūt visa tai, apie ką aš galvoju, sukelia tik liūdesys ir sumišimas, kurie išsisklaidys kaip dulkės, kai aš vėl atsistosiu po topoliais ir imsiu klausytis, kaip šlama jų lapai. Negali būti, kad visa tai jau praėjo ir niekad nebegrįš,— tas švelnus gyvenimo alsavimas, kuris jaudino mūsų kraują, toji nežinia, tai kas stulbina ir neišven-giamai artėja, tie tūkstančiai ateities veidų, tos melodijos iš sapnų ir knygų, ta svaiginanti suartėjimo su moterimi nuojauta. Negali gi būti kad visa tai žuvo uraganinėje ugnyje, nevilties kančiose ir kareivių bordeliuose

Medžiai čia mirga visomis spalvomis ir spindi auksu, šermukšnių uogos raudonuoja tarp lapų, balti vieškeliai bėga iki pat horizonto, o kantinos lyg bičių aviliai užia nuo gandų apie taiką.

Atsistoju. Aš esu labai ramus. Tegul ateina mėnesiai ir metai — jie jau nieko iš manęs nebeatims, jie jau negali nieko iš manęs atimti. Aš esu toks vienišas ir taip nieko nebelaukiu, kad galiu juos pasitikti be jokios baimės. Gyvastis, kuri mane pernešė per šiuos metus, dar teberusena mano rankose ir mano akyse. Aš nežinau, ar

įveikiau tai, ką man teko pergyventi. Bet kol tebesu gyvas, gyvastis ieškos sau kelio, ar to nori, ar nenori tas, kuris manyje taria „aš“.

•

Jis žuvo 1918 metų spalio mėnesį, vieną iš tų dienų, kai visame fronte buvo taip ramu ir tylu, jog kariuomenės pranešimą sudarė tikrai vienas sakinytis: „Vakarų fronte nieko naujo“.

Jis krito kniūpsčias ir gulėjo ant žemės lyg užmigęs. Atvertus buvo matyti, kad jis negalėjo ilgai kankintis,— jo veidas buvo toks ramus, tarsi jis būtų buvęs beveik patenkintas, kad taip įvyko.